

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ Π.Ε

**Διαπανεπιστημιακό - Διατμηματικό Π.Μ.Σ. «Ρητορική, Επιστήμες του
Ανθρώπου και Εκπαίδευση»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

Προγυμνάσματα: Η «Ανασκευή-Κατασκευή-Θέσις» στον

Λιβάνιο και τον Αφθόνιο και η σύγχρονη εκπαιδευτική

πράξη.

Αθήνα 2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**Προγυμνάσματα: Η «Ανασκευή-Κατασκευή» και η «Θέσις» στον Λιβάνιο
και τον Αφθόνιο και η σύγχρονη εκπαιδευτική πράξη.**

Αντιγόνη Σ. Κουτίνη

Επόπτρια: Γραμματική Κάρλα

**Τριμελής Επιτροπή: Αθανάσιος Νάκας
Γραμματική Κάρλα
Δημήτριος Σταμάτης**

Περιεχόμενα

Περίληψη – Λέξεις κλειδιά	5
Abstract – Key words	6
Εισαγωγή.....	7
1. Τα Προγυμνάσματα.....	8
1.1. Ορισμός - Ιστορική αναδρομή - Η ρητορική εκπαίδευση στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.....	8
1.2. Ο στόχος των προγυμνασμάτων.....	10
1.3. Τα είδη των προγυμνασμάτων	10
1.4. Η θέση της <i>Ανασκευής-Κατασκευής</i> στα ρητορικά Προγυμνάσματα	12
1.5. Η θέση της <i>Θέσεως</i> στα ρητορικά Προγυμνάσματα	12
2. Ο Λιβάνιος	13
2.1. Η ζωή και η μόρφωσή του.....	13
2.2. Το έργο του.	14
3. Ο Αφθόνιος	17
3.1. Το έργο του.	17
4. Η Ανασκευή-Κατασκευή	18
4.1. Η Ανασκευή στον Αφθόνιο.....	18
4.1.1. Περιεχόμενο-Δομή	18
4.1.2. <i>Επισημάνσεις σχετικά με τη δομή του παραδείγματος ανασκευής του Αφθονίου</i>	21
4.1.3. <i>Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο παράδειγμα ανασκευής του Αφθονίου.</i>	22
4.2. Η Ανασκευή στον Λιβάνιο.....	24
4.2.1. Περιεχόμενο-Δομή	24
4.2.1.α. 1ο παράδειγμα ανασκευής.....	24
4.2.1.β. 2ο παράδειγμα ανασκευής.....	28
4.2.2. <i>Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο 2ο παράδειγμα ανασκευής του Λιβανίου</i> .	31
4.2.3. <i>Επισημάνσεις σχετικά με τα παραδείγματα ανασκευής του Λιβανίου</i>	33
4.3. Η Κατασκευή στον Αφθόνιο.	35
4.3.1. Περιεχόμενο-Δομή	35
4.3.2. <i>Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο παράδειγμα κατασκευής του Αφθονίου.</i>	37
4.4. Η Κατασκευή στον Λιβάνιο.	39
4.4.1.Περιεχόμενο-Δομή	39
4.4.1.α. 1ο παράδειγμα κατασκευής.....	39
4.4.1.β. 2ο παράδειγμα κατασκευής.....	45

4.4.1.γ. 3 ^ο παράδειγμα κατασκευής.....	48
4.4.2. Η αντιστοίχιση της ανασκευής και της κατασκευής στον Λιβάνιο.....	51
5. Η Θέσις.....	55
5.1. Η Θέσις στον Αφθόνιο.	55
5.1.1. Περιεχόμενο-Δομή.....	55
5.1.2. Επισημάνσεις σχετικά με την «Θέσιν» και τη δομή του σχετικού παραδείγματος του Αφθονίου.....	58
5.2. Η Θέσις στον Λιβάνιο.	59
5.2.1. Εισαγωγικά σχόλια.....	59
5.2.2. Περιεχόμενο-Δομή.....	59
5.2.2.α. 1ο παράδειγμα θέσεως.....	59
5.2.2.β. 2ο παράδειγμα θέσεως.....	64
5.2.2.γ. 3ο παράδειγμα θέσεως.....	66
5.3. Η Ανασκευή-Κατασκευή και η Θέσις στον Αφθόνιο και τον Λιβάνιο και οι τρόποι πειθούς του Αριστοτέλη.	68
6. Η αξιοποίηση των Προγυμνασμάτων του Αφθονίου και του Λιβανίου στην Εκπαίδευση από την Ύστερη Αρχαιότητα μέχρι σήμερα.	77
6.1. Ιστορική αναδρομή.....	77
6.2. Η επιβίωση των Προγυμνασμάτων της Ανασκευής-Κατασκευής και της Θέσεως στη σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση.....	79
6.2.1. Το παράδειγμα της ρητορικής εκπαίδευσης στην <i>Whitefield Academy</i> στο Κάνσας των Η.Π.Α. μέσα από τα κείμενα και τις παρουσιάσεις του καθηγητή <i>James Selby</i>	82
6.3. Προτάσεις για περαιτέρω αξιοποίηση των Προγυμνασμάτων και ειδικότερα της Ανασκευής-Κατασκευής και της Θέσεως στη σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση.....	83
6.3.1. Διδασκαλία πειθούς με βάση την Ανασκευή-Κατασκευή. Μαθαίνοντας από το παράδειγμα του εκπαιδευτικού <i>James Selby</i>	85
6.3.2. Πρόταση άσκησης στην Ανασκευή-Κατασκευή.....	87
6.3.3. Πρόταση άσκησης στη Θέσιν.	91
Συμπεράσματα.....	93
Βιβλιογραφία.....	94

Περίληψη – Λέξεις κλειδιά

Στην εργασία παρουσιάζονται τα *Προγυμνάσματα του Αφθονίου και του Λιβανίου* και συγκεκριμένα η «*Ανασκευή-Κατασκευή και η Θέσις*» ως εργαλείο διδασκαλίας στην εποχή των συγκεκριμένων ρητοροδιδασκάλων αλλά και στη σύγχρονη εποχή.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Καταρχάς, επιχειρείται μια γενικότερη θεώρηση των συγκεκριμένων *Προγυμνασμάτων* και μια σύντομη παρουσίαση του έργου των δύο σημαντικών ρητόρων και ρητοροδιδασκάλων του τέλους του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. που τα αξιοποίησαν, του Λιβανίου και του Αφθονίου. Ακολουθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των ρητορικών εγχειριδίων τους.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας επιχειρείται μια σύγκριση των συγκεκριμένων Προγυμνασμάτων με τα αντίστοιχα Ρητορικά Δρώμενα και «αγωνίσματα» της σύγχρονης εκπαίδευσης στην Ελλάδα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Γίνεται μια σύντομη παρουσίαση αυτών με επικέντρωση του ενδιαφέροντος σε δρώμενα και αγωνίσματα που σχετίζονται με τις δραστηριότητες που είναι διεθνώς γνωστές ως *Debate* ή *Original Oratory Speaking*.

Κλείνοντας, γίνεται μια προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων για την αξιοποίηση των αρχαίων Προγυμνασμάτων στην καλλιέργεια του προφορικού λόγου στη σύγχρονη εκπαίδευση.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Προγυμνάσματα, Αφθόνιος, Λιβάνιος, Ρητορική, Εκπαίδευση, Ρητορικά αγωνίσματα, Ρητορικοί αγώνες.

Abstract – Key words

The paper presents the *Progymnasmata* of Aphthonius and Libanius and specifically the "Reconstruction-Construction and the Thesis" which were used as a teaching tool in the era of these specific rhetoric teachers but also in the modern era.

The work consists of two parts. The first part includes a presentation of the specific *Progymnasmata* and the work of the two important orators and rhetoric teachers who lived at the end of the 4th century AD, Libanius and Aphthonius.

The second part of the paper includes a comparison of the Libanius' and Aphthonius' *Progymnasmata* with the corresponding Rhetorical Events of both modern greek and global education. The paper focuses on Rhetorical events internationally known as Debate or Original Oratory Speaking.

KEY WORDS:

Progymnasmata, Aphthonius, Libanius, Rhetorical Events, Debate, Original Oratory Speaking.

Εισαγωγή

Οι σύγχρονοι δάσκαλοι που αναλαμβάνουν τη γλωσσική διδασκαλία έρχονται συχνά σε αμηχανία αναζητώντας νεωτερικές μεθόδους διδασκαλίας. Άλλωστε, η (συχνή) απόλυτη προσήλωση στη μελέτη και διδασκαλία του γραπτού λόγου μεγιστοποιεί τα αδιέξοδα του εκπαιδευτικού. Φαίνεται πως στην κλασική αλλά και ύστερη αρχαιότητα το πρόβλημα έβρισκε τη λύση του στη διδασκαλία της ρητορικής, κύριο μέρος της οποίας υπήρξαν τα *Προγυμνάσματα*, τα οποία θα επιχειρηθεί να μελετηθούν στην παρούσα εργασία.

Ακολουθήθηκε η παραγωγική πορεία, δηλαδή προηγείται μια γενικότερη παρουσίαση του θέματος και σταδιακά εξάγονται πιο ειδικά συμπεράσματα.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Καταρχάς, επιχειρείται μια γενικότερη θεώρηση των *Προγυμνασμάτων* και μια σύντομη παρουσίαση του έργου δύο σημαντικών ρητόρων και ρητοροδιδασκάλων του τέλους του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. που τα αξιοποίησαν, του Λιβανίου και του Αφθόνιου. Ακολουθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των ρητορικών εγχειριδίων τους. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτό το μέρος της εργασίας μελετώνται δύο είδη *Προγυμνασμάτων* που προτείνονται από τους σημαντικότερους αυτούς δασκάλους της Ρητορικής, η *Ανασκευή-Κατασκευή* και η *Θέσις*. Γίνεται μια προσπάθεια σχολιασμού των *Προγυμνασμάτων* αυτών (ανάλυση περιεχομένου, δομή, στρατηγικές πειθούς, ανάδειξη του πολιτισμού της εποχής).

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας επιχειρείται μια σύγκριση των συγκεκριμένων Προγυμνασμάτων με τα αντίστοιχα Ρητορικά Δρώμενα και «αγωνίσματα» της σύγχρονης εκπαίδευσης στην Ελλάδα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Γίνεται μια σύντομη παρουσίαση αυτών με επικέντρωση του ενδιαφέροντος σε δρώμενα και αγωνίσματα που σχετίζονται με τις δραστηριότητες που είναι διεθνώς γνωστές ως *Debate* ή *Original Oratory Speaking*.

Κλείνοντας, γίνεται μια προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων για την αξιοποίηση των αρχαίων Προγυμνασμάτων στην καλλιέργεια του προφορικού λόγου στη σύγχρονη εκπαίδευση.

1. Τα Προγυμνάσματα

1.1. Ορισμός - Ιστορική αναδρομή - Η ρητορική εκπαίδευση στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Όπως αναφέρει ο George Kennedy στην Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής στην Αρχαιότητα η εκπαίδευση πραγματοποιούνταν σε ιδιωτικά σχολεία, ουσιαστικά στα σπίτια των δασκάλων ή σε νοικιασμένους χώρους¹. Μερικές ελληνιστικές πόλεις διέθεταν ιδιωτικά σχολεία που δέχονταν οικονομική ενίσχυση από ευεργέτες. Το μοντέλο αυτό υιοθετήθηκε από τον Βεσπασιανό (17 Νοεμβρίου 9 - 23 Ιουνίου 79 μ.Χ.) ο οποίος έκανε κάποια βήματα για την καθιέρωση δημόσιας εκπαίδευσης ορίζοντας πως οι σοφιστές – ο καθιερωμένος όρος για δασκάλους της ελληνικής ρητορικής - οι γραμματοδιδάσκαλοι και οι γιατροί θα ελαφρύνονται από φόρους και θα εισπράττουν έναν μισθό από τα δημοτικά έσοδα.

Κατά τον 4^ο αιώνα μ.Χ. -αιώνα στο οποίο ανήκουν ο Αφθόνιος και ο Λιβάνιος- το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα συστηματοποιήθηκε περισσότερο. Το διάταγμα του Διοκλητιανού περί τιμών που δημοσιεύθηκε το 301 μ.Χ. καθόριζε τους μισθούς των σοφιστών στα 250 δολάρια τον μήνα ανά σπουδαστή, ενώ των γραμματοδιδασκάλων στα 200. Στον μεταγενέστερο Θεοδοσιανό κώδικα οι σοφιστές που ήταν αναγνωρισμένοι επίσημα εξαιρούνται από δημόσιες υποχρεώσεις και αποκλίσεις στα δικαστήρια και οι μισθοί τους πληρώνονταν από τις τοπικές δημοτικές αρχές.

Τα *προγυμνάσματα*, λοιπόν, ήταν στοιχειώδεις ασκήσεις που απευθύνονταν στους μαθητές της ρητορικής τόσο της ύστερης αρχαιότητας όσο και της ρωμαϊκής εποχής, αλλά ακόμη του Βυζαντίου και της Αναγέννησης.

Οι ρίζες τους ανάγονται στις ρητορικές μεθόδους διδασκαλίας της κλασικής εποχής. Οι σχολές των γραμματοδιδασκάλων, όπως και μερικές ρητορικές σχολές δίδασκαν προγυμναστικές ασκήσεις, δηλαδή προπαρασκευαστικές για τη συγγραφή και την εκφορά των αγορεύσεων.

Μέχρι τον 5^ο π. Χ. αιώνα οι ελληνικές ρητορικές σχολές έδιναν έμφαση στην κατανόηση και στην απομνημόνευση ποιητικών κειμένων και δεν υπήρχε η απαίτηση από τους σπουδαστές να γράφουν πρωτότυπες συνθέσεις. Είναι οι σοφιστές της πρώιμης περιόδου που

¹ Kennedy G.A., Ιστορία της κλασικής Ρητορικής, (μετάφρ. Ν. Νικολούδης), Παπαδήμας, Αθήνα, 2012, σελ. 322-323

για πρώτη φορά εισήγαγαν ασκήσεις στη σύνθεση και ενθάρρυναν για κάποια πρωτοτυπία εκ μέρους των σπουδαστών τους. Ο Ισοκράτης ενθάρρυνε τη συγγραφή λόγων από τους σπουδαστές του (δεν πρέπει να ξεχνούμε, άλλωστε, πως αρκετοί λόγοι του Ισοκράτη δεν εκφωνήθηκαν ποτέ, αλλά μάλλον αποτέλεσαν πρότυπα ρητορικών λόγων για τους μαθητές του).

Η πρώτη αναφορά στα *Προγυμνάσματα* ως προπαρασκευαστικές ασκήσεις βρίσκεται στη *Ρητορική προς Αλέξανδρον*, στο κεφάλαιο 29² (πιθανόν έργο του Αναξιμένη από τη Λάμψακο, που ήταν σύγχρονος του Αριστοτέλη). Στην ελληνιστική περίοδο χρησιμοποιήθηκαν από τους περισσότερους ρητοροδιδασκάλους, αναπτύχθηκαν διάφοροι τύποι τους, ενώ μερικοί από αυτούς χρησιμοποιήθηκαν και από Ρωμαίους δασκάλους. Ο συγγραφέας της *Ρητορικής προς Ερέννιον* (περ. 85 π.Χ.) είναι εξοικειωμένος με το *αφήγημα* ως άσκηση στη σύνθεση. Η *παράφραση* ήταν γνώρισμα μεταγενέστερων ασκήσεων και, σύμφωνα με τον Κικέρωνα (*De oratore*, 1.154) αποτέλεσε αντικείμενο άσκησης από τον Κράσσο.

Κατά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα ο Κοϊντιλιανός (*Institutio Oratoria II iv*)³ μνημονεύει δώδεκα ασκήσεις στη σύνθεση, οι οποίες προσιδιάζουν στα ελληνικά *προγυμνάσματα*. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, ένας δάσκαλος μερικές φορές υπαγόρευε ευανάγνωστα πρότυπα προγυμνασμάτων ως υποδείγματα μίμησης για τους σπουδαστές, οι οποίοι μετά την αντιγραφή και ίσως την απομνημόνευση καλούνταν να συγγράψουν τα δικά τους κείμενα.

Με τον τίτλο *Προγυμνάσματα* απαντώνται τέσσερα σημαντικά εγχειρίδια ρητορικής τέχνης που χρησιμοποιούνταν για τη διδασκαλία βασικών ρητορικών τεχνικών. Η παλαιότερη συλλογή *Προγυμνασμάτων* είναι του αλεξανδρινού Αιλίου Θεώνος (τέλη του 1^{ου} αιώνα ή αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.) Αργότερα, στα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., εγχειρίδιο με τον ίδιο τίτλο συνέγραψε ο Ερμογένης από την Ταρσό. Ακολουθεί το έργο του Λιβανίου (4^{ος} αιώνας μ.Χ.), που συμπεριλαμβάνει 96 παραδείγματα-πρότυπα, που αντιπροσωπεύουν όλους τους κύριους τύπους ασκήσεων. Στη συνέχεια, ο μαθητής του και μάλλον φίλος του Λιβανίου, Αφθόνιος από την Αντιόχεια, στο δικό του έργο για τα Προγυμνάσματα τελειοποιεί αυτό του Ερμογένη και επηρεάζει τη Βυζαντινή ρητορική εκπαίδευση. Τέλος, ο Νικόλαος από τα Μύρα (5^{ος} αιώνας

² «Ὁμοιοτρόπως δὲ τούτοις τὰς τε προκαταλήψεις καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀκούοντων αἰτήματα καὶ τὰς παλιλλογίας καὶ τὰς ἀσειλογίας καὶ τὰ μήκη τῶν λόγων καὶ τῆς ἐρμηνείας τὴν σύνθεσιν ἅπασαν ἴσμεν, ὥστε τὰς κοινὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν εἰδῶν καὶ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν προειρημένων εἰδότες, ἂν ἐθίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα, πολλὴν εὐπορίαν καὶ γράφοντες καὶ λέγοντες ἐξ αὐτῶν ἔξομεν.» (Αριστοτέλης, *Ρητορική εἰς Αλέξανδρον* [Πρὸς Θεμισώνα Προτρεπτικός, Περὶ πνεύματος] Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Φιλολογικὴ Ομάδα Κάκτου, Αθήνα, Κάκτος 1997).

³ Quintilian, *Institutio Oratoria*, English Translation: H.E. Butler, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1996.

μ.Χ.), στο δικό του σχετικό έργο μας δίνει τον εξής ορισμό των Προγυμνασμάτων: «προγύμνασμά ἐστι καθόλου ἄσκησις μετρίων πρὸς μειζόνων ἐπίρρωσιν πραγμάτων· ῥητορικὸν δὲ προγύμνασμά ἐστιν εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγων τῶν κατὰ τὴν ῥητορικὴν μερῶν καὶ εἰδῶν, χρήσιμά τινα προασκουμένη». ⁴

1.2. Ο στόχος των προγυμνασμάτων

Ο στόχος των προγυμνασμάτων ήταν η απόκτηση βασικών δεξιοτήτων για τη μελέτη και τη σύνθεση κειμένων, άσκηση απαραίτητη στην εκπαίδευση των επίδοξων πολιτικών και ρητόρων, για τους οποίους ήταν ζωτικής σημασίας η καλλιέργεια και η εξάσκηση στην τέχνη της πειθούς. Οδηγούσαν σταδιακά τον νεαρό μαθητή από σχετικά εύκολες βασικές ασκήσεις σύνθεσης κειμένου σε πιο σύνθετες και ουσιαστικές μορφές δημηγορίας. Οι ρητορικές αυτές ασκήσεις είναι έτσι δομημένες, ώστε να εισάγουν αρχικά τον μαθητή στη ρητορική μέσα από τεχνικές μίμησης και σταδιακά να τον οδηγούν σε θεματικά και τεχνικά πρωτότυπα δημιουργήματα, ώστε να είναι έτοιμος να κατακτήσει το κοινό του. Επιπλέον, τα προγυμνάσματα μπορούν να αξιοποιηθούν ως τεχνικές ρητορικής.

1.3. Τα είδη των προγυμνασμάτων

Τα δεκατέσσερα είδη των προγυμνασμάτων, όπως παρουσιάζονται από τον Αφθόνιο⁵, ήταν τα εξής:

1. *Μύθος*: Αναδιήγηση φανταστικής ιστορίας που απεικονίζει την αλήθεια.
2. *Διήγημα*: Παρουσίαση μιας πράξης όπως συνέβη ή όπως υποτίθεται ότι θα μπορούσε να έχει συμβεί. Το περιεχόμενό τους είναι άλλοτε δραματικό, άλλοτε ιστορικό κι άλλοτε πολιτικό.
3. *Χρεία*: Διδακτική, σύντομη, ανεκδοτολογικού τύπου αφήγηση που αναφέρεται σε συγκεκριμένο πρόσωπο.⁶ Ουσιαστικά παρουσιάζονται τα λόγια ή η στάση κάποιου προσώπου και ο μαθητής καλείται να τα επεξεργαστεί.

⁴ Walz, *Rhetores Graeci*, vol. III, p. 449, University of Michigan Library, 2009.

⁵ R Patillon M., *Corpus Rhetoricum*. τόμ 1, *Anonyme : Préambule à la rhétorique. Aphthonios: Progymnasmata. En annexe: Pseudo-Hermogène: Progymnasmata*, Paris, 2008.

⁶ http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/rhetoric/page_048.html

4. *Γνώμη*: Επεξεργασία και σχολιασμός ενός αποφθέγματος στα πρότυπα της *χρείας*. Μια βασική διαφορά της *χρείας* από τη *γνώμη* είναι ότι η πρώτη αφορά συγκεκριμένο πρόσωπο, ενώ η δεύτερη έχει γενικό χαρακτήρα και δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένα πρόσωπα.
5. *Ανασκευή*: Η *ανασκευή* είναι η κριτική θεώρηση και η με επιχειρήματα αμφισβήτηση διηγήσεων ή αποφθεγμάτων που ήταν μέχρι τότε γενικώς αποδεκτά. Με αυτό το προγύμνασμα ασκούσαν πρωτοβάθμια τη λογική τους.
6. *Κατασκευή*: Η *κατασκευή* είναι ακριβώς το αντίθετο. Με την κατασκευή ο μαθητής καλούνταν να υποστηρίξει την ορθότητα μια διήγησης ή ενός αποφθέγματος. Με τα παραπάνω προγυμνάσματα οι ρητοροδιδάσκαλοι έφταναν στο επίπεδο της επιχειρηματολογίας. Σύμφωνα με τον George Alexander Kennedy, περικλείουν όλη τη δύναμη της Ρητορικής Τέχνης.⁷
7. *Κοινός τόπος*: Λόγος που επεξεργάζεται ένα θέμα στο γενικότερο πλαίσιο του (π.χ. έπαινος των νομοθετών ή κατηγορίες κατά των τυράννων) με σκοπό την επιβράβευση ή συνηθέστερα την καταδίκη μιας πράξης ανεξάρτητα από την αξιολόγηση ενός ανθρώπου.
8. *Εγκώμιο*: Λόγος που παραθέτει τα θετικά στοιχεία κάποιου προσώπου (συνήθως γνωστού από τη μυθολογία ή την ιστορία) ή άψυχου όντος (τόπου, ζώου, φυτού, δημόσιου έργου, εποχής, επαγγέλματος, τέχνης ή αξίας).
9. *Ψόγος*: Λόγος που εκφράζει τα αρνητικά στοιχεία κάποιου προσώπου, ή άψυχου όντος (φυτού, ζώου, εποχής, τόπου, κατάστασης ή δραστηριότητας).
10. *Σύγκριση*: Στο προγύμνασμα αυτό, όπως είναι ολοφάνερο από το όνομά του, συγκρίνονται δύο πράγματα, δύο φυτά, δύο πρόσωπα, δύο πράξεις, δύο καταστάσεις ή δύο έννοιες. Ουσιαστικά αποτελεί διπλό *εγκώμιο*, διπλό *ψόγο* ή έναν λόγο που συναποτελείται από ένα εγκώμιο και έναν ψόγο.
11. *Ηθοποιία*: Μίμηση του χαρακτήρα και του ύφους ενός ομιλητή. Αποτελεί λόγο που προσιδιάζει σε έναν χαρακτήρα πραγματικό ή φανταστικό με κύριο σκοπό την προολή του συναισθηματικού του κόσμου.
12. *Έκφραση*: Λόγος περιγραφικός. Περιγράφει ανθρώπους ή άψυχα όντα, περιστάσεις, τόπους, ζώα, φυτά ή δραστηριότητες.

⁷ Kennedy *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Society of Biblical Literature, Leiden/Boston 2003, σελ. 104.

13. *Θέση*: Λογική εξέταση ενός αμφιλεγόμενου θέματος. Κάποιες θέσεις είναι πολιτικές, ενώ άλλες θεωρητικές. Στα προγυμνάσματα αυτά βρισκόμαστε και πάλι (μετά την *ανασκευή-κατασκευή*) στον χώρο του λογικού επιχειρήματος.
14. *Νόμου εισφορά*: Υποστήριξη ή αναίρεση ενός θεσπισμένου ή ενός προς θέσπιση νόμου (πραγματικού ή φανταστικού).

1.4. Η θέση της *Ανασκευής-Κατασκευής* στα ρητορικά Προγυμνάσματα.

Σύμφωνα με τον Κοϊντιλιανό η εκπαίδευση του ρήτορα γίνεται σταδιακά⁸.

Μέχρι να φτάσει ο σπουδαστής στο σημείο να ασχοληθεί με την *Ανασκευή ή Αντίκρουση* έπρεπε μόνο να περιγράφει, να παραφράζει ή να διευρύνει το υλικό που ανέθετε ο δάσκαλος. Η *Ανασκευή* αποτελεί το πρώτο γύμνασμα που απαιτούσε λογική επεξεργασία εκ μέρους του σπουδαστή. Ως ρητορική άσκηση προηγούνταν της *Κατασκευής*, γιατί γενικά είναι ευκολότερη η αναζήτηση αντιρρήσεων ως προς τη θέση κάποιου άλλου από την παράδοση μιας αυτοτελούς απόδειξης. Ακολουθούσε η *Κατασκευή ή Επιβεβαίωση*. Αυτό το οποίο επιβεβαιώνεται πρέπει να μην είναι ούτε αυταπόδεικτο ούτε αδύνατο και η αντιμετώπιση είναι η αντιστροφή της *Ανασκευής*.

1.5. Η θέση της *Θέσεως* στα ρητορικά Προγυμνάσματα.

Όπως επισημαίνει ο Απόστολος Τσιτσιγιάννης⁹ οι ασκήσεις αντιγραφής και μετασχηματισμού κειμένων ήταν το πρώτο βήμα που οδηγούσε στην κατανόηση της σύνταξης πληρέστερου κειμένου. Οι δάσκαλοι της ρητορικής δίδασκαν στη συνέχεια τρόπους εύρεσης (*Inventio*) ιδεών ταξινόμησης και ανάλυσης του υλικού με στόχο την σύνθεση και την ευκολότερη αποτύπωση των ιδεών τους στο γραπτό λόγο. Η *Θέσις* βρίσκεται προς το τέλος της ακολουθίας των προγυμναστικών ασκήσεων, καθώς αποτελεί μία εισαγωγή στο επίχειρμα.

⁸ Quintilian, *The Orator's Education, Volume I, II 4*, 15-19,

⁹ Τσιτσιγιάννης Α., *Ο ρόλος της χρείας στη ρητορική εκπαίδευση της ύστερης αρχαιότητας*, αδημ. διδακτορ. διατριβή, ΔΠΘ, 2011.

2. Ο Λιβάνιος

Ο μελετητής της αρχαίας ρητορικής και ιδιαίτερα της Ύστερης Αρχαιότητας στην πορεία της έρευνάς του είναι αδύνατο να μην σταθεί εντυπωσιασμένος μπροστά στα πολυάριθμα έργα του Λιβανίου, ενός από τους σημαντικότερους ρήτορες και ρητοροδιδασκάλους του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Ο Λιβάνιος χαρακτηρίζεται συχνά ως «μικρός Δημοσθένης», καθώς ήταν πολυγραφότατος, αλλά και λόγω της ιδιαίτερης σχέσης που είχε με τα κλασικά ρητορικά πρότυπα, και ιδιαίτερα με τον Δημοσθένη.

2.1. Η ζωή και η μόρφωσή του.

Η ζωή του Λιβανίου είναι γνωστή, αφού υπάρχουν πολλές μαρτυρίες¹⁰ αλλά και μια αυτοβιογραφία του που είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική¹¹. Πολλές πληροφορίες αντλούνται από και από ένα πλήθος επιστολών που είχε ανταλλάξει με σημαντικούς ανθρώπους της εποχής του, για ζητήματα πολιτικά, για τις προσωπικές περιουσιακές υποθέσεις, αλλά και για τις θρησκευτικές του απόψεις.¹²

Γεννήθηκε το 314 μ.Χ. στην Αντιόχεια της Συρίας, μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η οικογένειά του ήταν σημαίνουσα και ασκούσε μεγάλη επιρροή στα δημόσια πράγματα της εποχής. Παρόλο που έχασε σε μικρή ηλικία τον πατέρα του, απέκτησε καλή μόρφωση και ήρθε σε επαφή με την αρχαία ελληνική γραμματεία κοντά στους σοφιστές της Αντιόχειας, Ζηνόβιο και Ουλπιανό. Ήδη από τα εφηβικά του χρόνια είχε αποφασίσει να αφιερώσει την ζωή του στη ρητορική τέχνη. Ταξίδεψε στην Αθήνα, όπου σπούδασε την κλασική ρητορική κοντά στον Διόφαντο από το 336 μέχρι το 340 μ.Χ. κι από τότε ξεκίνησε μια σοφιστική καριέρα. Δραστηριοποιήθηκε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, όπου γνώρισε μεγάλη επιτυχία και αργότερα στη Νίκαια. Στη συνέχεια,

¹⁰ Πληροφορίες για τη ζωή του Λιβανίου μας παρέδωσε ο Ευνάπιος στο έργο του *Βίοι Φιλοσόφων και Σοφιστών* (16.1-2, 495-496 Giangrande (1956), 81-85), ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος στο έργο του *Βιβλιοθήκη* (κώδικας 90, 67bii-21) καθώς και το εγκυκλοπαιδικό λεξικό *Σούδα* του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. (Λ 486 Adler).

¹¹ Martin J. & Petit P., *Libanios: Discours*, τόμ. 1, *Autobiographie* (Discours 1), Paris, 2003 και Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927. Επιπλέον, για την αυτοβιογραφία του βλ. και Norman, A.F. (επιμ.), *Libanius' autobiography (Oration 1)* (Oxford 1965). Επίσης βλ. Wolf, P. (επιμ.), *Libanios, Autobiographische Schriften* (Zürich-Stuttgart 1967), καθώς και Seeck, O., *Die Briefe des Libanios* (Leipzig 1906). Για σύγχρονες βιογραφίες του Λιβανίου βλ. *Metzler Lexikon Antiker Autoren* (Stuttgart & Weimar 1997) s.v.

¹² <http://www2.ehw.gr/asiaminor/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=5103>

έζησε στη Νικομήδεια, όπου γνωρίστηκε με τον μελλοντικό αυτοκράτορα Ιουλιανό. Το 349 μ.Χ. ο Λιβάνιος επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη όπου τιμήθηκε από πολλούς κυβερνήτες, τη σύγκλητο και τον αυτοκράτορα Κωνσταντίο Β΄ για το διδακτικό του έργο. Το 353 μ.Χ. αποφάσισε να εγκατασταθεί μόνιμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Αντιόχεια, όπου δίδαξε τη ρητορική μέχρι τον θάνατό του, αρχικά ως ιδιωτικός δάσκαλος και στη συνέχεια ως ο επίσημος σοφιστής-δάσκαλος της ρητορικής της πόλης. Μέσα από τη ρητορική και επιστολογραφική του δραστηριότητα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη δημόσια ζωή της αυτοκρατορίας, αφού συχνά απευθυνόταν στον αυτοκράτορα, τους κυβερνήτες και στο λαό. Σύντροφος στη ζωή του ήταν μια γυναίκα κατώτερης κοινωνικής τάξης με την οποία απέκτησε έναν εξώγαμο γιο με το όνομα Κίμων, ο οποίος πέθανε πριν τον πατέρα του (391 μ.Χ). Λίγο αργότερα, το 391 ή 392 μ.Χ. πέθανε και ο Λιβάνιος.

2.2. Το έργο του.

Κατά την Ύστερη Αρχαιότητα η ζωή ενός σοφιστή, όπως ήταν ο Λιβάνιος, ήταν πολυάσχολη. Έπρεπε να στρατολογεί και να διδάσκει μαθητές, να γράφει εγκώμια για τους επιφανείς επισκέπτες, να γράφει και να δημοσιοποιεί ομιλίες για σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Επόμενο ήταν ο Λιβάνιος να πρέπει να συναναστρέφεται με πολιτικά ισχυρούς άνδρες της αυτοκρατορίας συχνά θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή του, όπως αναφέρει ο Craig A. Gibson.¹³

Ο Λιβάνιος ήταν πολυγραφότατος. Έζησε σε μια εποχή μεγάλων αλλαγών, καθώς σταδιακά επικρατούσε ο χριστιανισμός. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές δεν τον επηρέασαν. Έμεινε προσηλωμένος στην κλασική ελληνική παράδοση, υποστηρίζοντάς την σθεναρά. Η αντίθεσή του στη χριστιανική-βυζαντινή κοσμοθεώρηση αποτελεί κορυφαία αντίδραση της κλασικής αρχαιότητας στη νέα εποχή και τάξη πραγμάτων. Υποτιμούσε επιδεικτικά οτιδήποτε το εξωελληνικό, είτε λατινικό ήταν αυτό είτε ιουδαϊκό-χριστιανικό, διατηρώντας μια βαθιά πίστη στις αξίες του ελληνικού πολιτισμού. Είναι χαρακτηριστικό το ότι δεν καταδέχτηκε να μάθει λατινικά.

Έγραψε λόγους, αλλά και πραγματείες, ενώ πλούσια είναι και η αλληλογραφία του με πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους της εποχής του.

¹³Gibson C. A., *Libanius Progymnasmata Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric Writings from the Greco-Roman World*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2008, σελ. Xviii.

Τα έργα του χωρίζονται στις εξής κατηγορίες:

α) Περισσότερες από 1500 **επιστολές** (κάποιες από αυτές απευθύνονται σε αξιωματούχους ή πνευματικούς ανθρώπους την εποχής του, ενώ άλλες σε μαθητές του, από τους οποίους πολλοί ακολούθησαν επιτυχημένη καριέρα ως δάσκαλοι ή νομικοί).

β) 64 **λόγοι**. Μια πιθανή κατηγοριοποίησή τους προτείνεται από τον Craig A. Gibson¹⁴.

- **Πολιτικούς:**

- *Περί τὰς εἰκόνας,*
- **λόγους που σχετίζονται με τον αυτοκράτορα Ιουλιανό** (π.χ. *Εἰς Ἰουλιανόν Ἀυτοκράτορα Ὑπατον*),
- **συμβουλευτικούς λόγους που απευθύνονται στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο** (π.χ. *Ὑπέρ τῶν Ἱερῶν*),
- **λόγους που απευθύνονται σε άλλους αυτοκράτορες** (π.χ. *Πρὸς τοὺς αὐτοκράτορες Κωνστάντιο και Κώνσταντα*),
- **λόγους που απευθύνονται στους κυβερνήτες της Αντιόχειας** (π.χ. *Πρὸς Ἰκάριον*),
- **λόγους που απευθύνονται στο συμβούλιο της Αντιόχειας** (π.χ. *Πρὸς τὴν Βουλὴν*),

- **Λόγους που σχετίζονται με τη ζωή του:**

- **αυτοβιογραφικούς λόγους** (*Βίος ἢ Περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης*),
- **λόγους που αφορούν τη σχολή του** (*Πρὸς τοὺς νέους περὶ τοῦ λόγου, Πρὸς Ἀναξέντιον κ.ά*),
- **λόγους που αφορούν τον ρόλο του ως δημόσιου λειτουργού** (π.χ. *Πρὸς τοὺς βαρὸν αὐτὸν καλέσαντας*),
- **ιδιωτικούς λόγους** (π.χ. *Πρὸς Εὐστάθιον*)

- **Πανηγυρικούς :**

- *Ἀντιοχικὸς*
- **εορταστικούς λόγους** (π.χ. *Εἰς τὰς Καλάνδρας*)
- **μονωδίες** (π.χ. *Μονωδία εἰς τὸν ἐν τῇ Δάφνῃ νεῶν τοῦ Ἀπόλλωνος*)

- **Ἠθικὸῦ περιεχομένου** (π.χ. *Περὶ ἀπληστίας*)

• ¹⁴ Gibson A. C. "Libanius' *Progymnasmata*", στο Van Hoof, L. (επιμ.), σσ. 118-135.

γ) **Μελέτες** (*Declamationes*): Πρόκειται για λόγους που δημιουργήθηκαν/γράφτηκαν για την εκπαίδευση των μαθητών του.

δ) **Υποθέσεις 19 λόγων του Δημοσθένη**

ε) **Προγυμνάσματα**

Αξιόλογο ήταν, βέβαια και το διδακτικό του έργο. Πέρα από ό,τι άλλο, ήταν εξαιρετικός δάσκαλος της ρητορικής. Στόχος του ήταν μέσα από τα κλασικά γράμματα να βοηθήσει τους μαθητές του να ξεφύγουν από μια επιφανειακή γνώση και να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να αναλάβουν δημόσια αξιώματα και να επιβληθούν στα πλήθη. Συνδυάζοντας, λοιπόν, την αυστηρή λογική συγκρότηση αλλά και το μεστό περιεχόμενο, ανέδειξε σπουδαίους ρήτορες μέσα από τον κύκλο των μαθητών του.

Μας παρέδωσε τη μεγαλύτερη συλλογή ρητορικών ασκήσεων για αρχάριους επίδοξους ρήτορες με τον τίτλο *Προγυμνάσματα*. Η συλλογή περιλαμβάνει 144 ασκήσεις κατανεμημένες σύμφωνα με τις 14 διαφορετικές κατηγορίες του Αφθονίου. Δεν μας είναι γνωστές οι συνθήκες της δημιουργίας και δημοσίευσης αυτής της συλλογής. Πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν από τον ίδιο για το μάθημά του και δεν δημοσιεύθηκαν παρά μόνο μετά το θάνατό του το 393 μ.Χ., αφού ο ίδιος δεν αναφέρει πουθενά ότι συνέθεσε *προγυμνάσματα*. Άλλωστε η πατρότητα πολλών προγυμνασμάτων που αποδίδονται στον Λιβάνιο αμφισβητήθηκε από αρκετούς μελετητές.

Τόσο τα παραδείγματα προγυμνασμάτων του Αφθονίου όσο και τα αντίστοιχα του Λιβανίου δείχνουν ότι ήταν δυνατό οι ασκήσεις ενός δασκάλου να συμπεριλάβουν το απαραίτητο για τους μαθητές τους περιεχόμενο και να είναι ακόμα λιτές.

Στον κύκλο των μαθητών του Λιβανίου συγκαταλέγονται αρκετοί σημαντικοί άνδρες της εποχής του. Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, ο Μέγας Βασίλειος και ο επίσκοπος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, του οποίου το εξαιρετικό ταλέντο είχε αναγνωρίσει ο ίδιος ο Λιβάνιος, ο οποίος είχε εκφράσει την επιθυμία του να τον θέσει διάδοχο στη σχολή του. Δεν έχασε ποτέ την ευκαιρία να εκφράσει τη θλίψη του για το γεγονός ότι ο μαθητής του επέλεξε να διαγάγει χριστιανικό βίο και σε αυτό το δρόμο αξιοποίησε την ρητορική του δεινότητα, προς την οποία ο Λιβάνιος ήταν σθεναρά αντίθετος.

3. Ο Αφθόνιος

Ο Αφθόνιος ήταν Έλληνας ρήτορας που έδρασε στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. στην Αντιόχεια. Ήταν μαθητής του Λιβανίου και δάσκαλος της ρητορικής. Πέρα από αυτό δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε για τη ζωή του.

3.1. Το έργο του.

Ο Αφθόνιος μας παρέδωσε την τρίτη και μάλλον σημαντικότερη πραγματεία με τον τίτλο *Προγυμνάσματα* (μετά το έργο του Θεώνα και το αποδιδόμενο στον Ερμογένη έργο, που δίνει μια σύντομη παρουσίαση 13 ασκήσεων). Έγραψε έχοντας ως βάση το έργο του Ερμογένη, αλλά θεωρώντας το ανεπαρκές, το συμπλήρωσε προσθέτοντας παραδείγματα και εισάγοντας τη σαφέστερη διάκριση επαίνου - ψόγου και ανασκευής - κατασκευής. Ο Ιωάννης Αργυρόπουλος (1415 – 26 Ιουνίου 1487), ένας από τους σπουδαιότερους Βυζαντινούς λόγιους του 15ου αιώνα που δίδαξαν την ελληνική γλώσσα και φιλοσοφία στην Ιταλία στα *Προλεγόμενά του για τα Προγυμνάσματα του Αφθονίου*¹⁵ αναφέρει πως τα *Προγυμνάσματα* που αποδίδονται στον Ερμογένη χαρακτηρίζονται από ασάφεια, καθώς δεν έχουν παραδείγματα. Αυτό το κενό ήρθε να συμπληρώσει ο Αφθόνιος του οποίου τα *Προγυμνάσματα* «μᾶλλον προϋκρίθησαν ἀναγινώσκεισθαι ὡς σαφέστερα». ¹⁶

Η καθαρότητα της παρουσιάσής του και της κατηγοριοποίησης των προγυμνασμάτων σε 14 είδη, καθώς και η ενσωμάτωση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων χάρισαν στο έργο του Αφθονίου μια καίρια θέση στην Βυζαντινή εκπαίδευση, αλλά και μεταγενέστερα στη ρητορική εκπαίδευση πολλών ευρωπαϊκών χωρών.

Καθώς ήταν μαθητής του Λιβανίου είναι αναμενόμενο να τον ακολουθεί σε μεγάλο μέρος ως προς τη θεματολογία. Επειδή, ούτως ή άλλως στις σχολές ρητορικής της εποχής του ακολουθούνταν κοινοί τόποι, δεν μπορεί να πει κανείς ότι μιμείται τον Λιβάνιο. Άλλωστε, ο τελευταίος έδωσε μόνο παραδείγματα προγυμνασμάτων, ενώ στον Αφθόνιο πριν από κάθε άσκηση υπάρχει μικρός θεωρητικός πρόλογος.

¹⁵ Ιωάννου Διακόνου τοῦ Ἀργυροπούλου, *Προλεγόμενα εἰς τὰ τῆς Ρητορικῆς Προγυμνάσματα*.

¹⁶ Ο.π.

Σύμφωνα με το Βυζαντινό λεξικό Σούδα ο Αφθόνιος έγραψε σχόλια για τη ρητορική πραγματεία του Ερμογένη, τα οποία χάθηκαν και ο Φώτιος αναφέρει πως έχει διαβάσει μελέτες του (*declamationes*).¹⁷

Τα *Προγυμνάσματα* του Αφθονίου μεταφράστηκαν στα Αγγλικά το 1952 από τον Ray Nadeau¹⁸ και πιο πρόσφατα από τον George Kennedy¹⁹ και τον Malcolm Heath²⁰.

4. Η Ανασκευή-Κατασκευή

4.1. Η Ανασκευή στον Αφθόνιο.

4.1.1. Περιεχόμενο-Δομή

1. Το εισαγωγικό-θεωρητικό μέρος.

Ο Αφθόνιος αρχικά θέτει σε θεωρητικό επίπεδο τις βάσεις του κάθε προγυμνάσματος και στη συνέχεια δίνει παραδείγματα. Αρχικά ξεκινά με τον **ορισμό** της Ανασκευής. Είναι μια άσκηση ανατροπής. Ο επίδοξος ρήτορας αναλαμβάνει να ανατρέψει μια υπόθεση που μοιάζει προφανής και κατά κοινή ομολογία είναι αποδεκτή.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη **θεματολογία**. Το αντικείμενο που καλείται να ανασκευάσει ο μαθητής-ρήτορας πρέπει να έχει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Δεν πρέπει να έχει απόλυτη σαφήνεια, ούτε να είναι εντελώς απίθανο. Εύλογο αυτό, αφού τα απολύτως σαφή δεν θα δώσουν περιθώριο επιχειρηματολογίας σε αυτόν που επιθυμεί να τα ανατρέψει λογικά και τα εντελώς απίθανα δεν έχουν ανάγκη λογικής επιχειρηματολογίας που θα τα απορρίψει, αφού ακυρώνονται από μόνα τους.

Σχετικά με την οργάνωση του λόγου, ο Αφθόνιος αναφέρει πως ο δημιουργός της ανασκευής πρέπει αρχικά **να αναδείξει την αναξιπιστία** όσων παρουσιάζουν την υπόθεση. Στη συνέχεια, να **εκθέσει την υπόθεση** χωρίζοντάς την ανασκευή στα εξής **κεφάλαια**: Αρχικά, να αναδεικνύει την ασάφεια της υπόθεσης, τα παράλογα στοιχεία και στη συνέχεια να δείχνει

¹⁷ Kennedy G. A., *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Leiden/Boston 2003 σελίδες.

¹⁸ Nadeau R., "The Progymnasmata of Aphthonius in Translation", *Speech Monographs* 19, σελίδες 264-285.

¹⁹ Kennedy G. A., *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Leiden/Boston 2003, σελίδες 73-127.

²⁰ Heath M., *Aphthonius, Progymnasmata*, The School of Classics University of Leeds, 1997.

πως είναι αδύνατο να έχουν συμβεί, τις αντιφάσεις, τις απρέπειες και πως το γεγονός είναι άστοχο και ασύμφορο.

Στο τέλος της θεωρητικής εισαγωγής του ο Αφθόνιος επισημαίνει πως το συγκεκριμένο προγύμνασμα εμπεριέχει όλη τη δύναμη της (ρητορικής τέχνης). Είναι ένα σχόλιο που οπωσδήποτε χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Αν λάβουμε υπόψη μας (όπως άλλωστε αναφέρεται και στα προλεγόμενα ανώνυμου συγγραφέα) ότι η Ανασκευή-Κατασκευή προετοιμάζουν κυρίως για την καλλιέργεια του δικανικού ρητορικού είδους, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι με το προγύμνασμα αυτό ο Αφθόνιος επιδιώκει κυρίως την καλλιέργεια της λογικής και εισάγει τον μαθητή της ρητορικής στον δομημένο λόγο της λογικής επιχειρηματολογίας. Το να κατανοήσει κάποιος τη διαδικασία της *Ανασκευής*, όπως άλλωστε και της *Κατασκευής*, είναι απαραίτητο αν θέλει να ασχοληθεί σοβαρά με τη ρητορική τέχνη.

2. Το παράδειγμα ανασκευής

Παράδειγμα ανασκευής: «...ότι δεν είναι λογικά όσα ιστορούνται για τη Δάφνη».

Το θέμα. Γίνεται αναφορά στον μύθο της Δάφνης, που ιστορείται βέβαια από τον Οβίδιο στις *Μεταμορφώσεις*²¹, από τον Γάιο Ιούλιο Υγίνο στους *Μύθους*²² και από τον Πausανία²³, αλλά δεν είμαστε βέβαιοι για την πηγή του Αφθονίου. Μάλλον δεν είναι τυχαία η επιλογή του συγκεκριμένου μύθου, αφού υπήρχε ως τοπωνύμιο ο «Κάμπος της Δάφνης», περιοχή έξω από την Αντιόχεια.

Προφανώς ο Αφθόνιος θεωρεί ότι ο μύθος δεν είναι αυταπόδεικτος -πιθανόν κάποιοι είχαν διατυπώσει τις αντιρρήσεις τους- ούτε απίθανος -άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνούμε πως η θρησκευτική πίστη των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων έκανε την πίστη σε μύθους αποδεκτή.

Η δομή.

Ο Αφθόνιος ξεκινά με την **αποδόμηση της αξιοπιστίας** όσων ακολουθούν πιστά τα λεγόμενα των ποιητών που παρουσιάζουν τον μύθο της Δάφνης. Δεν είναι παράλογοι, επισημαίνει ο Αφθόνιος, όσοι εναντιώνονται στους ποιητές, αφού αυτοί λένε άτοπα πράγματα για τους θεούς και τους προπηλακίζουν.

Στη συνέχεια, ο Αφθόνιος περνά στην **παρουσίαση της ιστορίας την οποία προτίθεται να ανασκευάσει**. Δίνονται τα απαραίτητα στοιχεία για τη θεϊκή καταγωγή της Δάφνης, την ομορφιά της, που γοήτευσε τον Απόλλωνα, το κυνήγι που υπέστη και τη

²¹ Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, I. 452-567

²² Γάϊου Ιουλίου Υγίνου, *Μύθοι*, 203

²³ Πausανία 10.7.8

μεταμόρφωσή της σε φυτό, που τελικά έγινε το σύμβολο της τέχνης του ερωτοχτυπημένου θεού.

Ακολουθεί η **κυρίως ανασκευή** στην οποία ο Αφθόνιος ακολουθεί τα βήματα και τα κεφάλαια που προανέφερε. Αρχικά, αποδεικνύει την **ασάφεια και τα παράλογα στοιχεία** των δεδομένων της ιστορίας: Ασαφής και αναπόδεικτη είναι η καταγωγή της. Από έναν θεοποιημένο ποταμό και τη θεά Γη γεννήθηκε μία θνητή Νύμφη. Είναι παράλογο να φανταστούμε πως με κάποιο τρόπο συνευρέθη ερωτικά ο ποταμός Λάδων και η Γη. Μια πλημμύρα δεν αποτελεί ικανή δικαιολογία, αφού όλοι οι ποταμοί την πλημμυρίζουν κάποια στιγμή, αλλά δεν θεωρούνται ερωτικοί της σύντροφου. Είναι παράλογο να θεωρήσουμε πως από έναν ποταμό γεννήθηκε ένας άνθρωπος, όπως είναι παράλογο να θεωρήσουμε πως από έναν άνθρωπο μπορεί να γεννηθεί ένας ποταμός, αφού οι απόγονοι καταδεικνύουν τους γονείς τους. Επιπλέον, δύσκολο είναι να δώσει κάποιος μια ξεκάθαρη ονομασία σε έναν τέτοιο περίεργο γάμο. Το συμπέρασμα που εξάγεται λογικά από τα δεδομένα είναι παράλογο. Είτε η Δάφνη συγκαταλέγεται στα ποτάμια είτε ο Λάδωνας στους ανθρώπους.

Στη συνέχεια, ο Αφθόνιος προσπαθεί να αποδείξει **πως είναι αδύνατο να έχουν συμβεί** τα στοιχεία της ιστορίας όπως αναφέρονται. Ακόμη κι αν δεχτούμε πως η Δάφνη γεννήθηκε από τους συγκεκριμένους γονείς είναι αδύνατο να έχει ανατραφεί από αυτούς. Είναι αδύνατο να έζησε και να μεγάλωσε μέσα σε ένα ποτάμι. Ο πατέρας της χωρίς να το καταλάβει θα την έπνιγε. Είναι ακόμη αδύνατο να έζησε και να μεγάλωσε μέσα στη γη. Αν αυτό είχε γίνει, θα ήταν κρυμμένη και η ομορφιά της θα έμενε απαρατήρητη.

Ακολουθεί η **ανάδειξη της απρέπειας** της ιστορίας. Δεν είναι εύκολο να δεχτούμε πως ο θεός Απόλλωνας ξεγέλασε τη φύση του εξαιτίας του έρωτά του για μια θνητή. Γιατί ο έρωτας είναι από τα πιο ενοχλητικά και φοβερά πράγματα που υπάρχουν και δεν είναι πρέπον να αποδίδουμε στους θεούς κάτι τόσο κακό. Είναι απρεπές να δεχτούμε πως οι θεοί είναι επιρρεπείς σε λάθη όσο οι άνθρωποι, τότε τους υποτιμούμε. Και βέβαια, στη συνέχεια, ο Αφθόνιος καταλήγει στο συμπέρασμα πως ο Απόλλωνας δεν ήταν εραστής.

Επιπλέον, εύκολα διαπιστώνει κανείς **πως υπάρχουν αντιφάσεις στην ιστορία**. Σύμφωνα με την ιστορία ο Απόλλωνας ήταν κατώτερος από τη Δάφνη και για αυτό την κυνηγούσε. Οι θνητές γυναίκες, όμως, είναι κατώτερες από τους θνητούς άνδρες και δεν είναι δυνατόν το πιο κατώτερο ανθρώπινο είδος να ξεπεράσει τους θεούς. Επιπλέον, δεν είναι δυνατό η μητέρα Γη να δέχτηκε την κόρη της, όταν δραπέτευσε αντιμετωπίζοντας το γάμο σαν κάτι ασήμαντο. Αυτό

θα ερχόταν σε αντίφαση με τη δική της στάση, αφού αυτή είτε είχε έναν καλό γάμο (προνόμιο που ήθελε να στερήσει από την κόρη της, ούσα ανάξια μητέρα) είτε δεν έγινε μητέρα.

Στο τέλος, ο Αφθόνιος αποδεικνύει πως τα δεδομένα της ιστορίας **δεν έχουν σκοπιμότητα και είναι ασύμφορα για τους ήρωες**. Παράλογο είναι να θεωρήσουμε ότι η Γη ενήργησε ενάντια στα δικά της έργα. Σύμφωνα με την ιστορία λύπησε τον Απόλλωνα σώζοντας την κόρη της, αλλά την έδωσε πάλι σε αυτόν δίνοντάς της άλλη μορφή. Παράλογο είναι ακόμη το ίδιο φυτό να είναι σύμβολο ηδονής και ανεκπλήρωτου έρωτα από τη μια και σύμβολο της ιερής μαντικής ικανότητας από την άλλη. Αντίφαση μέγιστη έχουμε και σε αυτή την περίπτωση, αφού η ιστορία συνδυάζει ιδιότητες αταίριαστες μεταξύ τους, το ερωτικό πάθος με την αρετή του μάντη, τη θνητή αιτία με το αθάνατο αποτέλεσμα. Κάπως έτσι κλείνει ο Αφθόνιος την Ανασκευή του δηλώνοντας πως δεν συνεχίζει, για να μην έρθει σε ρήξη με του ποιητές.

4.1.2. *Επισημάνσεις σχετικά με τη δομή του παραδείγματος ανασκευής του Αφθονίου*

Έγινε μια προσπάθεια παρουσίασης του παραδείγματος του Αφθονίου με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβαδίζει το παράδειγμα με την τυπική δομή της *ανασκευής* που προτάθηκε από τον ίδιο το ρητοροδιδάσκαλο. Πρέπει να επισημανθεί, όμως, ότι, ενώ διαπιστώθηκε ασάφεια, παράλογα στοιχεία, στοιχεία εξωπραγματικά ή απρεπή στο τελευταίο μέρος δεν αποδείχθηκε ικανοποιητικά πως τα γεγονότα ήταν άσκοπα ή ασύμφορα.

Ο George Kennedy μάλιστα επισημαίνει πως σύμφωνα με τον Leonhard von Spengel, κλασικό μελετητή του 19^{ου} αιώνα, διαπιστώνεται στη συγκεκριμένη ανασκευή μια πορεία από το ασαφές στο αδύνατο, το απρεπές, το παράλογο και το ασύμφορο. Ο Hugo Rabe, απορρίπτει τους τίτλους των επιμέρους κεφαλαίων της *ανασκευής* και θεωρεί πως δεν υπάρχει ξεκάθαρη διατύπωση σχετικά με την ασάφεια του μύθου και πως τα περισσότερα επιχειρήματα αποδεικνύουν την έλλειψη πιθανότητας ή λογικής, αν και ο μύθος κριτικάρεται ως απρεπής.²⁴

²⁴ Kennedy G. A., *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Leiden/Boston 2003 σελίδα 102.

4.1.3. Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο παράδειγμα ανασκευής του Αφθονίου.

«Τα ενθυμήματα²⁵ αποτελούν αποδεικτικά μέσα που προκύπτουν από τα δεδομένα μιας υπόθεσης με βάση μια λογική διαδικασία εξαγωγής συμπεράσματος - τη μέθοδο του συλλογισμού (ratiocinatio).²⁶ Ο Κοϊντιλιανός, που χρησιμοποιεί και τον όρο επιχείρημα (epichirema),²⁷ ονομάζει το ένθύμημα (enthymema) «ρητορικό συλλογισμό» (rhetoricus syllogismus),²⁸ που αποβλέπει στην ανάδειξη του πιθανού και πειστικού, σε διάκριση από τον φιλοσοφικό συλλογισμό, που αποβλέπει στην ανάδειξη του αληθούς. Ο Αριστοτέλης το χαρακτηρίζει στη Ρητορική του ως σῶμα τῆς πίστεως²⁹ και διακρίνει μεταξύ δεικτικῶν και ἐλεγκτικῶν ἐνθυμημάτων (ἔστι δὲ τὸ μὲν δεικτικὸν ἐνθύμημα τὸ ἐξ ὁμολογουμένων συνάγειν, τὸ δὲ ἐλεγκτικὸν τὸ τὰ ἀνομολογούμενα συνάγειν,³⁰ δηλαδή «στο αποδεικτικό ένθύμημα συνάγεται συμπέρασμα από προτάσεις που το περιεχόμενό τους είναι κοινῆς αποδοχῆς, ενώ στο ελεγκτικό ένθύμημα συνάγεται συμπέρασμα που δεν είναι αποδεκτό από τον αντίπαλο», μτφρ. Δ. Λυπουρλή).»

Τα ενθυμήματα είναι, λοιπόν, λογικοί συλλογισμοί, κυρίως παραγωγικοί, αλλά και επαγωγικοί. Στα ενθυμήματα, που συναντούμε στην *Ανασκευή* του Αφθονίου, η συλλογιστική πορεία ξεκινά με μια γενική διαπίστωση που δύσκολα μπορεί κάποιος να αμφισβητήσει (1^η, μείζων προκειμένη). Ακολουθεί το κυρίως επιχείρημα, που ουσιαστικά δημιουργεί τη λογική σύνδεση με το ειδικότερο πρόσωπο ή στοιχείο που μας ενδιαφέρει, και που πρόκειται να συναντήσουμε στο συμπέρασμα. Τα ενθυμήματα οδηγούν σε ένα εύλογο συμπέρασμα και έχουν αποδεικτική ισχύ.

Στο παράδειγμα *ανασκευής* του Αφθονίου μπορούμε να εντοπίσουμε μια σειρά ενθυμημάτων. Ενδεικτικά, αναφέρονται τέσσερα από τα ενθυμήματα που μπορεί κανείς να διακρίνει στο πρώτο μέρος των επιχειρημάτων του:

1^ο ένθύμημα

Δάφνη Λάδωνος προήλθε καὶ Γῆς· τίνα τοῦ γένους ἔχουσα πίστιν; ἢ μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οἱ δὲ φύσιν ἄλλην παρὰ ταύτην ἐκτίσαντο.

²⁵ Οι ορισμοί προέρχονται από την ιστοσελίδα http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/rhetoric/page_079.html

²⁶ Αριστοτέλης, *Ρητορική* 1.2.1356b.2-4

²⁷ Κοϊντιλιανός, *Institutio oratoria* 5.14.14

²⁸ Ο.π. 1.10.38, 5.10.1-6

²⁹ Αριστοτέλης, *Ρητορική* 1.1.1354a15

³⁰ Ο.π. 2.22.1396b 25-27

1^η προκείμενη: Τα παιδιά έχουν την ίδια φύση με τους γονείς τους (εννοείται).

2^η προκείμενη: Ο Λάδων και η Γη ήταν θεότητες, ενώ η Δάφνη ήταν άνθρωπος, είχαν δηλαδή διαφορετικές φύσεις.

Συμπέρασμα: Η Δάφνη δεν ήταν απόγονος του Λάδωνα και της Γης.

2^ο ενθύμημα

Πῶς δὲ ὁ Λάδων συνάπτεται Γῆ; ἐπικλύζων τοῖς ὕδασιν; οὐκοῦν ἅπαντες οἱ ποταμοὶ Γῆς ἄνδρες ἐπονομάζονται· πάντες γὰρ αὐτὴν ἐπικλύζουσιν.

1^η προκείμενη: Ο μόνος τρόπος να συνευρεθεί ερωτικά ένας ποταμός με τη Γη είναι να την πλημμυρίσει.

2^η προκείμενη: Όλοι οι ποταμοί πλημμυρίζουν τη γη.

Συμπέρασμα: Όλοι οι ποταμοί συνευρίσκονται ερωτικά με τη γη.

Στην περίπτωση αυτή ο συλλογισμός δεν είναι ορθός και αυτό φαίνεται από το παράλογο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει. Έτσι συνάγεται το ακόλουθο δεύτερο συμπέρασμα:

Τελικό συμπέρασμα: Ο Λάδων δεν ήταν δυνατό να συνευρεθεί ερωτικά με τη Γη.

Το ίδιο ενθύμημα διατυπώνεται από τον Jim Selby στην εργασία του *Stoic Logic and Aphthonius' Refutation and Confirmation Stages*³¹ ως εξής:

Αντεπιχείρημα: Πῶς δὲ ὁ Λάδων συνάπτεται Γῆ; ἐπικλύζων τοῖς ὕδασιν;

1^η προκείμενη: Οι γυναίκες δεν έχουν ταυτόχρονα πολλούς συζύγους και έναν σύζυγο. (εννοείται).

2^η προκείμενη: Όλοι οι ποταμοί μέσω της πλημμύρας είναι σύζυγοι της Γης.

Συμπέρασμα: Ο Λάδων δεν είναι μέσω της πλημμύρας ο σύζυγος της Γης.

3^ο ενθύμημα

Εἰ δὲ ποταμοῦ προελήλυθεν ἄνθρωπος, ὥρα καὶ ποταμὸν ἐξ ἀνθρώπων ἐλθεῖν· διαδοχαὶ γὰρ δηλοῦσι τοὺς φύσαντας.

1^η προκείμενη: Η φύση των απογόνων φανερώνει τη φύση των προγόνων.

2^η προκείμενη: Αν ένας άνθρωπος έχει γεννηθεί από έναν ποταμό, είναι δυνατό να γεννηθεί ένας ποταμός από ανθρώπους.

3^η προκείμενη: Ένας ποταμός δεν μπορεί να γεννηθεί από ανθρώπους.

³¹ Selby J., *Stoic Logic and Aphthonius' Refutation and Confirmation Stages* (από το διαδίκτυο https://www.academia.edu/26336747/Stoic_Logic_and_Aphthonius_Refutation_and_Confirmation_Stages)

Συμπέρασμα: Η Δάφνη δεν είναι δυνατόν να έχει πατέρα έναν ποταμό.

4^ο ενθύμημα

Τί δὲ γάμον ποταμοῦ τε καὶ γῆς ὀνομάζουσι; τῶν αἰσθανομένων ὑμέναιος, ἢ δὲ γῆ τῶν αἰσθανομένων οὐ πέφυκεν.

1^η προκείμενη: Ο «υμέναιος», ο γάμος υπάρχει για τα όντα που έχουν αισθήματα.

2^η προκείμενη: Η γη από τη φύση της δεν ανήκει στα όντα που έχουν αισθήματα.

Συμπέρασμα: Δεν υπήρξε γάμος ανάμεσα στον Λάδωνα και τη Γη.

Τελικό συμπέρασμα

Ἦ τοίνυν τὴν Δάφνην λογιστέον ἐν ρεύμασιν ἢ τὸν Λάδωνα θετέον εἰς ἄνθρωπον.

Καταληκτικά ο Αφθόνιος συμπεραίνει πως είτε η Δάφνη πρέπει να θεωρηθεί ποταμός είτε ο Λάδων άνθρωπος. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ιστορίας τίποτε από αυτά δεν ισχύει. Εύλογα, λοιπόν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η ιστορία της Δάφνης δεν είναι αληθής.

4.2. Η Ανασκευή στον Λιβάνιο.

Την πέμπτη κατά σειρά θέση στα *Προγυμνάσματα* του Λιβανίου (τη μεγαλύτερη συλλογή ρητορικών ασκήσεων που σώζεται από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο) κατέχουν οι *Ανασκευαί* (προηγούνται οι *Μύθοι*, τα *Διηγήματα*, οι *Χρεΐαι* και οι *Γνώμαι*). Τα *Προγυμνάσματα* του Λιβανίου δεν συμπεριλαμβάνουν εισαγωγικό και θεωρητικό μέρος, όπως το ανάλογο έργο του Αφθονίου, αλλά μόνο παραδείγματα ασκήσεων.

Αν συγκρίνουμε το έργο του Λιβανίου με αυτά του Αφθονίου και των άλλων ρητοροδιδασκάλων που μας παρέδωσαν *Προγυμνάσματα* διαπιστώνουμε πως τα παραδείγματα *ανασκευών* του Λιβανίου είναι πιο προσεγμένα και υψηλότερου επιπέδου. Εστιάζουν σε ποικίλα γεγονότα από τον Τρωικό κυρίως πόλεμο.

4.2.1. Περιεχόμενο-Δομή

4.2.1.α. 1ο παράδειγμα ανασκευής

Πρώτο παράδειγμα ανασκευής: «...Ότι δεν ήταν λογικό ο Χρύσης να έλθει στον ναύσταθμο των Ελλήνων».

Το θέμα. Ο Λιβάνιος αντλεί το θέμα του πρώτου παραδείγματος από την ραψωδία Α της Ιλιάδας και συγκεκριμένα από το περιστατικό που αναφέρεται στους στίχους 6-52. Το περιστατικό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, αν λάβουμε υπόψη ότι αποτέλεσε την αφορμή του θυμού του Αχιλλέα και επομένως την αφετηρία και το κύριο θέμα της Ιλιάδας. Το θέμα του έπους ήταν η οργή του Αχιλλέα μετά τη σύγκρουσή του με τον αρχιστράτηγο των Αχαιών, τον Ατρείδη Αγαμέμνονα. Αφορμή του θυμού ήταν η αδικία που διέπραξε ο Αγαμέμνονας σε βάρος του Αχιλλέα κατά τη μοιρασιά των λαφύρων. Συγκεκριμένα, ο Αγαμέμνονας είχε πάρει ως *γέρας* τη Χρυσίδα, κόρη του ιερέα του Απόλλωνα, Χρύση. Ο ιερέας ήρθε στα καράβια των Αχαιών φέρνοντας πλουσιοπάροχα λύτρα και ζητώντας να απελευθερωθεί η κόρη του. Παρουσιάζεται μπροστά στους δύο Ατρείδες με επίσημη ενδυμασία ιερέα, με το χρυσό σκήπτρο και το στεφάνι του Απόλλωνα και τους ικετεύει επικαλούμενος μάλιστα το όνομα του θεού τον οποίο υπηρετεί. Όλοι έδειξαν σεβασμό στον ιερέα εκτός από τον Αγαμέμνονα, ο οποίος τον προσέβαλε και τον έδιωξε. Μετά από προσευχή του Χρύση ο Απόλλωνας έστειλε θανατηφόρο λοιμό ο οποίος εξοντώνει ζώα και ανθρώπους στο στρατόπεδο των Αχαιών για δέκα ημέρες. Την δέκατη ημέρα ο Αγαμέμνονας μετά από παρέμβαση του Αχιλλέα υποχρεώθηκε να επιστρέψει τη Χρυσίδα στον πατέρα της. Απαίτησε όμως να πάρει αυθαίρετα ως λάφυρο τη Βρισηίδα, που ήταν το *γέρας* του Αχιλλέα. Το γεγονός αυτό προσέβαλε τον Αχιλλέα, που σε μια έκρηξη θυμού και ύστερα από μια έντονη σύγκρουση αποφασίζει να αποχωρήσει από τον πόλεμο μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Ο Λιβάνιος επέλεξε να ανασκευάσει το συγκεκριμένο περιστατικό από την Ιλιάδα για δύο λόγους. Αρχικά, είναι ένα θέμα με το οποίο είναι εξοικειωμένοι οι μορφωμένοι άνθρωποι της εποχής του, αφού τα ομηρικά έργα εξακολουθούσαν να αποτελούν βασικό εγχειρίδιο για την εκπαίδευση της εποχής. Επιπλέον, πρόκειται για ένα θέμα που επιδέχεται αμφισβήτηση, οπότε προσφέρεται (σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που έθεσαν και οι θεωρητικοί των προγυμνασμάτων, όπως ο Αφθόνιος) για ανασκευή.

Η δομή.

Ο Λιβάνιος ξεκινά **αμφισβητώντας με ιδιαίτερη τόλμη τον μεγάλο ποιητή της Αρχαίας Ελλάδας, τον Όμηρο**, δηλώνοντας ότι του φαίνεται περίεργο που γενικότερα οι ποιητές και ειδικότερα ο «γενναῖος καὶ μεγαλοπρεπής» Όμηρος, αν και επικαλούνται τη Μούσα, τολμούν να κυνηγούν και να διαδίδουν ψευδείς πληροφορίες.

Στη συνέχεια, ο Λιβάνιος, ακολουθώντας την τυπική δομή της ανασκευής περνά στην **παρουσίαση της ιστορίας την οποία προτίθεται να ανασκευάσει**. Δηλώνει πως θα αναφερθεί στην αρχή της Ιλιάδας, που είναι γεμάτη ψέματα. Ο Όμηρος μας λέει πως ο Χρύσης ήρθε στα πλοία, για να απελευθερώσει την κόρη του και κάνοντας διπλή ικεσία, μια προς το σύνολο των πολεμιστών και μία προς τους άρχοντες, και ότι, αφού οι περισσότεροι τον αντιμετώπισαν ευνοϊκά, απευθύνθηκε στον αρχηγό. Ο Αγαμέμνωνας, όμως, κράτησε σκληρή στάση και εξαπέλυσε εναντίον του Χρύση πολλές απειλές. Τότε ο πατέρας πονεμένος εξαιτίας των προσβολών που δέχτηκε κατέφυγε στον Απόλλωνα και τον παρακάλεσε να ανταποδώσει για ό,τι είχε γίνει και να τιμωρήσει τους Έλληνες. Αμέσως μετά την αφήγηση της ιστορίας ο Λιβάνιος δηλώνει τη θέση του. Είναι δύσπιστος απέναντι σε αυτή την ιστορία.

Ακολουθεί η **υποστήριξη της θέσης του με λογικά επιχειρήματα και η προσπάθειά του να καταδείξει αρχικά πως είναι αδύνατο να έχουν συμβεί τα γεγονότα όπως τα περιγράφει ο Όμηρος, είναι παράλογα, απρεπή**. Τα επιχειρήματα-ενθυμήματά του (που εύκολα μπορούν να δοθούν με τη μορφή τυπικών συλλογισμών) είναι τα εξής:³²

Α Όμάδα (Τα επιχειρήματα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά και τις ενέργειες του Χρύση)

1^ο επιχείρημα:

- Είναι αδύνατο ένας γέρος άνθρωπος όπως ο Χρύσης να είχε την τόλμη να εμφανιστεί σε ένα στρατόπεδο εχθρικών πολεμιστών.
- Ο πόθος για την κόρη του δεν είναι δυνατό να ήταν μεγαλύτερος από τον φόβο των εχθρών.

Συμπέρασμα (εννοείται): Ο Χρύσης δεν είναι δυνατόν να εμφανίστηκε ως ικέτης στο στρατόπεδο των εχθρών.

2^ο επιχείρημα:

- Δεν ήταν ο μόνος γονιός που πονούσε για τα παιδιά του. Πολλοί γονείς είχαν χάσει τα παιδιά τους είτε επειδή σκοτώθηκαν είτε επειδή αιχμαλωτίστηκαν.

³² Η ανάλυση που ακολουθεί μπορεί να αποτελέσει πρότυπο, ώστε οι μαθητές να κάνουν ανάλογη λογική ανάλυση στο 2^ο παράδειγμα.

- Η κόρη του δεν βασανιζόταν. Αντίθετα ήταν η αγαπημένη παλλακίδα του Αγαμέμνονα και ζούσε σαν βασίλισσα.

Συμπέρασμα (εννοείται): Είναι παράλογο ο Χρύσης να έχει την απαίτηση να του επιστραφεί η κόρη.

3^ο επιχείρημα:

- Εφόσον ήταν ιερέας, το λογικό θα ήταν να απευθυνθεί από την αρχή στους θεούς και όχι στους εχθρούς του.
- Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Έλληνες κυρίευσαν πόλεις μέσα στις οποίες διέπραξαν ανίερους πράξεις, καταστρέφοντας βωμούς, ναούς κι αγάλματα θεών.

Συμπέρασμα: Είναι παράλογο να πιστέψουμε πως ο Χρύσης περίμενε να του δείξουν σεβασμό εξαιτίας του σκήπτρου και των στεφανιών του.

4^ο επιχείρημα:

- Αν οι απλοί Αχαιοί πολεμιστές είχαν τη δύναμη να αποφασίζουν, ο Χρύσης δεν είχε την ανάγκη να απευθυνθεί στους Ατρείδες.
- Αν η απόλυτη δικαιοδοσία για την απόφαση ήταν στα χέρια των Ατρείδων δεν υπήρχε λόγος να απευθυνθεί στο πλήθος των στρατιωτών.

Συμπέρασμα: Είναι παράλογο, ο Χρύσης να απευθύνει ικεσία στους υποτελείς στρατιώτες αλλά και στους ηγέτες τους ταυτόχρονα.

Β' Ομάδα (Τα επιχειρήματα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα και των Ελλήνων στρατιωτών.)

1ο επιχείρημα:

- Ακόμη κι αν αποδεχτούμε ότι ο Χρύσης απλώς δεν ήταν λογικός και έδρασε παράτολμα και παράλογα εξαιτίας της λύπης του, οι Έλληνες δεν θα εξέφραζαν την συμπαράστασή τους σε αυτόν πριν μάθουν τι θα ευχαριστούσε τους δικούς τους άρχοντες.
- Αν έκαναν κάτι τέτοιο θα ήταν σαν να κατέλυαν την εξουσία των στρατηγών τους, διεκδικώντας την εξουσία για τον εαυτό τους.

Συμπέρασμα: Θα ήταν απρεπής μια τέτοια συμπεριφορά σε καθεστώς βασιλείας και όχι δημοκρατίας.

2^ο επιχείρημα:

- Ο Αγαμέμνωνας ήξερε ότι το να προσβάλει και να διώξει τον γέροντα ήταν άξεστη και βάρβαρη συμπεριφορά που ταιριάζει σε φαύλους ανθρώπους περισσότερο παρά σε βασιλιά.
- Ήταν δυνατό να πει και αυτό: «Μάταια έχεις έρθει. Δε θα σου την επιστρέψω».

Συμπέρασμα: Θα ήταν άσκοπο και ασύμφορο ο Αγαμέμνωνας να προσβάλει τον ιερέα του Απόλλωνα.

Γ' Ομάδα (Τα επιχειρήματα που σχετίζονται με τη στάση του θεού Απόλλωνα)

1^ο επιχείρημα:

- Ούτε ένα μικρό παιδάκι δεν θα ήταν τόσο ανόητο, ώστε να ζητήσει εκδίκηση από αυτούς που το έχουν βοηθήσει.
- Ο γέροντας Χρύσης, ως ιερέας, έχοντας ζήσει κοντά στα αγάλματα των θεών αν και είναι αγαπητός στους θεούς, αν και δίδασκε τη δικαιοσύνη στους άλλους ανθρώπους δεν είναι λογικό να προσπαθεί να κινήσει τα βέλη του θεού κατά των Ελλήνων που τον έχουν βοηθήσει.
- Ακόμη κι αν ο Χρύσης ζητούσε πράλογα πράγματα, ο Απόλλωνας, ένας θεός που μισεί όσους αδικούν δεν θα δεχόταν να αδικήσει. Τα λάθη που δεν κάνουν ούτε οι καλύτεροι από τους ανθρώπους δεν είναι δυνατό να τα κάνουν αυτοί που κατοικούν στον ουρανό.

Συμπέρασμα: Θα ήταν αδύνατο να είναι αληθινή η ιστορία. Αν δεχόμασταν κάτι τέτοιο θα ήταν σαν να αναγνωρίζαμε πως οι θεοί έχουν απρεπή συμπεριφορά. Αυτά είναι ψέματα και βλαβερά για όσους τα ακούν.

Το τελικό συμπέρασμα με το οποίο κλείνει το προγύμνασμα είναι ότι αν δεχθούμε όσα λέει ο Όμηρος ως αληθινά, θα πρέπει είτε να μένουμε μακριά από την ποίηση εντελώς ή να είμαστε προσκολλημένοι σε αυτή, αφού ανυψώνει την ψυχή μας, ξέροντας ότι (η ποίηση) μπορεί να το κάνει αυτό αλλά δίνει μικρή σημασία στην αλήθεια.

4.2.1.β. 2ο παράδειγμα ανασκευής

Δεύτερο παράδειγμα ανασκευής: «...Ότι δεν είναι λογικές οι κατηγορίες που αποδίδονται στον Αίαντα τον Λοκρό».

Το θέμα. Το θέμα του δεύτερου παραδείγματος ανασκευής του Λιβανίου σχετίζεται με τα γεγονότα που ακολούθησαν την άλωση της Τροίας. Ο Αίας Λοκρός, γιος του Οιλέα, μικρόσωμος και ταχύς, συμμετείχε σε όλες τις σπουδαίες μάχες που ιστορεί η «Ιλιάδα» και ήταν ένας από τους τολμηρούς Αχαιούς που μπήκαν στην Τροία με τον Δούρειο Ίππο. Όπως μας εξιστορεί ο Απολλόδωρος στο έργο του *Βιβλιοθήκης Επιτομή*,³³ ο Αίας Λοκρός μετά την άλωση της Τροίας όρμησε και ατίμασε την Κασσάνδρα αποσπώντας την από το άγαλμα της Αθηνάς στο οποίο είχε καταφύγει για προστασία. Ο Αίας με αυτόν τον τρόπο προσέβαλε όχι μόνο την ιέρεια αλλά και τη θεά, που θύμωσε μαζί του. Ο Αίας δεν γύρισε ποτέ στην πατρίδα του. Πνίγηκε κάπου έξω από τη Μύκονο, θύμα της θαλασσοταραχής που έστειλαν καταπάνω του η Αθηνά και ο Ποσειδώνας.³⁴ Η αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του ήρωα και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται τόσο στην Ιλιάδα όσο και σε άλλους συγγραφείς (Απολλόδωρο, Αινεία Τακτικό, Καλλίμαχο, Πολύβιο, Πλούταρχο, Αιλιανό, Ιάμβλιχο) καθιστούν το μύθο πρόσφορο για ανασκευή.

Η δομή

Ο Λιβάνιος ξεκινά **δηλώνοντας τη θέση του** ότι η ιστορία αυτή των ποιητών είναι **ψευδής** και περνά αμέσως στην **παρουσίαση της υπόθεσης** που θα συζητηθεί. Λένε, λοιπόν, οι ποιητές, ότι μετά την άλωση της Τροίας, ο Αίας άσκησε βία στην κόρη του Πριάμου, την Κασσάνδρα, την ώρα που καθόταν στον ναό της Αθηνάς και προσευχόταν. Οι Έλληνες έμαθαν την άτιμη πράξη, όταν ο Κάλχας τους αποκάλυψε την αιτία του θυμού της θεάς. Ο Αίας δικάστηκε, αλλά ήταν αδύνατη η καταδίκη του, επειδή κατέφυγε σε βωμούς θεών. Μετά από αυτά έγινε συνέλευση για την επιστροφή. Ο Μενέλαος βιαζόταν και τους προέτρεπε να πλεύσουν αμέσως, ενώ ο Αγαμέμνων τους συμβούλευε, πρώτα να συμφιλιωθούν με την θεά, κι έπειτα να πλεύσουν. Και, επειδή ξέσπασε διχόνοια, ο καθένας πήρε διαφορετική απόφαση. Κάποιοι γύρισαν στην πατρίδα τους και σώθηκαν-και ένας από αυτούς ήταν ο Νέστορας-, αλλά ο Μενέλαος χτυπήθηκε από την κακοκαιρία και αφού έχασε όλα τα πλοία του εκτός από πέντε με την πνοή των ανέμων οδηγήθηκε στην Αίγυπτο.

Αμέσως μετά ο Λιβάνιος περνά στην **επιχειρηματολογία** με την οποία θα προσπαθήσει να αποδείξει **πως είναι αδύνατο να έχουν συμβεί τα γεγονότα όπως τα περιγράφουν οι ποιητές, είναι παράλογα, απρεπή και ασαφή.**

³³ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκης Επιτομή*, Ε'22.

³⁴ Κακριδής Ι.Θ., *Ελληνική Μυθολογία*, τ.5, Αθήνα, 1987, σελίδα;

Αρχικά, λοιπόν, διατυπώνει την άποψη **πως είναι αδύνατο** ο Αίας ο αρχηγός των Λοκρών, που ήταν σπουδαίος κυβερνήτης πλοίων και πόλεων και τον εκτιμούσαν όλοι για την αρετή του και το ήθος του να τυφλώθηκε τόσο από τον έρωτά του για την Κασσάνδρα, να τρελάθηκε και να έδωξε από μέσα του καθετί δίκαιο και πρόπον και λογικό. Και είναι απίθανο να μην υπολόγισε ούτε τους υπηκόους του ούτε τους άλλους Έλληνες ούτε τους εχθρούς του ούτε τους φίλους ούτε τα ιερά ούτε την ίδια την Αθηνά.

Άλλωστε **είναι παράλογο** να πιστέψει κανείς ότι αγάπησε την κοπέλα με την πρώτη ματιά, αμέσως, χωρίς να την γνωρίσει για κάποιο χρονικό διάστημα. Στη συνέχεια ο Λιβάνιος στηρίζει τη θέση του στην ιδέα ότι δεν ήταν **ούτε λογικό ούτε πρόπον** να συνευρεθεί με την κοπέλα στη μέση του ναού, μπροστά στα μάτια της θεάς, ενώ κάλλιστα θα μπορούσε να την απομακρύνει από εκεί και να συνευρεθεί μαζί της στη σκηνή του. Το λογικό θα ήταν ο Αίας να φοβηθεί τη θεά και να παραμείνει συνετός και στον έρωτά του.

Ακολουθεί ένας **υποθετικός συλλογισμός**. Αν ο Αίας είχε συγκρατηθεί και είχε ομολογήσει το πάθος του για την κόρη και είχε ζητήσει να την κρατήσει, οι Έλληνες δεν θα του το αρνούσαν, αναγνωρίζοντας τη σύνεση και τη γενναιότητα που έδειξε κατά τη διάρκεια του αγώνα. Το αποτέλεσμα θα ήταν σαφώς **πιο συμφέρον** για τον Αίαντα. Θα κρατούσε για πάντα κοντά του την κοπέλα. Αντίθετα, ήταν εντελώς **άστοχο και ασύμφορο** να ατιμάσει την κοπέλα, καθώς η πράξη αυτή του στέρησε την ελευθερία του λόγου και τη δυνατότητα να προβάλλει διεκδικήσεις.

Στη συνέχεια, ο Λιβάνιος στρέφει την προσοχή του στην αντίδραση των άλλων Ελλήνων. Το αναμενόμενο θα ήταν να αρχίσουν να φωνάζουν, να τον οδηγήσουν στο δικαστήριο, να απαιτήσουν τιμωρία, να δείξουν οργή για όσα έγιναν. **Ήταν παράλογο**, αυτό που λέει ο μύθος, ότι δηλαδή οι άλλοι Έλληνες δεν αντέδρασαν έτσι, αλλά υπήρξε απόλυτη ηρεμία. **Είναι παράλογο** να θεωρήσουμε πως δεν έλαβαν καθόλου υπόψη τους τη θεά, αλλά όρμησαν να φύγουν με τα πλοία τους, αν και ο μάντης τους προειδοποίησε. Ακόμη και οι βάρβαροι, που δεν φαίνεται να έχουν θρησκευτικές και ηθικές ευαισθησίες θα καταλάβαιναν πως πρέπει να εξευμενίσουν πρώτα τη θεά. Και οι πιο συνετοί Αχαιοί, ο Αγαμέμνων, ο Νέστορας και ο Διομήδης υποτίθεται -και είναι **παράλογο**- ότι περίμεναν την καθοδήγηση από τον Κάλχαντα για να καταδικάσουν σε θάνατο τον Αίαντα. Και είναι **απίθανη** η υποτιθέμενη δραπέτευση του. Η **ασάφεια** του μύθου δεν μας ξεκαθαρίζει γιατί δεν τον παγίδευσαν στο μέσο του στρατεύματος και γιατί δεν εφάρμοσαν αμέσως τον λιθοβολισμό, όπως στην περίπτωση του Παλαμήδη. Η επιπόλαιη συμπεριφορά οπωσδήποτε δεν ταιριάζει σε συνετούς Έλληνες.

Τέλος, ο Λιβάνιος αναπτύσσει τις απόψεις του για τον αμφισβητούμενο ρόλο του ασύλου των βωμών. Είναι **απρεπές και παράλογο** να υποστηρίξει κάποιος πως το άσυλο αυτό καθιερώθηκε, για να προστατεύει τους άδικους, τους δολοφόνους, τους μοιχούς, τους τυμβωρύχους, τους προδότες, τους ιερόσυλους, με ένα λόγο όλους όσοι θα άξιζαν να πεθάνουν. Σε αυτή την περίπτωση οι βωμοί θα παρότρυναν τους ανθρώπους στην κακία παρέχοντάς τους ασφάλεια. Είναι, άλλωστε, **δύσκολο να πιστέψουμε** πως οι άνθρωποι ήταν τόσο ανόητοι. Εδώ εντοπίζεται μια μεγάλη **αντίφαση**. Οι Έλληνες από τη μια άφησαν ελεύθερο τον Αίαντα (σαν να προστάτευαν οι θεοί τον αμαρτωλό) κι από την άλλη έκαναν συνέλευση κι εξέταζαν αν έπρεπε να αδιαφορήσουν για όσα έγιναν προς την Αθηνά ή όχι. Αυτό ήταν ισοδύναμο με το να εξεταστεί αν ήταν καλύτερο να χαθεί ο στρατός ή όχι.

Στη συνέχεια, στην προτελευταία ενότητα της ανασκευαστικής επιχειρηματολογίας του, ο Λιβάνιος συγκρίνει τη στάση των δύο Ατρείδων, όπως αναδείχθηκε μέσα από τη σύγκρουση που ακολούθησε. Αναδεικνύεται σε αυτή τη φάση η **παράλογη** κατωτερότητα του Μενελάου, που βιαζόταν να φύγει χωρίς να φροντίσει προηγουμένως για τον εξευμενισμό της θεάς.

Τέλος, είναι **ανάρμοστος** ο τρόπος τιμωρίας της Αθηνάς. Οδήγησε μια κακοκαιρία εναντίον του Μενελάου που έπλεε και με αυτή κατέστρεψε πολλά από τα πλοία του και αυτόν το οδήγησε στην Αίγυπτο, από όπου αργότερα έφυγε και είδε την πατρίδα του και έγινε πάλι βασιλιάς της Λακεδαιμόνας. Αυτός, λοιπόν, που όφειλε να πεθάνει σώζεται, ενώ αυτοί που δεν μετείχαν πραγματικά στα λάθη που έγιναν στη συγκέντρωση χάθηκαν. Το τελικό συμπέρασμα της ανασκευής είναι ότι οι θεοί ξέρουν τι κάνουν και είναι δίκαιοι. **Απλώς, τα γεγονότα δεν έγιναν έτσι όπως μας παραδίδονται από τον Απολλόδωρο και τους άλλους ποιητές.**

4.2.2 Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο 2ο παράδειγμα ανασκευής του Λιβανίου

Κάποια από τα επιχειρήματα-ενθυμήματα του Λιβανίου (που εύκολα μπορούν να δοθούν με τη μορφή τυπικών συλλογισμών) είναι με τη σειρά τα εξής:

1^ο ενθύμημα

Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο θαυμάσαι τις ἄν, εἰ Αἴας ὁ τῶν Λοκρῶν ἡγεμὼν καὶ τοσαύτας ἄγων ναῦς καὶ πόλεων τοσοῦτων ἡγούμενος καὶ τιμώμενος ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἐπ' ἀρετῇ καὶ τῷ μηδενὸς ἠτᾶσθαι τῶν αἰσχυρῶν οὕτως ἐξεπλάγη παρθένον ἰδὼν ὥστε εὐθὺς μαίνεσθαι καὶ πᾶν δίκαιόν τε

καὶ πρέπον ἐκβάλλειν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ μηδὲν ἐννοεῖν ὧν εἰκός, μὴ τοὺς ἀρχομένους, μὴ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, μὴ τοὺς τούτων ἀρχοντας, μὴ φίλους, μὴ δυσμενεῖς, εἴ τινες ἄρα ἦσαν αὐτῶ, καὶ τὸ μέγιστον, μὴ τὸν νεόν, μὴ τοὺς βωμούς, μὴ τὴν Ἀθηνᾶν αὐτήν.

1^η προκείμενη: Ο χαρακτήρας των ανθρώπων δεν είναι δυνατό να αλλάξει ἄρδην εξαιτίας του ἔρωτα (εννοείται).

2^η προκείμενη: Ο Αἴας ο αρχηγός των Λοκρών, οδήγησε πλήθος πλοίων και κυβερνούσε πλήθος πόλεων και δεχόταν τιμές ανάμεσα στους Ἑλληνες για την αρετή του και δεν ηττήθηκε από τίποτε ντροπιαστικό.

Συμπέρασμα: Δεν είναι δυνατό να δεχτούμε ὅτι λόγω ἔρωτα τρελάθηκε εντελῶς και ἐδίωξε ἀπὸ τὴν ψυχὴ του καθετὶ δίκαιο και πρέπον και δεν ἔλαβε ὑπόψη του τίποτε λογικό, οὔτε τους υπηκόους, οὔτε τους ἄλλους Ἑλληνες, οὔτε τους ἀρχοντες αὐτῶν, οὔτε τους φίλους του, οὔτε τους εχθρούς του, αν, βέβαια, εἶχε κάποιους, και το σπουδαιότερο, οὔτε τα πλοία, οὔτε τους βωμούς, οὔτε τὴν ἴδια τὴν Ἀθηνᾶ.

2^ο ἐνθύμημα

εἰ γὰρ καὶ σφόδρα ἦρα τῆς κόρης, καίτοι τοῦτο γε οὐκ ἔχον λόγον ἐστὶν ἰδόντα εὐθύς ἐρασθῆναι. χρόνου γάρ, οἶμαι, τά γε τοιαῦτα δεῖται πλείονος και συνεχοῦς ὄψεως και μακροτέρας ὀμιλίας.

1^η προκείμενη: Χρειάζεται αρκετός χρόνος και οπτική επαφή και μακροχρόνια συναναστροφή για να γεννηθεῖ ἔρωτας.

2^η προκείμενη: Ο Αἴας δεν εἶχε συναναστραφεῖ με τὴν Κασσάνδρα για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Συμπέρασμα: Εἶναι παράλογο να δεχτούμε ὅτι ο Αἴας ἀγάπησε τόσο σφόδρα τὴν Κασσάνδρα, ὥστε να μην ἀντέχει να μένει μακριὰ τῆς.

3^ο ἐνθύμημα

ἀλλ' εἰ δε τοῦτο δοῦναι και ἐγχωρῆσαι, τὴν πρώτην ὄψιν οὕτως ἀφόρητον ἐπιθυμίαν τεκεῖν, τί παθὼν ἐν ὀφθαλμοῖς ἐμίγνυτο τῆς θεοῦ και οὐκ ἀποσπάσας ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἄγων ἔπραττεν ὃ τι ἐβούλετο; δεινὸν γὰρ και τοῦτο, τὴν ἀδικοῦσαν μὲν οὐδέν, ἀδικουμένην δὲ τὰ μέγιστα μηδὲ τῆς παρὰ τῶν θεῶν ἐπικουρίας ἀπολαύειν, ἀλλ' ἐκ μέσων ἀρπάζεσθαι τῶν ἱερῶν, εἶχε δ' ἂν ἐλάττω τὴν ἀσέβειαν. οὐ γὰρ ἴσον οἶμαι τῶ μίγνυσθαι τῆς Ἀθηνᾶς ὀρώσης τὸ [τὸν] λαβόντα τὴν κόρην οἶχεσθαι.

1^η προκείμενη: Δεν ήταν εξίσου σοβαρό να συννευρεθεί ερωτικά με την Κασσάνδρα μέσα στον ναό, μπροστά στα μάτια της θεάς Αθηνάς με το να συννευρεθεί μαζί της μακριά από τον ναό.

2^η προκείμενη: Ήταν *μεγάλη απρέπεια* να συννευρεθεί με την Κασσάνδρα μπροστά στη θεά. Επομένως, ήταν απίθανο να έχει συμβεί κάτι τέτοιο.

Συμπέρασμα: *Είναι παράλογο να δεχτούμε ότι ο Αίας αγάπησε τόσο σφόδρα την Κασσάνδρα, ώστε να μην αντέχει να μένει μακριά της.*

4.2.3. *Επισημάνσεις σχετικά με τα παραδείγματα ανασκευής του Λιβανίου*

Διαφοροποιώντας τον εαυτό του από τους άλλους συγγραφείς *Προγυμνασμάτων*, τον Αίλιο Θέωνα, τον Ερμογένη, τον Αφθόνιο και τον Νικόλαο από τα Μύρα, ο Λιβάνιος δεν μας παραδίδει ένα ολοκληρωμένο εγχειρίδιο με θεωρία και ασκήσεις ρητορικής. Στο έργο του συμπεριλαμβάνονται παραδείγματα και μόνο. Κατά κανόνα ακολουθεί την οριοθέτηση και τους κανόνες του Αφθονίου με τον οποίο προφανώς συνεργάστηκαν, αφού ήταν μαθητής του. Άλλωστε, οι κανόνες αυτοί αποτελούσαν κοινό τόπο για τις σχολές ρητορικής της ύστερης αρχαιότητας.

Το 2^ο παράδειγμα ανασκευής (όπως και το 3^ο παράδειγμα κατασκευής) θεωρήθηκε πλαστό από τον Foerster και τον Münscher και αποδόθηκαν σε διαφορετικό συγγραφέα.³⁵ Έμμεση αναφορά διατυπώνει και ο Craig Gibson³⁶.

Ιδιαίτερα προσεγμένη είναι η δομή των παραδειγμάτων. Ιδιαίτερα στο 1^ο παράδειγμα βλέπουμε πως τα επιχειρήματα εύκολα χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. Σε αυτά που σχετίζονται με τη συμπεριφορά και τις ενέργειες του Χρύση, αυτά που σχετίζονται με τη συμπεριφορά και τη στάση των άλλων Ελλήνων και τέλος σε αυτά που σχετίζονται με την στάση του Απόλλωνα. Ανάλογα στο 2^ο παράδειγμα παρουσιάζει επιχειρήματα που σχετίζονται με τον ίδιο τον Αίαντα, επιχειρήματα που σχετίζονται με την αντίδραση των υπόλοιπων Ελλήνων, τον αμφισβητούμενο ρόλο του ασύλου των βωμών, τη στάση των δύο Ατρείδων και τέλος τον τρόπο τιμωρίας της Αθηνάς.

Το εκφραστικό μέσο/ρητορικό σχήμα; που ξεχωρίζει στα δύο παραδείγματα είναι οι ρητορικές ερωτήσεις που προσδίδουν στο κείμενο ζωντάνια παροτρύνοντας τον δέκτη να

³⁵ Foerster R. and Münscher K. *Libanius*, στη RE, 1925.

³⁶ Gibson C. A., “Libanius’ *Progymnasmata*”, στο Van Hoof, L. (επιμ.), σσ. 118.

συμμετάσχει σε έναν υποτιθέμενο διάλογο που τον κρατά σε εγρήγορση. Παραδείγματα τέτοιων ερωτήσεων είναι τα εξής:

1^ο παράδειγμα ανασκευής:

- (3) πῶς γὰρ ἂν ἐτόλμησε γέρων ἄνθρωπος παρὰ τοὺς πολεμίους ἐλθεῖν; (ὁ μὴδὲ νεανίας ὑπέμεινε ἄν.)
- (6) Πόσης δὲ ἀνοίας τὸ τοὺς ἀρχομένους μετὰ τῶν κρατούντων ἰκετεύειν; εἰ μὲν γὰρ ὄχλος ἐκράτει, τί τοῖς Ἀτρείδαις διελέγετο; εἰ δὲ τῶν Ἀτρειδῶν τὸ κράτος, τί τῶν πολλῶν ὄφελος;
- (10) τί δ' ἂν καὶ πλέον ἀπὸ τῶν ὑβρισμάτων ἐγένετο κατέχοντι τὴν ἄνθρωπον; (ἐξῆν γὰρ δήπου καὶ τοῦτο εἰπεῖν· μάτην ἦκει. οὐ δώσω, τῆς <δ'> εἰς τὸν θεὸν παροιρίας οὐχ ὀρῶ τὸ κέρδος.)

2^ο παράδειγμα ανασκευής:

- (7) τί οὖν ἔδει ποιεῖν τοὺς καθημένους; (ἀγανακτεῖν, βοᾶν, εἰς δικαστήριον ἄγειν, ἀπαιτεῖν τιμωρίαν, δεικνύειν ὀργὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις. νῦν δὲ τοιοῦτον μὲν οὐδέν, ἡσυχία δὲ πολλή.)
- (10) πῶς οὖν εἰς τοσοῦτον, εἶπέ μοι, διέφυγε κακόν; πῶς οὐ γέγονεν ἐκ μέσου τῆς στρατιᾶς ἀπάσης;
- (12) εἰ γὰρ ἤρκει βωμὸς εἰς παραίτησιν, τί τὸ κωλύον ἦν ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων εὐθὺς ἐκεῖσε τρέχειν τὸν ἀνδροφόνον, τὸν μοιχόν, τὸν τυμβωρύχον, τὸν προδότην, τὸν ἱερόσυλον, πάντας ἀπλῶς τοὺς ἀζίους ἀπολωλέναι;

4.3. Η Κατασκευή στον Αφθόνιο.

4.3.1. Περιεχόμενο-Δομή

1. Το εισαγωγικό-θεωρητικό μέρος.

Όπως και στα άλλα Προγυμνάσματα, ο Αφθόνιος αρχικά θέτει σε θεωρητικό επίπεδο τις βάσεις της Κατασκευής και στη συνέχεια δίνει παραδείγματα. Αρχικά ξεκινά με τον **ορισμό** της Κατασκευής. Είναι μια άσκηση επιβεβαίωσης. Ο επίδοξος ρήτορας αναλαμβάνει να υποστηρίξει μια υπόθεση που είναι ήδη γνωστή, αλλά πιθανότατα από κάποιους τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Στη συνέχεια, όπως και στην *Ανασκευή* γίνεται αναφορά στη **θεματολογία**. Το αντικείμενο που καλείται να υποστηρίξει και να αποδείξει ο μαθητής-ρήτορας δεν πρέπει να έχει απόλυτη σαφήνεια, ούτε να είναι εντελώς απίθανο. Τα άκρα πρέπει να αποφεύγονται. Και αυτό είναι απολύτως λογικό, αφού τα απολύτως σαφή δεν θα δώσουν περιθώριο επιχειρηματολογίας σε αυτόν που επιθυμεί να τα υποστηρίξει λογικά, αφού είναι μάλλον αυτονόητα και τα εντελώς απίθανα ακυρώνονται από μόνα τους και δεν δίνουν τη δυνατότητα στο ρήτορα να τα υποστηρίξει με λογικά επιχειρήματα.

Ο Αφθόνιος στη συνέχεια, ξεκαθαρίζει πως τα μέσα με τα οποία θα χτίσει ένας μαθητής ρητορικής την *κατασκευή* του είναι τα ακριβώς αντίθετα από αυτά που χρησιμοποιούνται στην *ανασκευή*. Ο δημιουργός της *Κατασκευής* πρέπει αρχικά **να αναδείξει την αξιοπιστία** του υποστηρικτή της υπόθεσης. Στη συνέχεια, **να εκθέσει την υπόθεση** με τα ακριβώς αντίθετα **κεφάλαια** από την *ανασκευή*: Αρχικά, να αναδεικνύει όχι την ασάφεια αλλά τη σαφήνεια της υπόθεσης, όχι τα απίθανα στοιχεία, αλλά τα πιθανά, όχι αυτά που είναι αδύνατο να έχουν συμβεί, αλλά τα δυνατά όχι τις αντιφάσεις, αλλά τα στοιχεία που χαρακτηρίζονται από λογική συνέπεια, όχι τις απρέπειες της υπόθεσης, αλλά τα πρέποντα στοιχεία και τέλος να αποδεικνύουν ότι όσα έγιναν είναι συμφέροντα.

Στο τέλος της θεωρητικής εισαγωγής του ο Αφθόνιος επισημαίνει και πάλι -όπως και στην *ανασκευή*- με την ίδια ακριβώς διατύπωση πως το συγκεκριμένο προγύμνασμα εμπεριέχει όλη τη δύναμη της ρητορικής τέχνης. Για μια ακόμη φορά τονίζει πως η *Ανασκευή* και η *Κατασκευή* είναι προγυμνάσματα απαραίτητα για όποιον θέλει να καλλιεργήσει τη ρητορική του ικανότητα και να αναπτύξει τη ρητορική τέχνη, αφού αυτά (μαζί με τη *Θέσιν*) εξασκούν τη λογική ικανότητα του επίδοξου ρήτορα.

2. Το παράδειγμα κατασκευής

Παράδειγμα κατασκευής: «...ότι είναι λογικά όσα ιστορούνται για τη Δάφνη».

Το θέμα. Ο Αφθόνιος επιλέγει να πραγματευτεί και να υποστηρίξει και εδώ τον ίδιο μύθο που ανασκεύασε προηγουμένως. Υποστηρίζει με ποικίλους τρόπους πειθούς και κυρίως με λογικά επιχειρήματα την αλήθεια του μύθου της Δάφνης.

Η επιλογή, όπως υποστηρίχτηκε και στην παρουσίαση της αντίστοιχης *ανασκευής*, δεν είναι τυχαία. Πρόκειται για έναν μύθο για τον οποίο διατυπώνονται αντίθετες απόψεις και έχει από τη μια υποστηρικτές και από την άλλη ανθρώπους που τον αμφισβητούν. Προσφέρεται για συζήτηση, αφού δεν είναι αυταπόδεικτος.

Η δομή.

Ο Αφθόνιος ξεκινά την *Κατασκευή* υποστηρίζοντας **την αξιοπιστία των υποστηρικτών του μύθου**. Οφείλουμε να ακολουθούμε πιστά τα λεγόμενα των ποιητών γενικότερα, αφού, αν τους αμφισβητήσουμε θα είναι σαν να αμφισβητούμε τις Μούσες. Οι ποιητές ομολογούν πως οι θεότητες αυτές τους παρέχουν την έμπνευση. Επομένως, αν κάποιος στρέφεται εναντίον των ποιητών, ουσιαστικά στρέφεται εναντίον των Μουσών. Στο τέλος αυτού του πρώτου μέρους της *Κατασκευής* του ο Αφθόνιος χρησιμοποιώντας το 1^ο ενικό πρόσωπο δηλώνει πως αποδέχεται τη γνώμη όλων των ποιητών και περισσότερο από όλους εκείνου που υποστήριξε ότι η Δάφνη ήταν ερωμένη του Πυθίου Απόλλωνα.

Στη συνέχεια, ο Αφθόνιος προσπερνώντας την **παρουσίαση της ιστορίας την οποία προτίθεται να υποστηρίξει**, αφού μας την αφηγήθηκε προηγουμένως κατά την *ανασκευή*, απαντά σε αυτούς που αμφισβητούν την κατά το ήμισυ θεϊκή καταγωγή της Δάφνης. Με έναν λογικό συλλογισμό υποστηρίζει πως είναι λογικό κάτι τέτοιο, αν σκεφτεί κανείς ότι το νερό και η γη είναι πηγή και κοινή καταγωγή όλων, αφού αυτά δίνουν τον σπόρο της ζωής. Και μάλιστα ήταν η πιο όμορφη, αφού έφερε την ομορφιά της φύσης της Γης.

Στη συνέχεια, ο Αφθόνιος προσπαθεί να αποδείξει **πως είναι ευλογοφανές να έχουν συμβεί** τα στοιχεία της ιστορίας όπως αναφέρονται. Πράγματι, αφού η Δάφνη υπερείχε σε ομορφιά είναι **εύλογο** να την αγαπήσει ένας θεός, στην προκειμένη περίπτωση ο Απόλλωνας. Κι αυτό έχει και επιπλέον **λογική** εξήγηση. Οτιδήποτε όμορφο ζει στη γη, δημιουργήθηκε από τους θεούς. Κι αν από τα αγαθά της γης η ομορφιά είναι η αρετή η πιο αγαπητή στους θεούς, η ομορφιά της Δάφνης είναι **δυνατό να** είχε ως εραστή έναν θεό.

Ακολουθεί η **ανάδειξη της πιθανότητας** της ιστορίας. Ο θεός θέλησε να ανακουφίσει το πάθος του. Με μεγάλο κόπο προσπαθούσε να αποκτήσει το αντικείμενο του πόθου του, όπως συμβαίνει με όλα τα όμορφα. Είναι, λοιπόν, μέσα στη φύση των θεών να αγαπούν και για αυτό ευθύνεται η φύση της αρετής.

Επιπλέον, εύκολα διαπιστώνει κανείς πως, **δεν υπάρχουν αντιφάσεις στην ιστορία**. Είναι **φυσικό και πρόπον** η Γη να δέχτηκε την κόρη της, αφού καταδιωκόταν. Όλα τα θνητά όντα, αν κινδυνεύουν καταφεύγουν στους γονείς τους. Και η Γη επιτέλεσε το διπλό έργο της. Δέχτηκε έναν άνθρωπο και παρήγαγε ένα φυτό. Κι έτσι και η κόρη και η μητέρα έκαναν αυτό που **ήταν πρόπον και τους συνέφερε**.

Στο τέλος, ο Αφθόνιος αποδεικνύει πως τα δεδομένα της ιστορίας **είναι σύμφωνα με τη λογική**. Το φυτό, αφότου εμφανίστηκε, έγινε αιτία να τιμηθεί ο Απόλλωνας. Γιατί οι θεοί δεν αφήνουν έξω από την πρόνοιά τους ούτε τα φυτά, αλλά, αφού φυτρώσουν, τα φορούν ως στεφάνι. Άλλωστε, και οι πρώτοι καρποί της γης στους θεούς αφιερώνονται. Και έτσι η Δάφνη έγινε δικαίως σύμβολο της μαντικής τέχνης, όπως δηλώνει ο Αφθόνιος. Η ιέρεια που μαντεύει με τις δυνάμεις του Απόλλωνα ονομάζεται Σωφρόνη, αφού και η δυνατότητα να χρησιμοδοτεί είναι αποτέλεσμα Σωφροσύνης. Και η Δάφνη, που δεν ενέδωσε στον έρωτα του θεού σωφροσύνη έδειξε και αυτοσυγκράτηση, χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει μια μάντισσα.

Στο τέλος ο Αφθόνιος κλείνει την *Κατασκευή* του δηλώνοντας πως θαυμάζει τους ποιητές και σέβεται το «μέτρο».

4.3.2. *Οι τυπικοί συλλογισμοί (ενθυμήματα) στο παράδειγμα κατασκευής του Αφθονίου.*

Όπως και στην περίπτωση της ανασκευής, έτσι και στο παράδειγμα Κατασκευής, ενδιαφέρον παρουσιάζει (και θα μπορούσε να αποτελέσει άριστη άσκηση-προγύμνασμα για τους επίδοξους ρήτορες της εποχής μας) ο αριστοτεχνικός τρόπος με τον οποίο ο Αφθόνιος οργανώνει τη σκέψη του και δομεί τα λογικά του επιχειρήματα, τα 11 ενθυμήματά του.

Όπως επισημαίνει ο Thomas Hobbes³⁷, «οι αρχές της ρητορικής από τις οποίες πρέπει να αντλούνται τα ενθυμήματα είναι οι κοινές αντιλήψεις που έχουν οι άνθρωποι αναφορικά με το επωφελές και το επιζήμιο, το δίκαιο και το άδικο, το τιμητικό και το ατιμωτικό και όλα όσα αποτελούν τα ειδικά στα διάφορα είδη του ρητορικού λόγου. Όπως στη *λογική* όπου η βέβαιη και η αλάθητη γνώση είναι ο ορίζοντας της απόδειξής μας, οι αρχές πρέπει να είναι όλες τους

³⁷ Hobbes Th., *Η τέχνη της Ρητορικής*, Ηριδανός, Αθήνα 2016, σελίδες 20-21

αλάθητες αλήθειες, έτσι και στη ρητορική οι αρχές πρέπει να είναι κοινές αντιλήψεις, σαν αυτές που έχει ήδη ο δέκτης».

Στο παράδειγμα *Κατασκευής* του Αφθονίου, υπάρχουν, βέβαια, κάποιoi συλλογισμοί οι οποίοι στηρίζονται σε άτοπες υποθέσεις και λογικές ανακολουθίες. Ένα τέτοιο παράδειγμα συναντούμε στο 2^ο ενθύμημα. Παρακάτω παρουσιάζονται κάποια ενδεικτικά παραδείγματα ενθυμημάτων:

1^ο ενθύμημα

Δάφνη, φησί, Γῆς προῆλθε καὶ Λάδωνος. τί τοῦτο πρὸς θεῶν ἄπιστον; οὐχ ἅπανι γένεσις ὕδωρ καὶ γῆ; οὐ σπέρμα τοῦ βίου τὰ στοιχεῖα προέρχεται; εἰ δὲ γῆς τε καὶ ὕδατος ἅπαν ὁ γίνεται πρόεισι, βεβαιοῖ Δάφνη τὴν κοινὴν ἀπάντων γονήν, Γῆς προελθοῦσα καὶ Λάδωνος.

1^η προκείμενη: Για όλα πηγὴ ζωῆς εἶναι το νερό και η γη. Ο σπόρος της ζωῆς προέρχεται από αυτά τα δύο στοιχεία.

2^η προκείμενη: Η Δάφνη εἶναι απόγονος της Γης και του Λάδωνα.

Συμπέρασμα: Η Δάφνη επιβεβαιώνει την κοινὴ καταγωγή όλων.

2^ο ενθύμημα

Γεγονυῖα δὲ ὅθεν ἅπαντα γίνεται, τὴν ὄψιν προεῖχε τῶν ἄλλων, καὶ μάλα εἰκότως· ἃ γὰρ πρῶτα γῆς ἀναδίδονται, μετὰ τοῦ τῆς φύσεως προέρχεται κάλλους· πολλαὶ μὲν γὰρ σωματῶν μεταβολαὶ καθεστήκασι, παρ' οἷς ὄρᾶται τὸ κάλλος, τὸ δὲ πρῶτον φανὲν τῶν πάντων ἐστὶν ὠραιότερον. εἰκότως οὖν Δάφνη τὴν ἰδέαν προήνεγκε, πρώτη τῶν ἄλλων γενομένη τῆς γῆς.

1^η προκείμενη: Οι πρώτοι καρποί της Γης ἔχουν φυσική ομορφιά που ξεχωρίζει.

2^η προκείμενη: Η Δάφνη ἦταν η πρώτη κόρη της Γης.

Συμπέρασμα: Η Δάφνη ξεχώρισε για την ομορφιά της και αποτέλεσε πρότυπο ομορφιάς.

Σχόλιο: Το συγκεκριμένο ενθύμημα δεν ἔχει ισχυρές λογικές βάσεις. Η πρώτη προκείμενη χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα και ανατρέπεται εύκολα. Η δεύτερη προκείμενη αποτελεί υπόθεση του Αφθονίου, επομένως και πάλι εύκολα αμφισβητείται. Κατά συνέπεια, το συμπέρασμα εἶναι εύκολο να καταρρεύσει.

3^ο ενθύμημα

Διαφερούσης δὲ Δάφνης τὴν ὄψιν, ἡράσθη τῆς παιδὸς ὁ Πύθιος, καὶ μάλα εἰκότως· πᾶν γὰρ εἴ τι καλὸν ἐν γῆ πολιτεύεται, προῆλθε θεῶν· εἰ δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν τὸ κάλλος εὐδαιμονέστερον,

οἷς τὸ κάλλος δωρεὰ τῶν θεῶν, ἐραστὴν εἶχε τὸ κάλλος θεόν· ἃ γὰρ θεοὶ δωροῦνται, στέργουσιν ἅπαντες.

- α' σκέλος

1^η προκείμενη: Καθετί όμορφο προέρχεται από τους θεούς.

2^η προκείμενη: Η όμορφιά είναι ένα από τα πιο ευλογημένα δώρα των θεών.

Συμπέρασμα: Είναι λογικό η όμορφιά να προκαλέσει τον έρωτα ενός θεού.

- β' σκέλος

1η προκείμενη: Όλοι αγαπούν αυτά που προσφέρουν ως δώρο οι θεοί.

2η προκείμενη: Η όμορφιά είναι ένα από τα δώρα των θεών.

Συμπέρασμα: Είναι λογικό η όμορφιά να προκαλέσει τον έρωτα ενός θεού.

Κάποιο σχόλιο, όπως έκανες και πριν, για την επιχειρηματολογία εδώ;

4.4. Η Κατασκευή στον Λιβάνιο.

4.4.1. Περιεχόμενο-Δομή

4.4.1.α. 1ο παράδειγμα κατασκευής

Πρώτο παράδειγμα κατασκευής: «Ότι εύλογα είναι όσα λέγονται για την “κρίση των όπλων του Αχιλλέα”».

Το θέμα. Ο Λιβάνιος αντλεί το θέμα του πρώτου παραδείγματος κατασκευής από την επική παράδοση (Ομήρου *Οδύσσεια* λ 541-564) και την αρχαία τραγωδία (Σοφοκλή *Αίας*). Ο μύθος διασώζεται/παραδίδεται και από τον Απολλόδωρο.³⁸ Γίνεται αναφορά στα γεγονότα που συνέβησαν μετά το θάνατο του Αχιλλέα. Η Θέτιδα όρισε έναν διαφορετικό αγώνα. Προσέφερε την πανοπλία του γιου της, μια πανοπλία φτιαγμένη από τους θεούς ως έπαθλο για τον άριστο των Αχαιών, που θα κατάφερνε να σώσει το νεκρό σώμα του Αχιλλέα από τους Τρώες. Δύο Αχαιοί ήρωες διεκδικούν το τρόπαιο, ο Αίας και ο Οδυσσέας. Ο πρώτος ήταν ο πιο δυνατός και γενναίος πολεμιστής μετά τον Αχιλλέα. Ο δεύτερος με την εξυπνάδα του είχε σώσει πολλές φορές τον στρατό των Ελλήνων από μεγάλους κινδύνους. Ο Αίας απομάκρυνε το νεκρό σώμα του Αχιλλέα από το πεδίο της μάχης, ενώ ο Οδυσσέας απέκρουε τις επιθέσεις των Τρώων που το διεκδικούσαν. Για τη λήψη της απόφασης έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις και στο συγκεκριμένο παράδειγμα ο Λιβάνιος επιλέγει την άποψη πως την απόφαση έλαβαν οι Αχαιοί,

³⁸ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκης Επιτομή*, Ε 4-7.

αφού υπέβαλαν τους δύο υποψηφίους (μετά από παρέμβαση του Οδυσσέα) σε αγώνα λόγων. Τελικά νικητής είναι ο Οδυσσέας, ο οποίος είχε ρητορική δεινότητα και μπορούσε με τα λόγια του να διαστρεβλώνει την πραγματικότητα.

Ο Αίας εξοργίστηκε από την απόφαση την οποία θεώρησε μεγάλη προσβολή και ένιωσε ταπεινωμένος και αδικημένος. Πικράθηκε πολύ και εξοργίστηκε. Με το ξίφος του στράφηκε εναντίον αυτών που τον αδίκησαν, επιζητώντας τη δικαίωση. Τότε ήταν που η Αθηνά διατάραξε το μυαλό του και τον έκανε να στραφεί επιθετικά στα κοπάδια. Τέλος, όταν επανήλθε η λογική του και συνειδητοποίησε τι είχε κάνει και ακόμη περισσότερο ότι απέτυχε να τιμωρήσει όσους τον ταπείνωσαν, αποφάσισε πως ήταν προτιμότερο να πεθάνει και αυτοκτόνησε.

Η δομή

Ο Λιβάνιος αρχικά δηλώνει έκπληκτος με τη στάση όσων κατακρίνουν τους ποιητές, μια στάση την οποία ουσιαστικά θεωρεί ασεβή, καθώς, όπως αναφέρει, όποιος στρέφεται εναντίον των ποιητών ουσιαστικά στρέφεται εναντίον των Μουσών, που χαρίζουν την έμπνευση σε αυτούς.

Αμέσως μετά καταγράφει τη θέση του την οποία στηρίζει με επιχειρήματα. Προσπαθεί έτσι να αποδείξει ότι η αφήγηση σχετικά με την «κρίσιν τῶν Ἀχιλλέως ὄπλων» είναι **σύμφωνη με τη λογική και πρέπουσα**. Τα επιχειρήματά-ενθυμήματα του (που μπορούν να δοθούν με τη μορφή τυπικών συλλογισμών) είναι τα εξής:

1^ο επιχειρήμα:

Τὸ μὲν σῶμα εἶχεν ἡ Θέτις τοῦ παιδός, μισθὸν δὲ ἔθηκεν εἰς μέσον τῶ κεκομικότι τὰ ὄπλα. ἐπειδὴ γὰρ Αἴας τε καὶ Ὀδυσσεὺς αὐτὸς ἔφασκεν ἑκάτερος τοῦτο πεποιηκέναι, νομίσασα μηδετέρῳ δεῖν. χάρισασθαι δικαστηρίῳ καὶ ψήφῳ τὸ πρᾶγμα ἐφῆκεν. ἦν μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἕτερα δοῦναι, τοιοῦτο δὲ εἶχεν οὐδὲν ἄλλως τε καὶ μέλλουσα στρατιώτας ἀμείψασθαι.

1^η προκείμενη: Η Θέτιδα ήθελε να είναι δίκαιη στην απόδοση των όπλων του Αχιλλέα ως δώρου σε αυτόν που θα έφερνε πίσω τον νεκρό γιο της.

2^η προκείμενη: Ο Αίας και ο Οδυσσέας ισχυρίστηκαν και οι δύο ότι το έκαναν αυτό.

Συμπέρασμα: Είναι λογικό να αναθέσει την απόφαση στους Αχαιούς, που θα αποφάσιζαν με ψηφοφορία.

2° επιχείρημα

Πάσας γὰρ δημιουργῶν χεῖρας ὑπερέβαλλεν ἢ περὶ ταῦτα τέχνη.

1^η προκείμενη: Η Θέτιδα ήθελε να δώσει ξεχωριστό δώρο στον ήρωα που της έφερε το νεκρό παιδί της .

2^η προκείμενη: Τα όπλα του Αχιλλέα ήταν το μοναδικό σπουδαίο απόκτημα που είχε η Θέτιδα. Η τέχνη με την οποία είχαν κατασκευαστεί τα όπλα αυτά ξεπερνούσε την ικανότητα όλων των καλλιτεχνών.

Συμπέρασμα: Τα όπλα του Αχιλλέα ήταν το δώρο που ταίριαζε σε αυτόν που υπερασπίστηκε το νεκρό σώμα του Αχιλλέα.

3° επιχείρημα

καὶ ἅμα ἤδει καλῶς ὅτι κείμενα μὲν οἴκοι διαφθαρήσεται, κοσμήσαντα δὲ ἕτερον ἀθάνατον καταστήσει τοῦ παιδὸς τὴν μνήμην.

1^η προκείμενη: Η Θέτιδα ήθελε να αξιοποιηθούν σωστά τα όπλα του Αχιλλέα.

2^η προκείμενη: Ήξερε καλά ότι, αν αυτά έμεναν αχρησιμοποίητα στο σπίτι, θα καταστρέφονταν, ενώ αν στόλιζαν κάποιον άλλο θα διατηρούνταν η μνήμη του παιδιού της αθάνατη, αφού όποιος θα τα έβλεπε και θα τα θαύμαζε αμέσως θα μάθαινε για τον πρώτο ιδιοκτήτη τους.

Συμπέρασμα: Ήταν λογικό η Θέτιδα να θέλει να δοθούν τα όπλα στον άριστο από τους Αχαιούς.

4° επιχείρημα

ὥσπερ οὖν, εἰ δι' ὄπλων ἔδοξε περὶ τῶν ὄπλων κρίνεσθαι, τὸν Αἴαντα πάντως ἔδει νικᾶν, οὕτως εἰς λόγους τοῦ πράγματος ἤκοντος οὐ δεῖ θαυμάζειν εἰ τὰς ψήφους Ὀδυσσεὺς ἠνέγκατο, ἐπεὶ καὶ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν πολλοὺς ὀρώμεν ἐν τοῖς δικαστηρίοις μετὰ μὲν τῶν δικαίων εἰσιόντας, ἀπιόντας δὲ ἠττημένους οὐ χρήμασι τοῦ δικάζοντος διαφθαρέντος, ἀλλὰ τέχνη τοῦ λέγοντος ἀπατήσαντος.

1^η προκείμενη: Ο Οδυσσεάς ήταν ικανός ρήτορας, που μπορούσε τα μεγάλα να τα παρουσιάσει μικρά και τα μικρά μεγάλα και τα άδικα δίκαια και τα δίκαια διαφορετικά από ό,τι είναι.

2^η προκείμενη: Ο Οδυσσεάς οδήγησε τον Αίαντα εκεί ακριβώς που ήθελε, δηλαδή σε αγώνα λόγων.

Συμπέρασμα: Ήταν επόμενο να νικήσει τον Αίαντα.

5^ο επιχείρημα (συμπληρώνει το προηγούμενο και αντλείται από το ίδιο χωρίο, όπως προηγουμένως)

ὥσπερ οὖν, εἰ δι' ὄπλων ἔδοξε περὶ τῶν ὄπλων κρίνεσθαι, τὸν Αἴαντα πάντως ἔδει νικᾶν, οὕτως εἰς λόγους τοῦ πράγματος ἤκοντος οὐ δεῖ θαυμάζειν εἰ τὰς ψήφους Ὀδυσσεὺς ἠνέγκατο, ἐπεὶ καὶ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν πολλοὺς ὀρῶμεν ἐν τοῖς δικαστηρίοις μετὰ μὲν τῶν δικαίων εἰσιόντας, ἀπιόντας δὲ ἠττημένους οὐ χρήμασι τοῦ δικάζοντος διαφθαρέντος, ἀλλὰ τέχνη τοῦ λέγοντος ἀπατήσαντος. σημειωσι

1^η προκείμενη: Η δύναμη της ρητορικής είναι μεγάλη και μπορεί να διαστρεβλώσει την πραγματικότητα. Καθημερινά βλέπουμε πολλούς να μπαίνουν στα δικαστήρια με τη δικαιοσύνη στο μέρος τους και να φεύγουν ηττημένοι όχι επειδή ο δικαστής δωροδοκήθηκε με χρήματα, αλλά επειδή εξαπατήθηκε από την ρητορική τέχνη του ομιλητή/αντιπάλου.³⁹

2^η προκείμενη: Ο Οδυσσεύς κατείχε τη ρητορική τέχνη, ενώ ο Αίας, αν η απόφαση για τα όπλα λαμβανόταν με τη δύναμη των όπλων και με κριτήριο την πολεμική ικανότητα, θα νικούσε, αφού ήξερε πώς να τρέψει σε φυγή ένα στρατόπεδο εχθρών, να σφάξει πολλούς, να ανταποκριθεί σε προκλήσεις, να νικήσει εύκολα, να αντιμετωπίσει τις τυχαίες δυσκολίες και να συμμετέχει στα κατορθώματα.

Συμπέρασμα: Ήταν επόμενο ο Οδυσσεύς να νικήσει τον Αίαντα στον αγώνα λόγων.

6^ο επιχείρημα

Τὸν οὖν παρ' ἀξίαν καὶ περιφανῶς ἠττημένον τί χρὴ ποιεῖν; ἐπαινεῖν μὲν τοὺς δικαστάς, ἐπαινεῖν δὲ τὸν νενικηκότα; παρελθόντα δὲ Ὀδυσσεῖ μαρτυρεῖν ὡς αὐτὸς οὕτος ἦν τὰ πάντα τοῖς Ἑλλησι γελοῖον. ἀλλ' ἀθυμεῖν καὶ λυπεῖσθαι καὶ ὀργίζεσθαι καὶ χαλεπαίνειν; οὐκοῦν ταῦτά φασιν αὐτὸν οἱ ποιηταὶ πεποιηκέναί.

1^η προκείμενη: Είναι φυσικό και αναμενόμενο ένας ηττημένος να κυριεύεται από αθυμία, να λυπάται και να οργίζεται και να δυσανασχετεί;

2^η προκείμενη: Θα ήταν παράλογο ο άδικα ηττημένος να επαινεί τους δικαστές, να επαινεί και τον νικητή.

Συμπέρασμα: Ήταν φυσική η αντίδραση του Αίαντα.

³⁹ Δεν μπορούμε παρά να αναρωτηθούμε αν η άποψη αυτή αποτελεί ένα έμμεσο σχόλιο προς τους μαθητές του. Η ρητορική δίνει δύναμη και επομένως αυξημένη ευθύνη για την καλή ή κακή χρήση της.

7° επιχείρημα

ἦν μὲν τοίνυν ἀνάνδρου καὶ δειλοῦ καθ' ἡσυχίαν ἀλγεῖν, ἀνδρὸς δὲ μεγαλόφρονος, ἦν δὲ οὗτος ὁ Τελαμῶνος, τὸ καὶ δίκας ἐπιζητεῖν παρὰ τῶν ἡδίκηκότων λαβεῖν. τοῦτο τοίνυν ὄρας καὶ προθυμηθέντα καὶ πράττοντα.

1^η προκείμενη: Είναι, χαρακτηριστικό άνδρα άνανδρου και δειλού να πονά σιωπηλά, ενώ χαρακτηριστικό άνδρα με υψηλό φρόνημα, είναι να επιζητά τη δικαίωση από αυτούς που τον αδίκησαν.

2^η προκείμενη: Ο Αίας ήταν άνδρας με υψηλό φρόνημα.

Συμπέρασμα: Ήταν πρέπον ο Αίας να στραφεί θυμωμένος εναντίον αυτών που αποφάσισαν άδिका και εναντίον αυτών που επικράτησαν άδिका.

8° επιχείρημα

βλάπτει δὲ Ἀθηνᾶ τὰς φρένας καὶ τρέπει τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὰ ποίμνια. εἰκότως. ἐκείνω γὰρ εἶχε λόγον τὸ ἐπιβουλεύειν, ταύτη δὲ τὸ κωλύειν. ὁ μὲν γὰρ τὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ λελυπημένων ἐποίει, ἡ δὲ τὸ τῆς κηδεμόνος καὶ βοηθούσης ἐπλήρου. Τοιαύτη γὰρ ἡ θεὸς διαπαντὸς παροῦσα τοῖς Ἑλλήσι, σώζουσα, ῥυομένη κινδύνων, κράτος παρέχουσα.

1^η προκείμενη: Οι θεοί ως κηδεμόνες και βοηθοί προστατεύουν τους ανθρώπους.

2^η προκείμενη: Η θεά Αθηνά πάντοτε στεκόταν στο πλευρό των Ελλήνων σώζοντας, διώχνοντας τους κινδύνους.

Συμπέρασμα: Ήταν φυσικό η θεά να διαταράξει το μυαλό του Αίαντα και να τον στρέψει εναντίον των κοπαδιών, για να σώσει τους Αχαιούς από την επίθεσή του.

9° επιχείρημα

τοῦ κινδύνου τοίνυν παρελθόντος καὶ τῶν Ἑλλήνων ὄντων ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας ἀπειλήφει μὲν οὗτος τὸ δύνασθαι λογίζεσθαι, γνοὺς δὲ ἅ τε ἐπεχείρησεν ἅ τε ἤμαρτεν ἀποθανεῖν ἡξίου τὴν ἀπὸ τῆς μανίας ἀδοξίαν οὐ φέρων. τοιοῦτοι γὰρ οἱ γενναῖοι καὶ λαμπροὶ καὶ τοὺς πολλοὺς ὑπεραίροντες· εἰ μὴ σὺν καλῷ τῷ σχήματι ζῆν ἐξείη, κούφην ἠγοῦνται τὴν τελευτήν.

1^η προκείμενη: Οι γενναίοι και οι λαμπροί άνδρες και αυτοί που είναι ανώτεροι από τους πολλούς δεν αντέχουν το όνειδος και, αν καταστεί αδύνατο να ζουν διατηρώντας μια ευγενή φυσιογνωμία, θεωρούν τον θάνατο ανακούφιση.

2^η προκείμενη: Ο Αίας ήταν γενναίος και λαμπρός άνδρας, ανώτερος από τους πολλούς.

Συμπέρασμα: Ήταν φυσικό και λογικό ο Αίας να αναζητήσει το θάνατο, επειδή δεν άντεχε το όνειδος για τις πράξεις του.

10^ο επιχείρημα

τί γὰρ αὐτὸν ἐβούλου πράττειν δείξαντα μὲν τὴν ἔχθραν, ἀποσφαλέντα δὲ τῆς πείρας; ποῦ ζῆν ἢ πῶς ἢ τί πράττοντα; παρὰ τοὺς Τρῶας ἐλθεῖν ἔδει καὶ θεῖναι ἰκετηρίαν μετὰ τοὺς πολλοὺς ἀγῶνας καὶ μάχας καὶ νίκας; ἀλλὰ καὶ τῆς αἰσχύνης χωρὶς οὐδὲν ἦν τὸ πείθον ὅτι φείσονται τοῦ τὰ τοιαῦτα δεδρακότος τὴν ἐκείνων πόλιν. ἀλλὰ μετὰ τῶν ὁμοφύλων ὥσπερ πρότερον διατρίβειν; ποίων; τῶν ἀπεσφαγμένων; τῶν κατακοπέντων; τῶν ἀπολωλότων τὸ ἐκείνου μέρος; καὶ ποίοις ἂν ὀφθαλμοῖς εἶδε τοὺς Ἀτρεΐδας; ποίοις ἂν τὸν Ὀδυσσεά; πῶς δ' ἂν ἐκεῖνοι λαβόντες ἀπέσχοντο καὶ οὐ κατέλευσαν; οὐ γὰρ δὴ τῆς μανίας ἦν ἐμάνη μισθὸν ἠγήσαντ' ἂν ὀφείλειν αὐτῷ. λοιπὸν τοῖνυν ἦν καθελκύσαντα τὰς ναῦς ἀποπλεῦσαι. ποῖ μέλλοντα προσορμιεῖσθαι, πρὸς Διός; εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμῖνος; καὶ τί καλὸν ἂν εἶπε πρὸς τὸν πατέρα περὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳς πραγμάτων ἐρωτῶντα, τί δὴ τὸν πόλεμον ἀφείς ἀτελεῖ προαπῆρην; οἷος ἂν ἦν διηγούμενος τὴν κρίσιν, τὸν ἀγῶνα, τοὺς λόγους, τὴν ψῆφον, τὴν ἦτταν, ἣν ἐζήτησε δίκην τῆς γνώμης, τὴν νόσον;

Εἰ δ' ἔδει τὴν ἀπάντων τούτων λύσιν εὐρεῖν καλῶς καὶ πρέπουσαν ἐλευθέρῳ τῆς αἰσχύνης ἀπαλλαγῆν, εὖρατο μὴ περιμείνας ἀνδρὸς δυσμενοῦς δεξιάν, ἀλλ' ἀρκέσας αὐτῷ πρὸς θάνατον.

1^η προκείμενη: Αν ο Αίας ικέτευε τους Τρώες να τον προστατεύσουν, θα τους έβρισκε ανελέητους απέναντί του.

2^η προκείμενη: Θα ήταν αδύνατο ο Αίας να συνεχίσει να ζει με τους Αχαιούς, τους οποίους είχε επιχειρήσει να σφάζει.

3^η προκείμενη: Αν παρέμενε κοντά στους Αχαιούς, το πιο πιθανό είναι ότι θα τον σκότωναν με λιθοβολισμό.

4^η προκείμενη: Αν επέστρεφε με τα πλοία του στη Σαλαμίνα, θα έπρεπε να αφηγηθεί την κρίση των όπλων, τον αγώνα, τους λόγους, την ψηφοφορία, την ήττα, την εκδίκηση που επιδίωξε για την απόφαση και την αρρώστια και κατά συνέπεια θα ντροπιαζόταν στον πατέρα και τους συμπατριώτες του.

Συμπέρασμα: Η μόνη λογική επιλογή που είχε ήταν η αυτοκτονία, αφού βρισκόταν σε αδιέξοδο.

4.4.1.β. 2ο παράδειγμα κατασκευής

Δεύτερο παράδειγμα κατασκευής: «...Ότι είναι εύλογα τα σχετικά με την οργή του Αχιλλέα».

Το θέμα. Το θέμα του δεύτερου παραδείγματος κατασκευής του Λιβανίου είναι αντίστοιχο με το 1^ο παράδειγμα ανασκευής και σχετίζεται με τα γεγονότα που αφηγείται η Ιλιάδα. Τα γεγονότα διαδραματίστηκαν τον δέκατο χρόνο του Τρωικού πολέμου. Ο Χρύσης, ιερέας του Απόλλωνα και πατέρας της Χρυσήδας, προσήλθε ικέτης στον Αγαμέμνονα και ζήτησε την απελευθέρωση της κόρης του. Ο Αγαμέμνονας, ανυποχώρητος, προσέβαλε τον ιερέα, ο οποίος στη συνέχεια απομακρύνθηκε πικραμένος και προσευχήθηκε στον Απόλλωνα ζητώντας εκδίκηση για την απαράδεκτη αυτή συμπεριφορά. Ο Απόλλωνας ανταποκρίθηκε και τιμώρησε με εξοντωτικό λοιμό τον αχαιϊκό στρατό. Ο Αγαμέμνονας για να απαλλαγεί από αυτή την συμφορά και μετά από πίεση των υπόλοιπων Αχαιών, αναγκάστηκε να επιστρέψει την Χρυσήδα στον πατέρα της. Στη συνέχεια, όμως, κάνοντας επίδειξη δύναμης δήλωσε ότι θα έπαιρνε, και με τη βία αν χρειαζόταν, όποιο λάφυρο Αχαιού επιθυμούσε, ακόμα και τη Βρισηίδα από τη σκηνή του Αχιλλέα. Οι δύο άντρες καυγάδισαν και ο Αχιλλέας, θυμωμένος, αποσύρθηκε από τον πόλεμο.

Οι δύο προσωπικότητες των Αχαιών, ο Αγαμέμνονας και ο Αχιλλέας είναι όντως αμφιλεγόμενες. Ο Αγαμέμνονας ήταν από τη μια ο αρχηγός των Αχαιών, ο στρατηγός που όλοι σέβονταν και υπάκουαν και από την άλλη, όπως φαίνεται στο Α της Ιλιάδας ένας αλαζόνας, υβριστής που δεν δίστασε να προσβάλει τον ιερέα του Απόλλωνα και τον ηρωικότερο από τους Αχαιούς, τον Αχιλλέα, προκειμένου να ικανοποιήσει τις προσωπικές του επιθυμίες. Ο Αχιλλέας, πάλι, ο δυνατότερος και ικανότερος από τους Αχαιούς, παρουσιάζεται επιπόλαιος και ιδιοτελής. Επειδή νιώθει προσβεβλημένος φέρεται εκδικητικά και θέτει σε μέγιστο κίνδυνο τους συμπατριώτες και τους συμμάχους του. Είναι, λοιπόν, εύκολο να αμφισβητήσει κανείς την αλήθεια των λεγομένων του Ομήρου. Δεν πρόκειται για αυταπόδεικτα γεγονότα και για αυτό ο Λιβάνιος μπορεί να επιχειρηματολογήσει (στην προκειμένη περίπτωση υπέρ της ιστορίας).

Η δομή.

Ο Λιβάνιος ξεκινά **δηλώνοντας το έλεός του** για τους ανθρώπους που κατηγορούν τους ποιητές, καθώς τους ταυτίζει με τους παράλογους και τους παράφρονες. Δικαιολογεί την

άποψή του συγκρίνοντας τους κατηγορούς των ποιητών με τους ποιητές και διαπιστώνοντας πως οι δεύτεροι είναι πολύ σοφότεροι από τους πρώτους, αφού έχουν και τη βοήθεια των Μουσών. Στο τέλος της δεύτερης παραγράφου δηλώνει ιδιαίτερα τη συμπαράστασή του για τον Όμηρο, αφού τον θεωρεί τον κοινό πρόγονο της ελληνικής σοφίας και παρουσιάζει τη θέση του υπέρ της αλήθειας την ιστορίας του θυμού του Αχιλλέα.

Στη συνέχεια, ο Λιβάνιος περνά στην επιχειρηματολογία με την οποία θα αποδείξει πως είναι **λογικά και πιθανά** να έχουν συμβεί όσα αφηγείται ο Όμηρος. Ο Χρύσης ως πατέρας είναι **λογικό** να σπεύσει στο στρατόπεδο των Ελλήνων για την απελευθέρωση της κόρης του, αφού η φύση υπαγορεύει στους γονείς να διακινδυνεύουν για τα παιδιά τους, ακόμη και να πεθαίνουν, αν χρειάζεται για την ελευθερία τους.

Επιπλέον, εύκολα ο καθένας θεωρεί **λογική** την κίνηση του Χρύση να έρθει στο στρατόπεδο των Αχαιών και να ζητήσει την αιχμάλωτη κόρη του. Ήταν ηλικιωμένος και **δεν είχε λόγο** να αναζητά μια μακροχρόνια ζωή και να φοβάται για αυτή. Άλλωστε, δεν ζήτησε αυθαίρετα την απελευθέρωση της κόρης του. Έδωσε λύτρα, ένα αρκετά μεγάλο ποσό, το οποίο ήταν απαραίτητο στους Έλληνες που έπρεπε να συντηρούνται μακριά από την πατρίδα τους. Στο παρελθόν πολλές αιχμάλωτες είχαν απελευθερωθεί για χρήματα. Επομένως, **ήταν λογικό** ο Χρύσης να ζητήσει να αξιοποιήσει τους παλιούς νόμους και να απελευθερώσει την κόρη του, όπως είχε γίνει στο παρελθόν. Ακόμη, ο Χρύσης έφερε όλα τα σύμβολα του ιερέα του θεού και πίστευε ότι οι Έλληνες ως φορείς ενός ανώτερου πολιτισμού θα έδειχναν τον σεβασμό τους σε αυτά. Οι Έλληνες ήταν οι αδικημένοι, αυτοί που πολλές φορές είχαν αδικηθεί από τους Τρώες και για αυτό ο Χρύσης ήταν με το μέρος τους. Όλα αυτά αναφέρει ο Λιβάνιος **δικαιολογώντας** τη συμπεριφορά του γέροντα και θεωρώντας πως η ιστορία **δεν είναι απίθανη**.

Στη συνέχεια ο Λιβάνιος αναφέρεται στη συμπεριφορά του στρατεύματος των Αχαιών και του Αγαμέμνονα. Είναι **πρέπουσα** η αντίδραση των Ελλήνων στρατιωτών που αποφάσισαν με ψηφοφορία να δώσουν πίσω στον πατέρα την κόρη, γιατί τέτοια ήταν η φύση τους, να δείχνει γρήγορα έλεος και να μπορούν να δείχνουν οίκτο, και ταυτόχρονα είχαν το δικαίωμα να μιλούν ελεύθερα, γιατί δεν ήταν δούλοι, αλλά σύμμαχοι από επιλογή. **Δεν είναι αφύσικη**, όμως, και η αντίδραση του Αγαμέμνονα και λόγω θέσης και λόγω χαρακτήρα. Ήταν ο αρχηγός των Αχαιών και ήταν αλαζόνας. Ήταν, λοιπόν, **αναμενόμενο**, να μην υποχωρήσει. Ως αρχηγός δεν ήθελε να δώσει πλήρεις αρμοδιότητες στο στράτευμα και ήξερε ότι θα περιόριζε τη δύναμή του, αν έχανε το έπαθλό του. Τέλος, θα φαινόταν ότι προδίδει τον αδελφό του, αν, όσο η Ελένη

βρισκόταν κοντά στους εχθρούς, αυτός έδινε πίσω σε αυτούς τις γυναίκες τους και γινόταν επιεικής με τους κακούς.

Έπειτα, ο Λιβάνιος θεωρεί πως όσα έγιναν ήταν **στρατιωτικά ορθά και νόμιμα**. Ο Αγαμέμνων, προνοητικός αρχηγός, φοβόταν μήπως το πρόσχημα των αιχμαλώτων χρησιμοποιηθεί για να κατασκοπεύουν οι εχθροί και, ενώ φαινομενικά επισκέπτονται για τα λύτρα, προσπαθούν να μαθαίνουν τα τεκταινόμενα στο στρατόπεδο των Ελλήνων. Και σύμφωνα με τον νόμο του πολέμου ο βασιλιάς δεν έδωσε καμιά σημασία στα στεφάνια. Γιατί, στο πλαίσιο του πολέμου όσα θεωρούνταν ιερά τώρα θεωρούνταν μισητά. Άλλωστε, αν τα ιερά σύμβολα έκαναν τον βασιλιά μετριοπαθή, ο ιερέας θα μπορούσε να αξιώσει οτιδήποτε, θα μπορούσε ακόμη και να απαιτήσει από τους Έλληνες να φύγουν από την Τροία. Συλλογισμός ακραίος, λογικός, όμως, για έναν ρητοροδιδάσκαλο όπως ήταν ο Λιβάνιος. Η δύναμη του λόγου αναδεικνύεται πλήρως.

Κατόπιν, ο Λιβάνιος επιστρέφει στην θετική αξιολόγηση της συμπεριφοράς του Χρύση. **Δεν προκαλεί καμία έκπληξη** η αντίδρασή του. Ο γέροντας κάλεσε τον θεό να στραφεί εναντίον των Ελλήνων, παρόλο που αυτοί αντέδρασαν στον αρχηγό τους και τον υπερασπίστηκαν. **Δικαιολογημένο** είναι αυτό κατά τη γνώμη του Λιβανίου. Οι Έλληνες δεν στάθηκαν στο πλευρό του μέχρι το τέλος ούτε ενήργησαν έτσι, ώστε να την πάρει πίσω, αλλά αφού έδειξαν κάποια φιλανθρωπία εγκατέλειψαν την προσπάθεια. Αν ήθελαν να την απομακρύνουν από τον Αγαμέμνονα και να του την παραδώσουν, θα μπορούσαν να το κάνουν. Έπειτα, ο γέροντας ήξερε ότι με τα δεινά των Αχαιών επρόκειτο να λυπήσει κυρίως τον Αγαμέμνονα, αφού θα κλόνηζε την βασιλική του κυριαρχία και πιθανότατα θα έθετε σε κίνδυνο την εξουσία του. Κάτι τέτοιο θα ήταν καλύτερο από τον θάνατο του Αγαμέμνονα. Έναν αργό θάνατο του αρχηγού των Αχαιών ζήτησε ο Χρύσης. Ήξερε ότι αν ο Αγαμέμνονας πεθάνει, ο πόλεμος θα τελειώσει και η κόρη του θα φύγει μαζί με τους Έλληνες, ενώ, αν το στράτευμα πιεστεί από την αρρώστια και εξαντληθεί, θα αναζητήσουν το κακό και θα αποκαλυφθεί η αιτία και θα πάρει πίσω την κόρη του. Γι' αυτό και αυτός ζητούσε αυτά στην προσευχή του και ο θεός τα χάρισε σε αυτόν που υπηρετούσε τον ναό του δίνοντας του αυτά για αντάλλαγμα.

Η ακολουθία των γεγονότων ήταν απολύτως **αναμενόμενη**. Ο Αχιλλέας γνώστης της ιατρικής, την οποία είχε διδαχθεί από το δάσκαλό του, τον Κένταυρο Χείρωνα ήταν **φυσικό** να είναι ο πρώτος που κατάλαβε την αιτία των θανάτων των Αχαιών. Θα περίμενε κανείς να το καταλάβει ο σοφός Νέστορας ή ο πολυμήχανος Οδυσσέας. Αυτοί, όμως, ακόμη κι αν το καταλάβαιναν, πιθανότατα δεν θα το αποκάλυπταν φοβούμενοι τον αρχηγό τους. Ο Αχιλλέας,

όμως, υπερήφανο και φιλελεύθερο πνεύμα συγκάλεσε το λαό σε συγκέντρωση **-λογικό να μπορεί να το κάνει**, αφού ήταν ο καλύτερος και ο πιο πολύτιμος πολεμιστής του στρατεύματος και η μοναδική ελπίδα των Αχαιών που είχαν βυθιστεί στην αρρώστια και τις συμφορές. Η φυσική συμπεριφορά των ανθρώπων σε περιόδους κακοτυχίας είναι το μυαλό τους να καθοδηγείται από τις ελπίδες. Και μάλιστα ο Λιβάνιος διαπιστώνει πως ο Όμηρος δεν αφήνει κανένα κενό στην αφήγησή του. Ο Αχιλλέας ανακάλυψε τη φύση της συμφοράς ως γνώστης της ιατρικής, ενώ ο μάντης ανακάλυψε και αποκάλυψε την αιτία της. Ακόμη και η συμπεριφορά του μάντη είναι απολύτως **φυσική**. Στην αρχή φοβήθηκε την αντίδραση του Αγαμέμνονα, αλλά στη συνέχεια με τη βοήθεια του Αχιλλέα αναθάρρησε.

Στο τελευταίο μέρος του προγυμνάσματος ο Λιβάνιος ερευνά τη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα και θεωρεί πως ήταν **λογικές** οι αντιδράσεις τους. Οι τρεις συμπεριφορές του Αγαμέμνονα που μοιάζουν παράλογες εξηγούνται σαφέστατα. Ήταν λογικό, και να φερθεί υβριστικά προς τον μάντη, αφού λειτουργούσε ως ερωτευμένος και να διώξει γρήγορα την κόρη του Χρύση, επειδή φρόντιζε το στράτευμα και να αφαιρέσει το λάφυρο του Αχιλλέα, προσπαθώντας να ανακτήσει την τιμή για τον εαυτό του. Από την άλλη, ο Αχιλλέας αποσύρθηκε από την διεκδίκηση της κοπέλας δείχνοντας σεβασμό στον θεσμό της εξουσίας και αποχώρησε από τον πόλεμο, επειδή δεν άντεχε να του συμπεριφέρονται προσβλητικά και ταυτόχρονα ήθελε να δείξει την σημασία της παρουσίας του μέσα από την απουσία του.

Στην τελευταία φράση ο Λιβάνιος συμπεραίνει πως «όλα όσα ειπώθηκαν από τον ποιητή είναι αληθινά και είναι ξεκάθαρα παράφρονες όσοι επιχειρούν να μιλούν αρνητικά για τον σοφότατο Όμηρο».

4.4.1.γ. 3^ο παράδειγμα κατασκευής

Τρίτο παράδειγμα κατασκευής: «...Ότι είναι εύλογα τα σχετικά με τον Αίαντα τον Λοκρό».

Το θέμα. Το θέμα του τρίτου παραδείγματος κατασκευής του Λιβανίου είναι ανάλογο με το 2^ο παράδειγμα ανασκευής. Ουσιαστικά απαντά στη θέση της συγκεκριμένης ανασκευής και σχετίζεται και πάλι με το επεισόδιο της ύβρεως που διέπραξε μετά την άλωση της Τροίας ο Αίας Λοκρός, γιος του Οιλέα. Συγκεκριμένα, όπως μας εξιστορεί ο Απολλόδωρος στο έργο του

Βιβλιοθήκης Επιτομή,⁴⁰ ο Αίας Λοκρός μετά την άλωση της Τροίας όρμησε και ατίμασε την Κασσάνδρα αποσπώντας την από το άγαλμα της Αθηνάς στο οποίο είχε καταφύγει για προστασία. Η ιστορία αμφισβητήθηκε από πολλούς, καθώς δεν ήταν δυνατό να αποδεχθούν πως ένας από τους σημαντικότερους ήρωες της τρωικής εκστρατείας διέπραξε ένα ανίερο έγκλημα. Για αυτό είναι εύλογο ο Λιβάνιος να αποδέχεται την πρόκληση και να επιχειρεί να επιβεβαιώσει την αλήθεια του μύθου.

Η δομή

Ο Λιβάνιος ξεκινά **δηλώνοντας τη θέση του** ότι η ιστορία για την αποτρόπαιη πράξη του Αίαντα του γιου του Ουλέα σε βάρος της Κασσάνδρας της κόρης του Πριάμου, είναι αληθινή και για αυτό είναι κατακριτέοι όσοι εναντιώνονται και είναι δύσπιστοι απέναντι σε πραγματικά γεγονότα.

Με μια σειρά ρητορικών ερωτημάτων ουσιαστικά καταρρίπτει τις αντιρρήσεις όσων εκφράζουν επιφυλάξεις για τον μύθο. **Δεν είναι παράξενο** ένα κορίτσι να ξεχωρίζει σε ομορφιά κι ένας στρατιώτης να τη θαυμάζει, να μαγευτεί από αυτή και να θελήσει να την προσεγγίσει ερωτικά. **Είναι αναμενόμενο** κάτι τέτοιο, αφού οι κατακτητές Αχαιοί ζούσαν ηδυπαθώς σε βάρος των νικημένων Τρώων. Άλλωστε, η καταδίωξη της Κασσάνδρας θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το πάθος εκδίκησης των Ελλήνων που σε όλη τη διάρκεια του πολέμου εύχονταν να κάνουν στις γυναίκες των Τρώων ό,τι έκαναν εκείνοι στην Ελένη. Αυτός ο έρωτας και το πάθος παρέσυραν τον Αίαντα και τον έκαναν να ενεργήσει ασεβώς προς την Αθηνά και απρεπώς προς την ιέρειά της.

Και **δεν είναι παράλογο** ό,τι συνέβη, αφού ένας θεός νίκησε έναν άλλο, ο Έρωτας με τα δυνατά του βέλη την Αθηνά. Αυτό έκανε όλα τα άλλα αδύναμα, τους πατρικούς λόγους, τις παρακλήσεις της μητέρας, τις συμβουλές των φίλων, τις απειλές των νόμων. Ακόμη και οι μοιχοί, που ξέρουν ότι δεν μπορούν να αποφύγουν την αποκάλυψη και ότι θα οδηγηθούν στη σφαγή, συνεχίζουν χωρίς να υπολογίζουν τον φόβο τους.

Μετά το παράλληλο παράδειγμα των μοιχών, ο Λιβάνιος, **για να υπερασπιστεί το εύλογο** της κίνησης του Αίαντα, αναφέρεται και σε άλλα πάθη των ανθρώπων, που μπορούν να ωθήσουν σε παράτολμες ενέργειες (παραδείγματα). Αναφέρεται στην φτώχεια που οδηγεί κάποιους σε ιεροσυλία. Οι φτωχοί άνθρωποι, αν και γνωρίζουν ότι δεν είναι δυνατό να διαφύγουν την προσοχή των θεών και ότι οι θεοί θα οργιστούν μαζί τους, δεν αποφεύγουν την αμαρτωλή

⁴⁰ Απολλόδομος, *Βιβλιοθήκης Επιτομή*, Ε'22.

κίνηση, επειδή βρίσκονται σε αδιέξοδο. **Κατ' αναλογία**, και ο Αίας δεν ενήργησε σύμφωνα με τη λογική του, αλλά έδρασε με κίνητρο την επιθυμία του για την κοπέλα και το συναίσθημά του. Μάλιστα, ο Λιβάνιος **δικαιολογεί** τη στάση του ήρωα με έναν ιδιόμορφο συλλογισμό, που υποτίθεται πως λειτούργησε στο μυαλό του Αίαντα: «Εφόσον η Αθηνά άφησε την Τροία να πέσει στα χέρια των εχθρών, αυτό σημαίνει πως εγκατέλειψε την πόλη και κατά συνέπεια και τον εκεί ναό της. Κατά λογική συνέπεια, ο ναός δεν ήταν πλέον ιερός χώρος. Επομένως, δεν ήταν ασεβής η πράξη του». Ωστόσο, όπως δηλώνει ο Λιβάνιος, η Αθηνά ήταν παρούσα και πονούσε με όσα γίνονταν και απέδωσε ευθύνες για την ανόσια πράξη σε όλους τους Έλληνες, που δεν αντέδρασαν όπως έπρεπε. Όλοι, εκτός από τον μάντη, δεν αντιλήφθηκαν το μέγεθος της ανοσιότητας. Θεωρούσαν πως η Αθηνά δεν θα ζητούσε τιμωρία για αυτές τις πράξεις ή θα ζητούσε τη δικαίωση μόνο από τον δράστη. Η χαρά της νίκης, άλλωστε, με όσα τη συνοδεύουν, δηλαδή τον ενθουσιασμό για τα λάφυρα και την πραγματοποίηση του ονείρου της επιστροφής στην πατρίδα τους, δεν τους επέτρεπε να σκεφτούν τίποτε δυσάρεστο. Ο μάντης προσπαθούσε να πείσει τους Έλληνες για την ανοσιότητα της κατάστασης, αλλά εκείνοι δεν του έδιναν τη σημασία που έπρεπε, παρακινημένοι από τον πόθο τους για επιστροφή στην πατρίδα. Όσοι αντιλήφθηκαν την κατάσταση στράφηκαν εναντίον του, αλλά δεν μπορούσαν να τον αποσπάσουν από τους βωμούς στους οποίους κατέφυγε. Ο Λιβάνιος επιχειρηματολογεί και για αυτό: Θα ήταν ανίερη πράξη να τον αποσπάσουν από τους βωμούς και ιδιαίτερα έναν ομοεθνή τους και στρατηγό τους, που σε δύσκολες στιγμές είχε στηρίξει το στράτευμα. **Θα ήταν παράλογο** να κάνουν τα ίδια για τα οποία κατηγορούσαν τον Αίαντα, δηλαδή να μη σεβαστούν τα ιερά και τα όσια και να καταλύσουν την ιερότητα των βωμών. Για αυτό, όταν έκαναν συνέλευση, οι γιοι του Ατρέα δεν αποφάσισαν να τον αποσπάσουν από τον βωμό και να τον τιμωρήσουν. Άλλωστε διαφώνησαν, αφού ο Αγαμέμνωνας πρότεινε τα καλύτερα για τους Έλληνες σε αντίθεση με τον Μενέλαο, που ανυπομονούσε να επιστρέψει στην Ελλάδα δείχνοντας το μεγαλύτερο λάφυρο του πολέμου, την Ελένη και δεν υπάκουε πλέον τον αδελφό του και δεν δεχόταν να μείνουν στην Τροία για λίγο ακόμη, ώστε να υπερασπιστούν τα κοινά συμφέροντα. Και, αφού δεν υπερασπίστηκε το δίκαιο και το όσιο, **αναμενόμενη** ήταν η τιμωρία του: χάθηκαν τα περισσότερα καράβια και ο ίδιος κατέληξε ντροπιασμένος και ταπεινωμένος να τριγυρνά σαν ζητιάνος στην Αίγυπτο κι όχι στην Λακεδαίμονα.

4.4.2. Η αντιστοίχιση της ανασκευής και της κατασκευής στον Λιβάνιο.

Σε δύο από τα παραδείγματα ανασκευής και κατασκευής του Λιβανίου υπάρχει θεματική αναλογία. Πιο συγκεκριμένα, το 1^ο παράδειγμα ανασκευής έχει περίπου το ίδιο θεματικό κέντρο με το 2^ο παράδειγμα κατασκευής και το 2^ο παράδειγμα ανασκευής έχει ανάλογο θεματικό κέντρο με το 3^ο παράδειγμα κατασκευής. Αν μελετήσουμε τα επιχειρήματα στο 2^ο ζεύγος, θα μπορέσουμε να εξαγάγουμε κάποια συμπεράσματα για την οργάνωση του λόγου του Λιβανίου και συγκεκριμένα, θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει μια σχετική αναλογία, όχι, όμως, απόλυτη. Αυτό δείχνει ότι ο Λιβάνιος δεν ενδιαφέρεται ακόμη για τη διαμόρφωση μια αντιστοίχισης, ούτε επιδιώκει την με ακρίβεια συνομιλία των επιχειρημάτων. Η ανασκευή και η κατασκευή δεν απευθύνονται σε πολύ προχωρημένους μαθητές, που είναι ικανοί να διαμορφώνουν ζεύγη αντεπιχειρημάτων.

2 ^ο παράδειγμα ανασκευής	3 ^ο παράδειγμα κατασκευής
Κοινό θεματικό κέντρο: Το περιστατικό της προσβολής της Κασσάνδρας από τον Αίαντα τον Λοκρό.	
<p>Αποδεικτέα θέση: Είναι ψεύτικη η ιστορία των ποιητών ότι ο Αίας άσκησε βία στην κόρη του Πρίαμου, την Κασσάνδρα, την ώρα που καθόταν στον ναό της Αθηνάς και προσευχόταν και ότι κανένας δεν ανέφερε στους Έλληνες την παράτολμη πράξη, μέχρι που ο Κάλχας είπε ότι θύμωσε η θεά και στη συνέχεια, ότι η υπόθεση ήρθε σε δίκη και ότι ήταν αδύνατη η καταδίκη, επειδή αυτός που διέπραξε τις αξιόποινες πράξεις κατέφυγε σε βωμούς θεών. Είναι ακόμη ψέμα ότι ο Μενέλαος τιμωρήθηκε επειδή βιάστηκε να επιστρέψει στην πατρίδα του χωρίς να αποκαταστήσει το αμάρτημα του</p>	<p>Αποδεικτέα θέση: Όσοι δηλώνουν δυσπιστία απέναντι στην προσβολή της Κασσάνδρας από τον Αίαντα του Οίλεα και τα όσα ακολούθησαν, λένε ψέματα και εναντιώνονται σε όσα έχουν συμβεί πραγματικά. Δεν δίνεται αναλυτικά η ιστορία, αφού δόθηκε προηγουμένως στην 2^η Ανασκευή.</p>

<p>1^ο επιχείρημα/προκείμενη: Είναι παράλογο ένας ήρωας να ερωτεύθηκε τόσο παθιασμένα Αϊκάθε λογική από τον πόθο για την κοπέλα. ακόμη κι αν αγάπησε σφόδρα την κοπέλα, ωστόσο αυτό είναι παράλογο, δηλαδή να την αγαπήσει με την πρώτη ματιά. Γιατί, νομίζω, τέτοια πράγματα απαιτούν περισσότερο χρόνο και συνεχή οπτική επαφή και περισσότερη συναναστροφή.</p>	<p>1^ο επιχείρημα/προκείμενη: Δεν είναι παράξενο ένα κορίτσι να ξεχωρίζει σε ομορφιά κι ένας στρατιώτης μόλις το δει να το θαυμάσει ή αφού το θαυμάσει, να επηρεαστεί από την ομορφιά της κοπέλας και σε δεδομένη ευκαιρία να συνευρεθεί μαζί της, καθώς οι Αχαιοί, αφού νίκησαν και κυρίευσαν την πόλη με δυσκολία, ζούσαν ηδυπαθώς με τις περιουσίες των νικημένων.</p>
<p>2^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι το πρώτο βλέμμα γέννησε ασυγκράτητη επιθυμία είναι παράλογο να θέλει να σμίξει με την κόρη μπροστά στα μάτια της θεάς και όχι στη σκηνή του.</p>	<p>2^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ο Αίας επικέντρωσε το ενδιαφέρον και τους πόθους του στο πρόσωπο της Κασσάνδρας κι αυτό ήταν φυσικό επακόλουθο της νίκης των Ελλήνων, εφόσον όσο πολεμούσαν, προσεύχονταν να εκδικούνται τους εχθρούς τους με ίσους όρους και να κάνουν στις γυναίκες τους αυτό που εκείνοι έκαναν στην Ελένη.</p>
<p>3^ο επιχείρημα/προκείμενη: Είναι αδύνατο να δεχτεί κανείς ότι η κόρη δεν δέχτηκε καμιά βοήθεια από τους θεούς, αλλά αντίθετα έπεσε θύμα βίας στη μέση του ναού.</p>	<p>3^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ο Έρωτας, ένας πολύ δυνατός θεός, νίκησε την Αθηνά κι έτσι ο ερωτευμένος Αίας συμπεριφέρθηκε απρεπώς. Ο Έρωτας με τα πικρά και δυνατά του βέλη μπορεί να νικήσει τα πάντα, τους πατρικούς λόγους, τις παρακλήσεις της μητέρας, τις συμβουλές των φίλων, τις απειλές των νόμων.</p>
<p>4^ο επιχείρημα/προκείμενη: Πολλοί ισχυρίζονται πως ο Έρωτας υπέταξε τον</p>	<p>4^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ο έρωτας λειτουργεί όπως και η φτώχεια και</p>

<p>Αίαντα. Αλλά σίγουρα η θεά τον φόβισε. Οι άνθρωποι πολλές φορές, αν και επιθυμούν πολλά, απέχουν από αυτά και επειδή φοβούνται ανωτέρους και νόμους και τα λόγια που θα ακολουθήσουν τα έργα τους και έπρεπε ο Έλληνας να είναι συνετός και ως αρχηγός και στον έρωτα.</p>	<p>τυφλώνει τους ανθρώπους, τους στερεί κάθε λογική. Γι' αυτό ο Αίας δεν ακολούθησε τη λογική αλλά τον πόθο που ένιωθε και για αυτό ακολούθησε μια αλλοιωμένη άποψη για την πραγματικότητα.</p>
<p>5^ο επιχείρημα/προκείμενη: Αν ο Αίαντας είχε ομολογήσει τον έρωτά του στους άλλους Έλληνες, θα του την έδιναν αυτοί που τον γνώριζαν θυμούμενοι τα βάσανα που πέρασε σε όλο τον πόλεμο, νιώθοντας ντροπή για τη σύνεση που τον χαρακτήριζε. Κι έτσι, τελικά θα κρατούσε για πάντα την αγαπημένη του, ενώ με αυτό που έκανε την έχασε.</p>	<p>5^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ήταν εύλογος ο θυμός της Αθηνάς, τον οποίο αντιλήφθηκε μόνο ο μάντης, ο οποίος αποκάλυψε τις συμφορές που θα επέρχονταν ως συνέπεια του θυμού της θεάς και συνέβαλε να στραφούν οι άλλοι Έλληνες εναντίον του.</p>
<p>6^ο επιχείρημα/προκείμενη: α) Είναι αδύνατο να πιστέψουμε ότι οι Έλληνες ήταν τόσο ανόητοι που θα χρειάζονταν τον μάντη, για να μάθουν ότι η θεά ήταν οργισμένη. β) Το λογικό θα ήταν οι Έλληνες να συλλάβουν και να μεταφέρουν τον Αίαντα στο κέντρο του στρατεύματος, ώστε να μη δραπετεύσει κι αμέσως μετά τη δίκη θα τον εκτελούσαν με λιθοβολισμό χωρίς να προσβάλουν τον βωμό.</p>	<p>6^ο επιχείρημα/προκείμενη: Ήταν φυσικό οι Έλληνες να μην αποσπάσουν τον Αίαντα από το βωμό, αφού ήταν ευσεβείς και ήθελαν να τιμήσουν τη θεά χωρίς να κάνουν κάτι ανόσιο.</p>
<p>7^ο επιχείρημα/προκείμενη: α) Είναι παράλογο να δεχτούμε ότι ο Μενέλαος βιάστηκε να φύγει για την πατρίδα του</p>	<p>7^ο επιχείρημα/προκείμενη: Η αναμενόμενη διαφωνία των Ατρείδων τους έκανε να φύγουν σε διαφορετική</p>

<p>και για αυτό τιμωρήθηκε. Είχε κοντά του τη γυναίκα του, οπότε δεν είχε λόγο να βιαστεί. β) Δεν είναι λογικό οι θεοί να είναι άδικοι να αφήσουν να σωθεί αυτός που όφειλε να πεθάνει, ενώ αυτοί που δεν μετείχαν πραγματικά στα λάθη που έγιναν στην συγκέντρωση να χαθούν.</p>	<p>χρονική στιγμή από την Τροία. Το γεγονός ότι ο Μενέλαος δεν φρόντισε για την τιμωρία του Αίαντα, δηλαδή δεν αποκατέστησε τη δικαιοσύνη τον οδήγησε σε αναμενόμενη τιμωρία, την απώλεια των συντρόφων του και την καθυστέρηση της επιστροφής στην πατρίδα.</p>
---	--

5. Η Θέσις

5.1. Η Θέσις στον Αφθόνιο.

5.1.1. Περιεχόμενο-Δομή

1. Το εισαγωγικό-θεωρητικό μέρος.

Παραμένοντας συνεπής στον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζεται και δομεί την παρουσίαση κάθε προγυμνάσματος, ο Αφθόνιος ξεκινά με έναν **ορισμό** της *Θέσεως*. Πρόκειται, σύμφωνα με τον Αφθόνιο, για τη λογική διερεύνηση ενός θέματος που προσφέρεται για στοχασμό.

Ακολουθεί μια επιγραμματική **παρουσίαση των διαφορετικών ειδών των θέσεων**. Χωρίζονται στις **πολιτικές** και τις **θεωρητικές** ανάλογα με το θέμα τους. Πολιτικές είναι αυτές που σχετίζονται με ενέργειες πολιτικές, που συμβάλλουν στη συνοχή και καθορίζουν την οργάνωση της πόλης, όπως για παράδειγμα, αν πρέπει να παντρευόμαστε, αν πρέπει να πλεύουμε, αν πρέπει να χτίζουμε τε τείχη. *Θεωρητικές* είναι αυτές που εξετάζονται μόνο με τον νου και σχετίζονται συνήθως με τον φυσικό κόσμο και τους θεούς. Για παράδειγμα, αν ο ουρανός έχει σχήμα σφαίρας, αν υπάρχουν πολλοί κόσμοι. Αυτά δεν τα γνωρίζει ο άνθρωπος με την εμπειρία, αλλά τα εξετάζει μόνο με τον νου.

Στη συνέχεια, ακολουθεί μια **σύγκριση ανάμεσα στη θέσιν και την υπόθεσιν**. Η *θέσις* δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη περίπτωση, πρόσωπο, πράξη, αιτία, όπως η *υπόθεσις*. Για παράδειγμα, το «αν πρέπει να χτίζουμε τείχη» είναι *θέσις*, ενώ ο προβληματισμός των Λακεδαιμονίων αν θα πρέπει να προστατεύσουν την πόλη τους με τείχη, μπροστά στην επικείμενη επίθεση των Περσών είναι υπόθεση, καθώς αφορά συγκεκριμένους ανθρώπους, συγκεκριμένο τόπο και ενέργεια.

Ενδιαφέρον έχει πως **η θέσις είναι το πρώτο προγύμνασμα που δέχεται διαφωνία (αντίθεσιν) και αντίκρουση της διαφωνίας σημείο προς σημείο**.

Τα **μέρη** στα οποία διαιρείται είναι η *έφοδος*, που έχει τη θέση του προοιμίου κι ακολουθούν τα **επιχειρήματα που σχετίζονται με το νόμιμο, το δίκαιο, το συμφέρον και το δυνατό**.

2. Το παράδειγμα θέσεως

Παράδειγμα θέσεως: Αν πρέπει να παντρευόμαστε

Το θέμα. Στο τμήμα του προγυμνάσματος που ονομάζεται *έφοδος* και έχει τη θέση του προοιμίου ο Αφθόνιος μας δίνει το θέμα που πρόκειται να πραγματευτεί, αν πρέπει οι άνθρωποι να παντρεύονται.

Κατά τον 4^ο αιώνα μ.Χ. οι γάμοι επιτελούνταν με τους παραδοσιακούς πολιτικούς τρόπους νομιμοποίησης μια σχέσης. Ο γάμος αποτελούσε μία σύμβαση κοινωνική, που επέτρεπε στον μεν άνδρα να γίνει ένας σεβαστός από το πλήθος οικογενειάρχης και στη δε γυναίκα να επιτύχει τη μητρότητα, η οποία της αναγνωριζόταν ως αυτοσκοπός.

Δεν ήταν σπάνιο, ιδιαίτερα στις οικονομικά και κοινωνικά ανώτερες τάξεις να επιτελούνται γάμοι συμφέροντος τόσο πολιτικού και κοινωνικού όσο και οικονομικού.

Η δομή

Ο Αφθόνιος ξεκινά με τα επιχειρήματα **υπέρ του γάμου (Α)**:

1^ο επιχειρήμα: Ο γάμος προέρχεται από τον ουρανό, οδήγησε στη γέννηση των θεών και γέμισε τον ουρανό με αυτούς, ενώ ταυτόχρονα όρισε κάποιον ως πατέρα των θεών. Στη συνέχεια με τον γάμο εξασφαλίστηκε η διαίωσιση των θεών.

2^ο επιχειρήμα: Και στη γη εξασφάλισε για όλα τα επίγεια όντα τη δύναμη της αναπαραγωγής. Και με αυτόν τον τρόπο, μέσω των απογόνων τους, εξασφάλισε τη διαίωσιση όλων των ειδών που δεν ήξεραν πώς να την εξασφαλίσουν.

3^ο επιχειρήμα: Ο γάμος κάνει τους ανθρώπους πιο ανδρείους. Οι άνθρωποι αγωνίζονται με περισσή γενναιότητα για όσα δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο του γάμου, δηλαδή για τις γυναίκες και τα παιδιά τους.

4^ο επιχειρήμα: Ο γάμος κάνει τους ανθρώπους όχι μόνο ανδρείους αλλά και δίκαιους. Γεννά την ανάγκη για δικαιοσύνη που θα τους δικαιώσει στις επόμενες γενιές.

5^ο επιχειρήμα: Ο γάμος κάνει τους ανθρώπους σοφούς, αφού στο πλαίσιό του οι άνθρωποι οφείλουν να προνοούν για τους ανθρώπους που αγαπούν.

6^ο επιχειρήμα: Ο γάμος, όσο κι αν ακούγεται παράδοξο, συνδυάζει στους ανθρώπους την αυτοπειθαρχία και την επιδίωξη των ηδονών. Έτσι τίθεται νόμος και όρια στις ηδονές. Μέσα στο γάμο αυτό που σε άλλες περιπτώσεις είναι κατακριτέο γίνεται αιτία θαυμασμού.

Ακολουθεί η 1^η *αντίθεσις (διαφορετική άποψη χωρίς επιχειρήματα)*: Ο γάμος είναι αίτιος συμφορών.

Στη συνέχεια με επιχειρήματα ακυρώνεται η *αντίθεσις (Β)*.

1^ο επιχείρημα: Για τα προβλήματα και τις συμφορές είναι υπεύθυνη η τύχη και όχι ο γάμος. Τα δώρα που αποκτά ο άνθρωπος οφείλονται στον γάμο, ενώ τα δεινά στην τύχη.

2^ο επιχείρημα: Ακόμη κι αν δεχτεί κάποιος πως ο γάμος δημιουργεί κάποια προβλήματα, αυτό δεν είναι αρκετό, για να απομακρυνθεί κάποιος από αυτόν. Τα προβλήματα δεν πρέπει να μας απομακρύνουν από τις καταστάσεις, αφού είναι δυνατό να τα συναντήσει κανείς παντού.

Στο σημείο αυτό ο Αφθόνιος ενισχύει την επιχειρηματολογία του χρησιμοποιώντας κάποια παραδείγματα ως τεκμήρια. Και οι γεωργοί ενοχλούνται από τους κεραυνούς και τη χαλαζόπτωση, αλλά δεν αποφεύγουν για αυτό τη γη και την καλλιέργειά της. Οι ναυτικοί από την άλλη, υποφέρουν κάποτε από τις κακοκαιρίες, που καταστρέφουν τα πλοία, αλλά δε σταματούν τα ταξίδια. Και τρίτο, συχνά οι πολεμιστές σκοτώνονται. Δεν παύουν, όμως, να αγωνίζονται επιδιώκοντας τον θαυμασμό και αποβλέποντας στη δόξα που φέρνει ο πόλεμος. Το συμπέρασμα που προκύπτει κατ' αναλογία είναι ότι, όπως και στην περίπτωση των γεωργών και των ναυτικών, έτσι και στην περίπτωση του γάμου, τα προβλήματα δεν απομακρύνουν από την επιλογή αυτού του τρόπου ζωής.

Ακολουθεί η 2^η αντίθεση: Ο γάμος φέρνει την χηρεία στις γυναίκες και την ορφάνια στα παιδιά.

Ακολουθεί η ανασκευή της 2^{ης} αντίθεσης (Γ):

1^ο επιχείρημα: Η χηρεία και η ορφάνια είναι συμφορές που φέρνει ο θάνατος και αποτελούν φυσική συνέπεια του θανάτου. Κατά συνέπεια, μιλώντας για αυτά είναι σαν να κατηγορούμε τον γάμο που δεν κάνει τους ανθρώπους θεούς, ικανούς να ξεπεράσουν τον θάνατο. Είναι παράλογο να κατηγορεί κανείς τον γάμο και να του αποδίδει τις ευθύνες του θανάτου και της φύσης,

2^ο επιχείρημα: Ο γάμος διορθώνει την ορφάνια και την χηρεία. Ακόμη κι αν πεθάνει ο πατέρας και αφήσει το παιδί ορφανό, είναι δυνατό με τον γάμο να βρεθεί ένας νέος πατέρας για το παιδί κι έτσι ο γάμος καλύπτει τα προβλήματα της ορφάνιας. Το ίδιο γίνεται και με την χηρεία, καθώς και με τον πατέρα που χάνει τα παιδιά του, αλλά μπορεί με τον γάμο να αποκτήσει άλλα.

Προκύπτει λοιπόν, το συμπέρασμα πως ο γάμος δεν μπορεί να κατηγορηθεί για όσα επιφέρει η φύση και ο θάνατος. Τέτοιες κατηγορίες αποτελούν μάλλον αφορμές για να θαυμάσει κανείς τον γάμο και τα ευεργετήματά του.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η 3^η αντίθεση: Ο γάμος είναι κουραστικός.

Ακολουθεί η ανασκευή της 3^{ης} αντίθεσης (Δ):

1^ο επιχείρημα: Ο γάμος δεν φέρνει κόπο, αλλά απαλλάσσει από τον μόχθο. Με τα τραγούδια του γάμου απομακρύνονται όσα κουράζουν τον ανθρώπινο νου.

2^ο επιχείρημα: Η συντροφιά της γυναίκας και η συνεύρεση ενός άντρα και μιας γυναίκας στο νυφικό κρεβάτι είναι ανακούφιση και χαρά.

3^ο επιχείρημα: Η «άφιξη» ενός παιδιού δίνει χαρά και, όταν το παιδί, αρχίσει να φωνάζει τον πατέρα του και μαθαίνει μια τέχνη και βοηθά τον πατέρα και μιλά στη συνέλευση του λαού και φροντίζει τον γέρο πατέρα του και κάνει ό,τι πρέπει χαρίζει στον γονιό του ανακούφιση.

Στο τέλος, ο Αφθόνιος ανακεφαλαιώνει όσα ανέφερε λέγοντας ότι ο γάμος είναι σπουδαίος, αφού διαιώνίζει την ύπαρξη θεών και θνητών, διαπαιδαγωγεί όσους ακολουθούν τους δίκαιους νόμους, τους παροτρύνει να ακολουθούν τη σωφροσύνη και επιδιώκει τις αθώες ηδονές. Επιλογικά, βγάζει το συμπέρασμα ότι ο γάμος πρέπει να θεωρηθεί το μεγαλύτερο από τα αγαθά.

5.1.2. *Επισημάνσεις σχετικά με την «Θέσιν» και τη δομή του σχετικού παραδείγματος του Αφθονίου.*

Όπως επισημαίνεται ήδη από τον ορισμό που παραθέτει ο Αφθόνιος, η *θέσις* διαφέρει από την *υπόθεσιν* «τῷ τὴν μὲν ὑπόθεσιν ἔχειν περίστασιν, τὴν δὲ θέσιν ἀπερίστατον εἶναι». Απουσιάζουν, λοιπόν, από την *θέσιν* οι «περιστάσεις». Στο συγκεκριμένο προγύμνασμα δίνεται έμφαση στο λογικό επιχείρημα κυρίως και λιγότερο στο ήθος και το συναίσθημα ως τρόπους πειθούς.

Όπως ανέφερε και στον πρόλογό του, το παράδειγμα που παραθέτει ανήκει στις *πολιτικές θέσεις*. Τα επιχειρήματά του, ακολουθώντας τα *τελικά κεφάλαια*, εξυπηρετώντας δηλαδή συγκεκριμένους στόχους στηρίζουν ότι ο γάμος είναι συμφέρων κοινωνικός θεσμός, στηρίζει τη δικαιοσύνη και τη νομιμότητα και είναι μέσα στα πλαίσια του δυνατού.

Ενδεικτικά, φαίνεται πως ο γάμος είναι συμφέρων θεσμός στα επιχειρήματα 2, 3, 5, 6 της πρώτης ενότητας (Α), 2 της τρίτης ενότητας (Γ) και 1,2,3 της τέταρτης ενότητας (Δ).

Η νομιμότητα και κατά συνέπεια το εύλογο του θεσμού αναδεικνύεται με τα επιχειρήματα 1 της πρώτης ενότητας (Α), 1 και 2 της δεύτερης ενότητας (Β), καθώς και με το 1^ο της τρίτης ενότητας (Γ).

Τέλος, η δικαιοσύνη υπηρετείται από τον θεσμό του γάμου, όπως φαίνεται στο 4^ο επιχείρημα της πρώτης ενότητας (Α).

Τέλος, το στοιχείο του δυνατού συναντάται στο 2^ο επιχείρημα της πρώτης ενότητας (Α).

5.2. Η Θέσις στον Λιβάνιο.

5.2.1. Εισαγωγικά σχόλια

Όπως αναφέρθηκε και από τον Αφθόνιο, μετά τον πρόλογο, την *ἔφοδον*, η επιχειρηματολογία δομείται πάνω στα «τελικά κεφάλαια» και πιο συγκεκριμένα πάνω στο «νόμιμον», το «δίκαιον», το «συμφέρον» και το «δυνατόν». Όπως επισημαίνει ο Gibson,⁴¹ ο Νικόλαος των Μύρων διαφωνεί με αυτό και ισχυρίζεται πως τα «κεφάλαια» αυτά είναι πλαστά. Θεωρεί πως το προγύμνασμα δομείται περίπου όπως το «εγκώμιο», ως εξής: εισαγωγή, προέλευση (άνθρωποι που επινόησαν και πρώτοι που εφάρμοσαν το θεσμό, θεοί ή ήρωες), τα αποτελέσματα της συμμετοχής στη δραστηριότητα και τα πλεονεκτήματα που προσφέρει.

Όπως αναφέρει ο Νικόλαος Μύρων, τόσο ο Αφθόνιος όσο και ο Λιβάνιος συμπεριλαμβάνουν τον έπαινο στους επινοητές του γάμου. Ο Αφθόνιος το κάνει στην εισαγωγή του, ενώ ο Λιβάνιος στο 1^ο και γνήσιο παράδειγμα *θέσεως* χρησιμοποιεί την εισαγωγή του, για να επιπλήξει όσους αποφεύγουν τον γάμο και προεξαγγέλλει την πρόθεσή του να τους αλλάξει γνώμη και έπειτα περνά στην κυρίως επιχειρηματολογία του υποστηρίζοντας πως ο γάμος είναι δίκαιος και καλός.

5.2.2. Περιεχόμενο-Δομή

5.2.2.α. 1ο παράδειγμα θέσεως

Από την αρχή ξεκαθαρίζεται η **θέση** του ρητοροδιδάσκαλου. Όποιος εκφράζεται εναντίον του γάμου και τον αποφεύγει έχει ξεφύγει από τη σωστή άποψη. Οι άνθρωποι αυτοί δεν αντιλαμβάνονται πως έχουν επιλέξει μια στάση που δεν είναι συμφέρουσα για αυτούς και αποτελούν αρνητικό πρότυπο για τους άλλους.

Όπως προδηλώνει στη συνέχεια, θα προσπαθήσει να αποδείξει πως πρέπει να παντρεύονται οι άνθρωποι στηριζόμενος σε λογικά επιχειρήματα. Θεωρεί πως με τα επιχειρήματα αυτά θα καταφέρει να πείσει τους άλλους για την ορθότητα της άποψής του κι, αν δεν το καταφέρει, θα εξαναγκάσει τους δύσπιστους να κάνουν όσα ταιριάζουν σε έναν λογικό άνθρωπο.

⁴¹ Gibson C. A., “Libanius’ *Progymnasmata*”, στο Van Hoof, L. (επιμ.), σσ. 135.

Ακολουθώντας τα «τελικά κεφάλαια», αρχικά αποδεικνύει με ένα πρώτο λογικό επιχείρημα πως είναι **δίκαιο** να υποστηρίξει κανείς τον θεσμό του γάμου, αφού οι ίδιοι οι θεοί, που είναι ανώτεροι από τους ανθρώπους είναι υπερασπιστές του. Στη συνέχεια, με τεκμήρια και συγκεκριμένα παραδείγματα στηρίζει τον συλλογισμό του. Ο Δίας παντρεύτηκε την Ήρα, ο Ήφαιστος την Αφροδίτη και γενικά όλοι δημιούργησαν μεταξύ τους συγγενικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του γάμου. Το επιχείρημα επιβεβαιώνεται και από τα επίθετα-χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στους θεούς. Ο Δίας ονομάζεται «γαμήλιος», η Ήρα «συζυγική». Μέσα από τον γάμο δικαιώνεται ο ρόλος της Αφροδίτης, γεννιούνται ο Απόλλωνας και η Άρτεμη (παιδιά του Δία και της Λητούς), ο Άρης (γιος του Δία και της Ήρας), ο Ηρακλής (γιος του Δία και της Αλκμήνης), η Ελένη (κόρη του Δία και της Λήδας) και οι Διόσκουροι (παιδιά του Τυνδάρεω και της Λήδας ο Κάστωρ, του Δία και της Λήδας ο Πολυδεύκης). Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα, οι θεοί μετέφεραν τον θεσμό του γάμου και στους θνητούς, γεννώντας τους ημίθεους, που με τη σειρά τους παντρεύτηκαν και έκαναν δικά τους παιδιά. Ο Λιβάνιος αναφέρει ακόμη τα παραδείγματα του Μίνωα, του Δάρδανου και του Τάνταλου. Κατόπιν, οδηγείται στο συμπέρασμα που θα κλείσει το πρώτο του επιχείρημα, λέγοντας πως αν ο γάμος δεν ήταν κάτι ωραίο, οι θεοί δεν θα συμμετείχαν σε αυτό και θα απέτρεπαν από αυτό τους απογόνους τους. Εφόσον είναι κοινά αποδεκτό πως οι θεοί μπορούν να διακρίνουν το καλύτερο και αυτό επιλέγουν και εφόσον οι θεοί έχουν επιλέξει να τιμήσουν τον γάμο, αυτό σημαίνει ότι ο γάμος είναι κάτι καλό. Όποιος, λοιπόν, επιλέγει μια διαφορετική στάση ζωής, φέρεται αλαζονικά, υβριστικά, με ασέβεια και ουσιαστικά θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο από τους θεούς.

Ακολουθεί το 2^ο επιχείρημα του Λιβανίου υπέρ του γάμου. Πρόκειται για λογικό επιχείρημα που τεκμηριώνεται με παράδειγμα φυσικού όντος. Κανένας σώφρων άνθρωπος δεν αντιτίθεται στη φύση. Η φύση ωθεί στις ερωτικές συνευρέσεις, τις γεννήσεις και τα παιδιά. Απόδειξη ότι η φύση εγκρίνει τον γάμο αποτελεί το γεγονός ότι τα άλογα ζώα που ακολουθούν τυφλά τη φύση φέρνουν απογόνους. Συμπερασματικά, είναι καλό που στις καλύτερες ελληνικές πόλεις (όπως η Σπάρτη) η άρνηση του γάμου επέσυρε κατηγορίες.

Σε ένα 3^ο επιχείρημα ο Λιβάνιος **συνεχίζει με το σκεπτικό της δικαιοσύνης**. Δεν είναι δίκαιο από τη μια να νιώθουμε ευγνώμονες για τους πατέρες μας, που μας έδωσαν την ζωή αλλά να αρνούμαστε να προσφέρουμε το ίδιο στις πόλεις μας. Όπως αυτός που χρωστά χρήματα πρέπει να πληρώνει το χρέος του έτσι και ο καθένας από εμάς από τη στιγμή που γεννήθηκε ανέλαβε το χρέος να δώσει στην πόλη τους ανθρώπους που θα τον διαδεχθούν.

Συμπερασματικά, λοιπόν, αδικούν ολοφάνερα αυτοί που αποφεύγουν τον γάμο και αυτοί επιφέρουν τη μεγαλύτερη βλάβη και στις πόλεις και θέτουν σε κίνδυνο όλα τα καλά που βρίσκονται πάνω στη γη. Αν λείπει ο γάμος, θα λείψουν οι απόγονοι, η γη θα ερημώσει, κανένας δεν θα προσφέρει θυσίες στους θεούς, δεν θα υπάρχουν συμβούλια και συνελεύσεις του λαού, δεν θα γίνονται εκστρατείες στη στεριά ή ναυτικές αποστολές. Γενικότερα, χωρίς τον γάμο θα ερημώσουν οι πόλεις από κατοίκους.

Στο 4^ο επιχείρημά του ο Λιβάνιος υποστηρίζει ότι είναι συμφέρον για τον καθένα να οδηγείται σε γάμο και να αποκτά απογόνους. Δηλαδή για τον πλούσιο η περιουσία γίνεται διπλάσια, ο φτωχός πολλές φορές αποκτά χρήματα λόγω της προίκας που παίρνει. Κι αν δεν αποκτήσει περιουσία, κερδίζει τον χαρακτήρα μιας γυναίκας που είναι ενάρετη και συνετή και εργατική. Στις καλές στιγμές ο παντρεμένος έχει κάποιον για να μοιραστεί την χαρά του και στις κακές κάποιον για να μοιραστεί τη λύπη του. Μοιράζονται τα πάντα. Ο άνδρας κερδίζει χρήματα στην αγορά, ενώ η σύζυγος, μένοντας στο σπίτι, τα παίρνει και τα φυλάγει, προφυλάσσοντας από τους υπηρέτες, που συχνά εκμεταλλεύονται τον κόπο του αφέντη τους. Επιπλέον τα τραπέζια είναι πιο ευχάριστα για τους παντρεμένους, που επιστρέφουν στο σπίτι τους και φέρνουν στις γυναίκες τους τα νέα για το μεγαλείο του έξω κόσμου. Κι όποιος παντρεμένος ταξιδεύει έχει τη σιγουριά ότι θα επιστρέψει στο σπίτι του και νιώθει καλύτερα. Κι αν κάποιος πρέπει να διοικεί και τα δικά του και τα κοινά δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί ικανοποιητικά στις διπλές του υποχρεώσεις, χωρίς την βοήθεια της συζύγου του. Ακόμη, σε περίπτωση αδυναμίας ή ασθένειας οι άνθρωποι έχουν ως σημαντική παρηγοριά τη γυναίκα που στέκεται δίπλα τους. Το ενδιαφέρον της συζύγου αναλύεται με εξαιρετικά ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες από τον Λιβάνιο. «Καθάπερ ἄδαμαντίνη», όπως αναφέρει ο ρητοροδιδάσκαλος, αντέχει τους κόπους της περιποίησης του αρρώστου, δακρύζει, τρέμει, τρέχει ολόγυρα, ικετεύει τους γιατρούς, προσεύχεται να φύγει η ασθένεια από τον αγαπημένο της σύζυγο και να μεταφερθεί σε εκείνη. Ακόμη και οι δούλοι των παντρεμένων φέρονται κοσμιότερα, καθώς ελέγχονται από τη σύζυγο. Τέλος, ο καθένας μέσω του γάμου ωφελείται αφού διευρύνεται η οικογένειά του και περισσότεροι άνθρωποι τον υποστηρίζουν στους δικαστικούς αγώνες, τον βοηθούν, όταν αδικείται, και υποστηρίζουν τη θέση του, όταν συμβουλεύει. Πολλαπλασιάζονται τα μάτια του, τα αυτιά του, μπορεί να κάνει περισσότερες προβλέψεις και να απαλλαγεί από πολλές συμφορές ο άνθρωπος που έχει παντρευτεί. Ο Λιβάνιος με μια πλούσια τεκμηρίωση στήριξε και το 4^ο λογικό του επιχείρημα, που αποδεικνύει ότι ο παντρεμένος άνθρωπος έχει πολλές προσωπικές ωφέλειες.

Στο 5^ο επιχείρημα του Λιβανίου γίνεται αναφορά στα παιδιά που γεννιούνται μέσα στο γάμο και αποτελούν μεγάλο όφελος για τον παντρεμένο άνθρωπο. Τα παιδιά βοηθούν τον γονιό τους στην εργασία, τον στηρίζουν στα γηρατειά του, θάβουν κι στολίζουν τον τάφο του. Ακόμη μεγαλύτερο είναι το όφελος αν είναι ενάρετα παιδιά. Αν ο γονιός δεν είναι επώνυμος και ξεχωριστής καταγωγής, μοιράζεται την καλή φήμη των απογόνων του και γίνεται ονομαστός. Και είναι το πρώτο και σημαντικότερο για έναν άνθρωπο είναι να είναι καλός, αλλά το δεύτερο και εξίσου σημαντικό με το πρώτο είναι να δίνει ο ίδιος καλούς γιους.

Κατόπιν, ο Λιβάνιος συγκρίνει τη χαρά του πατέρα που έχει καλούς απογόνους με άλλα πράγματα που μπορούν να γεμίσουν με ικανοποίηση την ζωή των ανθρώπων, όπως είναι η ρητορική, η φιλοσοφία, η αποστολή πρέσβευων ή οι εκστρατείες. Μεγαλύτερη ευτυχία από όλα αυτά φέρνουν τα έργα των απογόνων που θαυμάζονται από όλους.

Στη συνέχεια ο Λιβάνιος συγκρίνει τον γάμο με όλα τα ωραία πράγματα. Ενώ, όπως λέει ο Πλάτων,⁴² τα ωραία πράγματα αποκτώνται δύσκολα, ο γάμος είναι ωραίος και ωφέλιμος και επιτυγχάνεται εύκολα, αφού υπάρχουν οι μεσολαβητές, που χειρίζονται τέτοιες υποθέσεις. Εδώ ο ρητοροδιδάσκαλος περιγράφει αναλυτικά τη διαδικασία του προξενιού, για να αποδείξει την απλότητά του: Όταν κάποιος αποφασίσει να παντρευτεί, προσεγγίζει αυτούς που χειρίζονται τέτοιες υποθέσεις. Λέει τι χρειάζεται και στέλνει κάποιον σε αυτόν που ανατρέφει την κόρη. Ο προξενητής επαινεί τον νεαρό, την οικογένειά του, τη φύση του, τη σωφροσύνη του, αναφέρει κάποια στιγμή το μέγεθος της περιουσίας του και αυτό το κάνει όσες φορές χρειαστεί για να πείσει. Ιδιαίτερα, όταν κάποιος επιδιώκει να παντρευτεί μια κόρη που ταιριάζει στην οικονομική του κατάσταση, αυτή η διαδικασία είναι εύκολη, αλλά υπάρχουν περιπτώσεις που κάποιοι φτωχοί αξίωσαν να παντρευτούν γυναίκα που τους ξεπερνά στον πλούτο. Σε αυτή την περίπτωση υπάρχει και οικονομικό όφελος.

Με το επόμενο επιχείρημα ο Λιβάνιος παρουσιάζει την ιδέα πως ταυτόχρονα, μαζί με τον γάμο ακολουθεί και καλύτερη φήμη, αφού ο άνθρωπος που επαινούταν προηγουμένως γίνεται ακόμη πιο θαυμαστός, καθώς αναδεικνύεται η σωφροσύνη του, ενώ αυτοί που είχαν κάνει κάποια λάθη πριν τον γάμο, τώρα τα επιλύουν κι έτσι αποκαθίστανται κοινωνικά. Άλλωστε, κάθε ελεύθερος άνδρας ωφελείται να ασχολείται άλλοτε με τα κοινά και άλλοτε με τη γυναίκα του. Ένας παντρεμένος άνθρωπος αντιμετωπίζεται με μεγαλύτερο σεβασμό, όταν προσφέρει τις συμβουλές του και του αναθέτουν πρεσβεία και διαιτησία. Γιατί αυτός που

⁴² Ο Λιβάνιος παραπέμπει στο εξής χωρίο από την Πολιτεία του Πλάτωνα: «ἴσως γάρ, ὃ Σώκρατες, τὸ λεγόμενον ἀληθές, ὅτι χαλεπὰ τὰ καλά.» [Πλάτων, Πολιτεία (435b-437a)].

ανατρέφει παιδιά φαίνεται και να φοβάται τους θεούς και να ντρέπεται τους ανθρώπους και να επιθυμεί την καλή φήμη και να τιμά τη δικαιοσύνη περισσότερο από τον άνθρωπο που δεν είναι παντρεμένος. Το τελικό συμπέρασμα, η κατακλείδα του επιχειρήματος είναι πως η ύπαρξη συζύγου δημιουργεί μεγάλη αναγκαιότητα για σύνεση.

Αφού ολοκληρώνει το πρώτο μέρος της επιχειρηματολογίας του, ο Λιβάνιος παρουσιάζει την *αντίθεσιν*: Όσοι αποφεύγουν τον γάμο λένε ότι φοβούνται τις μοιχείες και θεωρούν οδυνηρή την απώλεια παιδιών.

Αντικρούοντας την *αντίθεσιν*, ο Λιβάνιος κάνει κατευθείαν με ειρωνικό ύφος το σχόλιο πως η μοιχεία και η απώλεια των παιδιών δεν συμβαίνουν σε κάθε γάμο. Οι μοιχείες είναι λίγες και τα περισσότερα παιδιά δεν πεθαίνουν. Είναι, λοιπόν, παράξενο, συνεχίζει ο Λιβάνιος, να φοβόμαστε έναν θεσμό, παρόλο που ο κίνδυνος της συμφοράς είναι ελάχιστος, ενώ οι ωφέλειες πολύ μεγάλες. Άλλωστε οι συμβουλές των ανδρών μπορούν να περιορίσουν τη μοιχεία κι από την άλλη, οι θυσίες και τα αφιερώματα συμβάλλουν στην προστασία και την ασφάλεια των παιδιών. Δεν υπάρχει άλλωστε τίποτε που σχετίζεται με τους θνητούς το οποίο να είναι εντελώς απαλλαγμένο από προβλήματα ή δυσάρεστες καταστάσεις. Και κατά το έθος του, ο Λιβάνιος παραθέτει παραδείγματα για την ιδέα αυτή: Οι γεωργοί κατηγορούν τις ξηρασίες ή τις υπερβολικές βροχές, οι έμποροι που ταξιδεύουν στη θάλασσα τις καταιγίδες, τα κύματα, τους ληστές και γενικά τις συμφορές της θάλασσας. Οι ρήτορες την μία μέρα δέχονται τον θαυμασμό των άλλων και την άλλη εισπράττουν κατηγορίες και καταγγελίες. Για τους αθλητές του παγκρατίου υπάρχει κίνδυνος να τραυματιστούν στο μάτι. Ο φόβος, όμως, του τραυματισμού δεν τους απομακρύνει από τις δραστηριότητές τους. Το συμπέρασμα στο οποίο οδηγείται ο Λιβάνιος είναι πως η αποχή από όσα κάνουν τη ζωή μας πιο όμορφη δεν είναι λύση.

Μετά την αντίκρουση της *αντιθέσεως* ακολουθεί ένας σύντομος επίλογος-συμπέρασμα: Ο άνθρωπος πρέπει μάλλον να στρέφει την προσοχή του στα όμορφα του γάμου, το τραγούδι του γάμου, το χειροκρότημα, αυτούς που συνοδεύουν, τους προσκεκλημένους, τις δάδες, το γλέντι, τις ελπίδες των παιδιών, τα ίδια τα παιδιά, από τα οποία τίποτε δεν είναι πιο ευχάριστο για τους συνετούς ανθρώπους και συνεπώς πρέπει να επιλέγει τον γάμο.

5.2.2.β. 2ο παράδειγμα θέσεως

Όπως αναφέρει ο Craig A. Gibson,⁴³ μετά το δημοφιλές παράδειγμα θέσεως «αν κάποιος πρέπει να παντρεύεται», στα *Προγυμνάσματα* του Λιβανίου ακολουθούν άλλα δύο παραδείγματα, των οποίων η αυθεντικότητα αμφισβητείται.⁴⁴ Πρόκειται για τα ίδια ακριβώς θέματα που ο Αφθόνιος αναφέρει ως παραδείγματα για τις *πολιτικές θέσεις*.⁴⁵

Το δεύτερο παράδειγμα θέσεως που αποδίδεται αλλά δεν ανήκει στον Λιβάνιο έχει ως θέμα το «αν πρέπει να χτίζουμε τείχη».

Ξεκινά με μια παρότρυνση: Όποιος θέλει να προστατεύσει τη ζωή του ας επιλέξει τα τείχη. Ακολουθεί το 1^ο επιχείρημα στο οποίο ακολουθεί την πεπατημένη οδό της επίκλησης του θείου. Οι θεοί έχουν ευλογήσει και εγκρίνει το χτίσιμο των τειχών. Προτάσσεται ένα γενικευτικό σχόλιο (*οτιδήποτε παραμένει ασφαλές για τις πόλεις προστατεύεται από τείχη*) και αμέσως μετά ακολουθεί ένας αναλογικός συλλογισμός που τεκμηριώνει την παραπάνω θέση: Όπως ο ουρανός προστατεύει σαν τείχος τους θεούς έτσι και τα τείχη προστατεύουν τους θνητούς. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι οι θεοί απεικονίζονται ως χτίστες των τειχών της Τροίας από τους ποιητές. Αναφέρεται, βέβαια στον Όμηρο, ο οποίος παρουσιάζει τον Ποσειδώνα και τον Απόλλωνα ως κατασκευαστές των τειχών αυτών.⁴⁶ Είναι, λοιπόν, αξιοθαύμαστο και αποδεικνύει τη σπουδαιότητά των τειχών, το γεγονός ότι οι θεοί που καμία ανάγκη προστασίας δεν έχουν, έχτισαν τείχη και τίμησαν αυτή την τέχνη.

Θέλοντας να αιτιολογήσει τη στάση αυτή των θεών ο ψευδο-Λιβάνιος περνά στο επόμενο επιχείρημα, που παρουσιάζουν τις ωφέλειες των ανθρώπων από τα τείχη: Οι άνθρωποι γίνονται σοφότεροι, αφού και τα τείχη τους έχουν παραχωρήσει την ελευθερία να οργανώνουν συνελεύσεις. Έπειτα, τα τείχη δίνουν αξία στον πολεμικό εξοπλισμό, αφού σε αυτά στηρίζονται οι θέσεις των όπλων. Επιπλέον, τα τείχη διαφυλάσσουν την αγνότητα των γυναικών, αφού απομακρύνουν τα δεινά του πολέμου. Εξασφαλίζουν ακόμη τη δικαιοσύνη, επειδή τα δικαστήρια παραμένουν ασφαλή και κατά συνέπεια οι άνθρωποι παραμένουν δίκαιοι. Η δύναμη, λοιπόν, η δικαιοσύνη και ο αυτοέλεγχος που εξασφαλίζονται είναι επαρκείς λόγοι για να τιμά κανείς την κατασκευή των τειχών.

⁴³ Gibson A. Craig, “Libanius’ *Progymnasmata*”, στο Van Hoof, L. (επιμ.), σ. 135.

⁴⁴ Ο.π. σελίδα 179

⁴⁵ Patillon M., *Corpus Rhetoricum*. τόμ 1, Anonyme: Préambule à la rhétorique. Aphthonios: *Progymnasmata*. En annexe: Pseudo-Hermogène: *Progymnasmata*, Paris, 2008.

⁴⁶ Όμηρος, *Ιλιάδα*. 7.452–453; 21.446–447.

Ακολουθεί η *αντίθεσις*: «Τα τείχη αποτελούν μια καλή δικαιολογία για την ανανδρία/δειλία».

Στην αντίκρουση της *αντιθέσεως* παρουσιάζονται τα εξής αντεπιχειρήματα, που μάλιστα έχουν έντονο προφορικό ύφος: Η προνοητικότητα λανθασμένα ονομάζεται “δειλία” και μια σωστή στάση, ένα θετικό δημιούργημα αποδίδεται με ένα από τα πιο ντροπιαστικά ονόματα. Απορρίπτεται η προστασία και κατηγορείται η ασφάλεια ως “δειλία”.

Αντίθετα, ένα τείχος δίνει στους ανθρώπους κουράγιο και θάρρος, καθώς η τέχνη της κατασκευής των τειχών επιτρέπει στους πολεμιστές να τρομάζουν τον στρατό του εχθρού και να τον διώξουν. Σταδιακά ο λαός απωθεί τον εχθρό και κατακτά την νίκη. Συμπερασματικά, τα τείχη δεν αποτελούν ένδειξη «δειλίας», αλλά, αντίθετα την καταργούν. Φέρνουν τρόμο στους εχθρούς, αυτοπεποίθηση σε όσους πολεμούν από ψηλά. Δεν αξίζουν τα τείχη την κατηγορία που τους αποδόθηκε.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η 2^η *αντίθεσις*: «Τα τείχη είναι ακριβά για αυτούς στους οποίους ανήκουν. Τα τείχη εξαντλούν τα υπάρχοντα έσοδα».

Ο ψευδο-Λιβάνιος αντικρούει τη 2^η *αντίθεσιν* παρουσιάζοντας ως πρώτο αντεπιχείρημα πως τα τείχη δεν εξαντλούν, αλλά προστατεύουν τον πλούτο, προφυλάσσουν τα χρήματα και αυτούς που τα χρησιμοποιούν.

Ο πλούτος αποκτάται με δύο τρόπους: Υποκείμενο; Δημιουργούν ασφαλές περιβάλλον για τα πλούτη που δεν έχουν αποκτηθεί ακόμη, οπότε προτρέπουν στη συλλογή πλούτου και ταυτόχρονα προφυλάσσουν τα πλούτη που έχουν αποκτηθεί. Με ένα απλουστευτικό παράδειγμα τεκμηριώνεται η παραπάνω θέση: Σε περίπτωση επίθεσης κάποιου εχθρού είναι προφανής ο κίνδυνος της πλήρους καταστροφής, της λεηλασίας του πλούτου και των προμηθειών. Το μόνο που μπορεί να αποτρέψει από αυτή τη συμφορά είναι η τέχνη της κατασκευής περιμετρικών τειχών. Τα τείχη είναι εξαιρετικά μέσα ασφαλείας για όσους τα χρησιμοποιούν.

Στο συμπέρασμα του προγυμνάσματος γίνεται ανακεφαλαίωση των ωφελειών που παρέχουν τα τείχη: παρέχουν ασφάλεια, δίνουν δύναμη στους νόμους, εξασφαλίζουν τη δίκαιη διακυβέρνηση. Και καταλήγει στο συμπέρασμα πως για τον λόγο αυτό θα πρέπει να τιμούν το χτίσιμο των τειχών, τα οποία με τη σειρά τους τιμούν την πολιτεία και τη ζωή.

5.2.2.γ. 3ο παράδειγμα θέσεως

Το τρίτο παράδειγμα θέσεως που αποδίδεται αλλά δεν ανήκει στον Λιβάνιο⁴⁷ έχει ως θέμα το «αν πρέπει να ταξιδεύουμε με πλοία».

Αρχικά ο συγγραφέας του παραδείγματος απευθύνεται στους ανθρώπους που τυχόν διαφωνούν με την άποψή του. Και πάλι, όπως και στα άλλα δύο παραδείγματα επικαλείται προς υπεράσπισή τους τη θεϊκή προέλευση – συγκεκριμένα από την Αθηνά – των ταξιδιών και του εμπορίου. Πιο συγκεκριμένα, όταν η θεά είδε την παραγωγή της γης να μη φέρνει κέρδος στους ανθρώπους, τους έδωσε το δικαίωμα να χειρίζονται τη θάλασσα, και να κάνουν τα ταξίδια ευκολότερα.

Στη συνέχεια παρατίθενται τα οφέλη των θαλάσσιων ταξιδιών: Τα ταξίδια στη θάλασσα κάνουν τους ανθρώπους σοφότερους, αφού αποκτούν ποικίλες εμπειρίες στις χώρες που επισκέπτονται. Τους κάνουν θαρραλέους, αφού τολμούν να αντικρίσουν ποικίλα πράγματα στη θάλασσα και αναγκάζονται να αναμετρηθούν με τους ανέμους. Τους κάνουν δίκαιους, γιατί χρειάζονται τους θεούς για να μην βρίσκουν μπροστά τους κινδύνους και συμφορές, οπότε οφείλουν να δείξουν τον καλύτερό τους χαρακτήρα. Επιπλέον, η απομάκρυνσή τους από την ξηρά τους δίνει αυτοέλεγχο· γιατί όσο δεν βλέπουν γυναίκες με τις οποίες μπορούν να έχουν επαφές, εξασκούν την αγνότητά τους. Συμπερασματικά, αν τα ναυτικά ταξίδια γεννήθηκαν από τους θεούς και οδηγούν στην εξάσκηση της αρετής, πρέπει να τιμώνται από όλους όσο περισσότερο γίνεται.

Ακολουθεί η 1^η αντίθεση: Οι διαφωνούντες με τη θέση του ψευδο-Λιβανίου θα έλεγαν ότι τα ταξίδια με καράβι έχουν επινοηθεί για το κακό των ανθρώπων. Στην αντίκρουση της αντιθέσεως παρουσιάζονται τα εξής επιχειρήματα: Τα ταξίδια προστατεύουν τη δικαιοσύνη περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, καθώς οι ταξιδιώτες γνωρίζουν τα ήθη των άλλων λαών και αναγνωρίζουν όσα υπηρετούν το δίκαιο. Επιπλέον, δημιουργούν μεγάλο απόθεμα δικαιοσύνης, το οποίο κατά κάποιο τρόπο αποθηκεύεται, ώστε να παρέχουν μερίδιό της και σε όσους μένουν πίσω στην πατρίδα τους. Φέρνουν στους συμπατριώτες τους νέες προτάσεις για δίκαιους νόμους. Άλλωστε, από φόβο μήπως πάθουν κάποιο κακό, γίνονται πιο δίκαιοι. Δεν μπορεί, λοιπόν, κανείς να πει ότι τα ταξίδια κάνουν κακό στην αρετή των ανθρώπων.

Με τη 2^η αντίθεσιν προβάλλεται η υποθετική άποψη ότι «τα ταξίδια στη θάλασσα είναι πολύ επικίνδυνα». Σε αντίκρουση της άποψης αυτής, ο δημιουργός αυτού του προγυμνάσματος

⁴⁷ Gibson A. Craig, “Libanius’ *Progymnasmata*”, στο Van Hoof, L. (επιμ.), σελ. 179

απαντά με ένα ρητορικό ερώτημα («οὐκοῦν μέγιστον, εἰ παρ' αὐτὸ κινδυνεύουσιν ἄνθρωποι;»), για να καταλήξει στο επιχείρημα ὅτι τα σημαντικὰ πράγματα επιτυγχάνονται μέσα ἀπὸ τη σκληρὴ δουλειά, ἐνῶ οἱ πράξεις που δεν παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους να βάζουν τα δυνατά τους δεν εἶναι ωφέλιμες. Συχνὰ οἱ ἴδιοι οἱ ἀγῶνες και οἱ κόποι εἶναι ωφέλιμοι για ὅσους τοὺς καταβάλλουν. Ἄλλωστε, οἱ ἀνθρώποι συχνὰ διακινδυνεύουν για να ἀποκτήσουν καλὴ φήμη και να ἐπιτύχουν κάτι που ἐπιφέρει δόξα. Ὅπως οἱ πόλεμοι εἶναι επικίνδυνοι, ἀλλὰ ἐπιφέρουν δόξα και οἱ ἀνθρώποι υποβάλλονται πρόθυμα σε πολεμικοὺς κινδύνους ἀποβλέποντας στη νίκη ἔτσι και τα ναυτικὰ ταξίδια δεν πρέπει να ἀποκλειστούν λόγω κινδύνων.

Ἡ τελευταία παράγραφος του προγυμνάσματος ἀποτελεῖ τον ἐπίλογο, ο οποίος ἀνακεφαλαιώνοντας τα θετικά και τα οφέλη των ναυτικῶν ταξιδιῶν υπενθυμίζει τη θεϊκὴ καταγωγή τους καθὼς και την τιμὴ, τη δόξα και τα κέρδη που ἐπιφέρουν σε θεοὺς και ἀνθρώπους.

5.3. Η Ανασκευή-Κατασκευή και η Θέσις στον Αφθόνιο και τον Λιβάνιο και οι τρόποι πειθούς του Αριστοτέλη.

1^ο απόσπασμα:

ἔτι δὲ τάναντία δεῖ δύνασθαι πείθειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς, οὐχ ὅπως ἀμφοτέρα πράττωμεν (οὐ γὰρ δεῖ τὰ φαῦλα πείθειν), ἀλλ' ἵνα μὴ λανθάνῃ πῶς ἔχει, καὶ ὅπως ἄλλου χρωμένου τοῖς λόγοις μὴ δικαίως αὐτοὶ λύειν ἔχωμεν. τῶν μὲν οὖν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τάναντία συλλογίζεται, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ μόναι τοῦτο ποιοῦσιν· ὁμοίως γὰρ εἰσιν ἀμφοτέραι τῶν ἐναντίων.⁴⁸

(Επίσης, ο ρήτορας πρέπει να είναι σε θέση να πείθει και για το αντίθετο, ακριβώς όπως και στους διαλεκτικούς συλλογισμούς — όχι, βέβαια, για να κάνουμε και τα δύο (κανείς δεν πρέπει να πείθει τον κόσμο να κάνει ευτελή πράγματα), αλλά για να μη μας διαφεύγει η πραγματική ουσία του θέματος και, σε περίπτωση που κάποιος άλλος επιχειρηματολογεί αντίθετα με το σωστό και δίκαιο, εμείς να μπορούμε να ανατρέπουμε τα επιχειρήματα του. Καμιά από τις άλλες τέχνες δεν συλλογίζεται προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις: μόνο η διαλεκτική και η ρητορική το κάνουν αυτό, γιατί και η μία και η άλλη ασχολούνται —το ίδιο— με αντίθετα μεταξύ τους πράγματα.)⁴⁹

2^ο απόσπασμα:

Τῶν δὲ πίστεων αἱ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν αἱ δ' ἔντεχνοι. ἄτεχνα δὲ λέγω ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται ἀλλὰ προὔπηρχεν, οἷον μάρτυρες βάσανοι συγγραφῆαι καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἔντεχνα δὲ ὅσα διὰ τῆς μεθόδου καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατόν, ὥστε δεῖ τούτων τοῖς μὲν χρῆσασθαι, τὰ δὲ εὐρεῖν.⁵⁰

(Από τις αποδείξεις άλλες είναι άτεχνες και άλλες έντεχνες. «Άτεχνες» ονομάζω αυτές που δεν έχουν την αρχή τους σε μας, αλλά υπήρχαν πριν από μας (π.χ. οι μάρτυρες, οι ομολογίες που αποσπώνται με βασανιστήρια, τα συμβόλαια και όσα άλλα παρόμοια). «Έντεχνες», πάλι, ονομάζω αυτές που, με τη βοήθεια της τεχνικής που διαθέτει η ρητορική, μπορούν να κατασκευασθούν από μας· πρέπει, επομένως, τις πρώτες να τις χρησιμοποιήσουμε, τις άλλες να τις βρούμε).⁵¹

⁴⁸ Αριστοτέλη, Ρητορική Α' 1355a.

⁴⁹ Δ. Λυπουρλής, Αριστοτέλης. Ρητορική Βιβλίο Πρώτο. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Αθήνα: Ζήτηρος 2002, σελίδα;

⁵⁰ Αριστοτέλη, Ρητορική Α' 1355b.

⁵¹ Λυπουρλής Δ., Αριστοτέλης. Ρητορική Βιβλίο Πρώτο. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Αθήνα: Ζήτηρος 2002, σελίδα;.

3^ο απόσπασμα:

Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἶδη ἔστιν· αἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ ἡθελῆν τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. διὰ μὲν οὖν τοῦ ἡθελῆν, ὅταν οὕτω λεχθῆ ὁ λόγος ὥστε ἀξιόπιστον ποιῆσαι τὸν λέγοντα· τοῖς γὰρ ἐπεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον καὶ θᾶπτον, περὶ πάντων μὲν ἀπλῶς, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μὴ ἔστιν ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν, καὶ παντελῶς. δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμβαίνειν διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ προδοξαζᾶσθαι ποιόν τινα εἶναι τὸν λέγοντα· οὐ γὰρ, ὥσπερ ἔνιοι τῶν τεχνολογούντων, «οὐ» τίθεμεν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ λέγοντος, ὡς οὐδὲν συμβαλλομένην πρὸς τὸ πιθανόν, ἀλλὰ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν κυριωτάτην ἔχει πίστιν τὸ ἡθος. διὰ δὲ τῶν ἀκροατῶν, ὅταν εἰς πάθος ὑπὸ τοῦ λόγου προαχθῶσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀποδίδομεν τὰς κρίσεις λυπούμενοι καὶ χαίροντες, ἢ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες· πρὸς ὃ καὶ μόνον πειρᾶσθαι φαμεν πραγματεύεσθαι τοὺς νῦν τεχνολογοῦντας. περὶ μὲν οὖν τούτων δηλωθήσεται καθ' ἕκαστον, ὅταν περὶ τῶν παθῶν λέγωμεν, διὰ δὲ τοῦ λόγου πιστεύουσιν, ὅταν ἀληθὲς ἢ φαινόμενον δεῖξωμεν ἐκ τῶν περὶ ἕκαστα πιθανῶν. ἐπεὶ δ' αἱ πίστεις διὰ τούτων εἰσὶ, φανερόν ὅτι ταύτας ἔστι λαβεῖν τοῦ συλλογίσασθαι δυναμένου καὶ τοῦ θεωρῆσαι περὶ τὰ ἡθελῆν καὶ περὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τρίτον [τοῦ] περὶ τὰ πάθη, τί τε ἕκαστόν ἐστιν τῶν παθῶν καὶ ποιόν τι, καὶ ἐκ τίνων ἐγγίνεται καὶ πῶς, ὥστε συμβαίνει τὴν ῥητορικὴν οἶον παραφυῆς τῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ τῆς περὶ τὰ ἡθελῆν πραγματείας, ἣν δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικὴν. διὸ καὶ ὑποδύεται ὑπὸ τὸ σχῆμα τὸ τῆς πολιτικῆς ἢ ῥητορικῆς καὶ οἱ ἀντιποιοῦμενοι ταύτης τὰ μὲν δι' ἀπαιδευσίαν, τὰ δὲ δι' ἀλαζονείαν, τὰ δὲ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας ἀνθρωπικὰς· ἔστι γὰρ μῶριόν τι τῆς διαλεκτικῆς καὶ ὁμοίωμα, καθάπερ καὶ ἀρχόμενοι εἴπομεν· περὶ οὐδενὸς γὰρ ὠρισμένου οὐδετέρου αὐτῶν ἐστὶν ἐπιστήμη πῶς ἔχει, ἀλλὰ δυνάμεις τινὲς τοῦ πορίσαι λόγους.⁵²

(Ο ρητορικός λόγος λειτουργεῖ πειστικά με τρεις τρόπους: ἄλλοτε μέσω του χαρακτήρα του ρήτορα, ἄλλοτε μέσω της συγκεκριμένης διάθεσης που δημιουργεῖ στην ψυχὴ του ακροατή και ἄλλοτε με τα αποδεικτικά ἢ φαινομενικά αποδεικτικά επιχειρήματα που περιέχει ο ἴδιος. Με τον χαρακτήρα του ο ρήτορας πείθει ὅταν μιλάει με τέτοιο τρόπο ὥστε ο λόγος του να τον κάνει ἀξιόπιστο· γιατί στους ἐντιμους ἀνθρώπους χαρίζουμε σε μεγαλύτερο βαθμὸ και με περισσότερη προθυμία την ἐμπιστοσύνη μας για ὅλα, βέβαια, ἐν γένει, τα θέματα, κατὰ τρόπο ὁμως ἀπόλυτο για τα θέματα στα οποία δεν ὑπάρχει βεβαιότητα και μας αφήνουν περιθώρια ἀμφιβολίας. Και αὐτό ὁμως πρέπει να προκύπτει ἀπὸ τον λόγο και ὄχι να εἶναι το ἀποτέλεσμα μιας καλῆς ιδέας

⁵² Αριστοτέλης, Ρητορική Α' 1356a.

που έχουμε από πριν για τον ρήτορα: εγώ δεν δέχομαι, όπως το δέχονται κάποιοι συγγραφείς εγχειριδίων ρητορικής, ότι η εντιμότητα του ρήτορα δεν αποτελεί στοιχείο της ρητορικής τέχνης, γιατί δήθεν δεν συντελεί καθόλου στο να πεισθεί ο ακροατής· ίσα ίσα θα έλεγα ότι ο χαρακτήρας του ρήτορα είναι σημαντικότερο μέσο πειθούς. Μέσω των ακροατών, πάλι, πείθει ο ρήτορας, όταν ο λόγος του τους κάνει να κυριευθούν από κάποιο πάθος· γιατί δεν παίρνουμε τις ίδιες αποφάσεις λυπημένοι ή χαρούμενοι, κυριευμένοι από αγάπη ή από μίσος, και αυτό, όπως είπαμε, είναι το μοναδικό σημείο στο οποίο επιχειρούν να συγκεντρώσουν την προσοχή τους οι σημερινοί συγγραφείς εγχειριδίων ρητορικής — σ' αυτά όμως θα αναφερθούμε λεπτομερειακά, όταν θα μιλήσουμε για τα πάθη. Τέλος οι ακροατές πείθονται από τον ίδιο τον λόγο, όταν τους δείξουμε καθαρά την αλήθεια ή την αληθοφάνεια χρησιμοποιώντας ό,τι είναι πειστικό στην κάθε επιμέρους περίπτωση.

Αφού λοιπόν οι αποδείξεις πετυχαίνονται με αυτά τα μέσα, είναι φανερό ότι ικανός σ' αυτές είναι αυτός που μπορεί να κάνει συλλογισμούς και να μελετάει τους χαρακτήρες, τις αρετές και, τρίτον, τα πάθη (τη φύση του κάθε πάθους, τις ιδιότητές του, το από τί γεννιέται και με ποιόν τρόπο). Από όλα αυτά συνάγεται ότι η ρητορική είναι κάτι σαν παραφύαδα της διαλεκτικής και της ηθικής επιστήμης, που σωστό είναι να τη λέμε πολιτική επιστήμη. Αυτός είναι και ο λόγος που η ρητορική εμφανίζεται με τα ρούχα και τη μάσκα της πολιτικής· το ίδιο κάνουν, άλλοτε από αμάθεια, άλλοτε από κομπασμό και άλλοτε για κάποιον άλλο ανθρώπινο λόγο, και όλοι εκείνοι που παριστάνουν ότι είναι κάτοχοί της· γιατί η ρητορική, όπως το είπαμε και στην αρχή, είναι ένα μέρος της διαλεκτικής και της μοιάζει· γιατί ούτε η μια ούτε η άλλη είναι επιστήμη που ασχολείται με τη φύση και τα χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου αντικειμένου, αλλά και οι δυο τους είναι ικανότητες παραγωγής συλλογισμών).⁵³

Όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης στο 1^ο απόσπασμα της αριστοτελικής *Ρητορικής* από όλες τις τέχνες και επιστήμες μόνο η διαλεκτική και η ρητορική είναι αυτές που μελετούν και την αντίθετη θέση. Ο ρήτορας πρέπει να μπορεί να πείθει και για το αντίθετο, για να μην του διαφεύγει η πραγματική ουσία και για να είναι αρκετά διαλλακτικός, ώστε, αν διαπιστώσει πως κάποιος άλλος επιχειρηματολογεί αντίθετα με το σωστό και δίκαιο, να μπορεί να ανατρέψει την επιχειρηματολογία του.

Στα Προγυμνάσματα τόσο η *Ανασκευή-Κατασκευή* όσο και η *Θέσις – Αντίθεσις* υπηρετούν τον παραπάνω στόχο. Με τη διαφορά ότι η *Ανασκευή-Κατασκευή* αναφέρονται σε κάποιο

⁵³ Λυπουρλής Δ., *Αριστοτέλης. Ρητορική Βιβλίο Πρώτο*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Ζήτρος 2002.

συγκεκριμένο παράδειγμα μιας συγκεκριμένης γνωστής μυθολογικής ή ιστορικής παράδοσης, ενώ η *Θέσις – Αντίθεσις* σε θέμα γενικότερο χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένα πρόσωπα, τόπους, χρόνους και καταστάσεις και τα δύο αυτά είδη Προγυμνασμάτων ερευνούν αντίθετες απόψεις και επιχειρούν να πείσουν για την ορθότητα των αντίθετων αυτών απόψεων προετοιμάζοντας έτσι τους νεαρούς ρήτορες για την αντιμετώπιση των «αντιπάλων» τους και καλλιεργώντας τους την αρετή της αντεπιχειρηματολογίας, της ανασκευής και αντίκρουσης απόψεων και επιχειρημάτων.

Στο 2^ο και 3^ο απόσπασμα από την *Ρητορική* του Αριστοτέλη ορίζονται αρχικά τα μέσα πειθούς, οι *πίστεις*, και διαχωρίζονται σε *ἀτέχνους* και *ἐντέχνους*. Οι «έντεχνες αποδείξεις», αυτές δηλαδή που με τη βοήθεια της τεχνικής που διαθέτει η ρητορική, μπορούν να κατασκευασθούν από τους ρήτορες και, επομένως, πρέπει να τις επινοήσουμε, αξιοποιούν τρεις τρόπους πειθούς: άλλοτε αναδεικνύουν το «*ἦθος τοῦ λέγοντος*», το χαρακτήρα του ρήτορα, άλλοτε αποβλέπουν στον επηρεασμό του «*πάθος τῶν ἀκροατῶν*», προσπαθούν δηλαδή, να γεννήσουν στους ακροατές συναισθήματα και να διαμορφώσουν στην ψυχή τους συγκεκριμένη διάθεση και άλλοτε επιχειρούν να πείσουν «*ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι*», να επηρεάσουν την άποψη του δέκτη με αποδεικτικά ή φαινομενικά αποδεικτικά επιχειρήματα.

Επίκληση στη λογική

Η επίκληση στο λόγο, δηλαδή στη λογική, στο ήθος του πομπού καθώς και στο πάθος, στο συναίσθημα είναι οι τρόποι πειθούς που επισημαίνει ο Αριστοτέλης. Αξίζει, λοιπόν, να ερευνηθεί κατά πόσο η Αριστοτελική αυτή κατηγοριοποίηση των *πίστεων* εφαρμόζεται στην *Ανασκευή-Κατασκευή* και τη *Θέσιν* των Προγυμνασμάτων του Αφθονίου και του Λιβανίου. Επιπλέον, αν και δεν επισημαίνεται από τον Αριστοτέλη, αξίζει να διερευνηθεί και κατά πόσο επηρεάζονται από τα παραπάνω Προγυμνάσματα το ήθος του αντιπάλου, του δέκτη ή και γενικότερα η προβολή των στοιχείων ενός καλού χαρακτήρα.

Είναι προφανές πως η επίκληση στη λογική κυριαρχεί στις ρητορικές αυτές ασκήσεις του Αφθονίου και του Λιβανίου. Όπως αποδείχθηκε και προηγουμένως, τα ενθυμήματα και οι λογικοί συλλογισμοί κυριαρχούν στην προσπάθεια να επιχειρηματολογήσει κανείς είτε υπερασπιζόμενος την αλήθεια ή το ψεύδος μια ιστορίας ή ενός μύθου είτε μιλώντας υπέρ ή κατά μια γενικής θέσεως.

Επίκληση στο ήθος

Το ήθος και η ηθοποιία έχουν εξέχουσα θέση στα Προγυμνάσματα, αφού ουσιαστικά τους αφιερώνεται ιδιαίτερη κατηγορία, η *Ηθοποιία ή Προσωποποιία*. Παραμένει, ωστόσο ως ένας τρόπος πειθούς που μπορεί να παρειορήσει και σε κάθε προσπάθεια του λέγοντος να επιβάλλει πειστικά την άποψή του. Τα Προγυμνάσματα δεν είναι ολοκληρωμένοι ρητορικοί λόγοι, είναι απλώς ασκήσεις που στοχεύουν στην καλλιέργεια συγκεκριμένων ρητορικών ικανοτήτων και έτσι το ήθος στην *Ανασκευή-Κατασκευή* και την *Θέσιν* χρησιμοποιείται περιορισμένα, προκειμένου να αποκτήσει πειστικότητα ο λόγος και να αγγίξει το ακροατήριο. Ενδεικτικά, θα παρουσιαστούν παραδείγματα από τα προλογικά μέρη των Προγυμνασμάτων όπου συναντούμε την επίκληση στο ήθος του ομιλητή και κυρίως την επίθεση στο ήθος του αντιπάλου:

Όπως σημειώνει ο Αφθόνιος⁵⁴, ένα πρώτο στάδιο της *Ανασκευής* είναι η απόδειξη της αναξιπιστίας και του ψεύδους αυτών που παρουσίασαν την υπόθεση-θέμα («*Δεῖ δὲ ἀνασκευάζοντας πρῶτον μὲν εἰπεῖν τὴν τῶν φησάντων διαβολὴν*»). Στο πρώτο παράδειγμα *Ανασκευής* χαρακτηρίζει «*ἄλογον*» το να διαφωνεί κανείς με τους ποιητές, έναν ισχυρισμό που αμέσως ανατρέπεται, λέγοντας πως εκείνοι είναι ασεβείς προς τους θεούς και κατά συνέπεια, ο ίδιος και οι οπαδοί των απόψεών του που είναι ευσεβείς προς τους θεούς και τις παραδόσεις δεν μπορεί παρά να διαφωνήσουν με τους ασεβείς ποιητές («*θεῶν μὲν αὐτοὺς μηδένα ποιήσασθαι λόγον, ἡμᾶς δὲ λόγον ἔχειν τῶν ποιητῶν*»)⁵⁵. Γενικότερα, το μεγαλύτερο μέρος της επιχειρηματολογίας του καταδεικνύει την αναξιποπίστία των ποιητῶν που επινόησαν τον μύθο.

Από την άλλη, ο Λιβάνιος στην αρχή των δύο πρώτων παραδειγμάτων *Ανασκευής* επικαλείται το ήθος του Ομήρου για να στηρίξει τη θέση του. Κατά τον Λιβάνιο, ο μεγάλος ποιητής της αρχαιότητας, αν και συνήθως ήταν ευγενής και σπουδαίος, στην παρουσίαση της ιστορίας του Χρῦση φαίνεται αναξιόπιστος, ένας δημιουργός που κυνηγά τα ψέματα («*Ὅμηρον δὲ μάλιστα πάντων ἔδει τοῦτο φυγεῖν οὕτως ὄντα γενναῖον καὶ μεγαλοπρεπῆ. νῦν δὲ φαίνεται καὶ αὐτὸς ψευδῆ διώκων ἐν ἄλλοις τε οὐκ ὀλίγοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Ἰλιάδος εὐθύς*»)⁵⁶ και λέει ψεύτικες ιστορίες («*Ἐτερος λόγος οὗτος ψευδῆς ὑπὸ τῶν ποιητῶν περὶ τῶν ἐλόντων τὸ Ἴλιον Ἑλλήνων εἰρημένους, βιάσασθαι μὲν τὸν Αἴαντα τὴν Πριάμου Κασάνδραν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς*»)⁵⁷.

⁵⁴ Patillon, M. 2008. *Corpus rhetoricum. Anonyme: Préambule à la rhétorique, Aphthonios: Progymnasmata, en annexe Pseudo-Hermogène: Progymnasmata*; ed. et tr. par M.P. (Budé). Paris, Les Belles Lettres

⁵⁵ Ο.π.

⁵⁶ Foerster Richard, *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [V α' 1-2]

⁵⁷ Ο.π. V β' 1

Στον επίλογο του πρώτου παραδείγματος *Ανασκευής* επαναλαμβάνει πως ο Όμηρος είναι ψεύτης και βλάπτει όσους τον ακούν («*ταῦτα καὶ ψευδῆ καὶ βλαβερὰ τοῖς ἀκούουσι.*»)⁵⁸

Επιπλέον, στο προλογικό μέρος της *Κατασκευής* ορίζεται από τον Αφθόνιο πως πρέπει αρχικά να προβληθεί η καλή φήμη του υποστηρικτή της υπόθεσης («*πρῶτον μὲν εἰπεῖν εὐφημίαν τοῦ φήσαντος*»)⁵⁹ Στη συνέχεια, στο πρώτο παράδειγμα παρουσιάζει ως ασεβή όποιον διαφωνεί με τους ποιητές, αφού όποιος διαφωνεί με τους ποιητές διαφωνεί και με τις Μούσες. («*Ο ποιηταῖς ἀντερῶν αὐταῖς ἀντερειν δοκεῖ μοι ταῖς Μούσαις*»)⁶⁰

Την ίδια ακριβώς ιδέα παραθέτει ο Λιβάνιος στο πρώτο παράδειγμα *Κατασκευής* που παραθέτει, λέγοντας πως εκπλήσσεται με όσους δεν συνειδητοποιούν πως κατακρίνοντας τους ποιητές ουσιαστικά στρέφονται εναντίον των Μουσών («*εἰ μὴ δύνανται συνεῖναι τοῦθ' ὅτι τὰς Μούσας ἐν ταῖς τῶν ποιητῶν αἰτίαις διαβάλλουσι*»)⁶¹ Από την άλλη, στο δεύτερο παράδειγμα *Κατασκευής* θεωρεί αξιολύπητους, παράλογους και παράφρονες όσους αμφισβητούν τα λεγόμενα των ποιητών και τους ταυτίζει με τους ασεβεῖς ανθρώπους που αμφισβητούν τις Μούσες («*Ἐλεεῖν ἄξιον τοὺς κατηγοροῦντας τῶν ποιητῶν, εἰ δὴ τοὺς ἔκφρονας καὶ μεμνηότας ἐλεεῖν ἄξιον. πῶς γὰρ οὐκ ἐξεστήκασι σαφῶς οἱ τοῦτοις ἐπιτιμῶντες ὧν πλεῖστόν εἰσι τῆς σοφίας ἀπολειπόμενοι; θαυμάζω δὲ εἰ μηδὲ τοῦτο δύνανται μαθεῖν, ὅτι προσποιοῦνται μὲν ἐκείνων, κατηγοροῦσι δὲ τῶν Μουσῶν.*»)⁶²

Στη *Θέσιν* του Αφθονίου είναι περιορισμένη η χρήση της ηθοποιίας ως τρόπου πειθούς. Κυρίως έμμεσα αναδεικνύεται το ήθος όποιοι υπερασπίζεται μια θέση. Αφού αποδεικνύεται ότι ο γάμος, για παράδειγμα, φέρνει τους ανθρώπους κοντά σε θεϊκά στοιχεία, και τους κάνει ανδρείους και δίκαιους και σώφρονες και ενάρετους γενικότερα,⁶³ εννοείται πως οι άνθρωποι που υπερασπίζονται τον γάμο έχουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Ο Λιβάνιος αξιοποιεί περισσότερο τον συγκεκριμένο τρόπο πειθούς στις *Θέσεις* του. Στο πρώτο παράδειγμα ξεκινά με μια επίθεση στο ήθος όσων διαφωνούν με τον γάμο. Λανθασμένες θεωρούνται οι επιλογές τους και αυτό προδηλώνεται («*Ἐπὶ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων δοκοῦσὶ μοι τῆς ὀρθῆς δόξης οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτάνειν, μάλιστα δὲ τοῦτο*

⁵⁸ Ό.π. V β' 12

⁵⁹ Βλ. Προηγούμενη παρατήρηση

⁶⁰ Ό.π.

⁶¹ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [VI α' 1]

⁶² Ό.π. VI β' 1

⁶³ Rabe H., *Aphthonii Progymnasmata*, Leipzig, Teubner, 1926, [VI 30]

πεπόνθασιν οί τὸ γαμεῖν ὡς ἐν τῶν δεινοτάτων φεύγοντες»).⁶⁴ Στο τέλος του ίδιου προγυμνάσματος επισημαίνει πως για τους συνετούς ανθρώπους δεν υπάρχει τίποτε πιο ευχάριστο από τον γάμο («δεῖν ἐκεῖνα μᾶλλον ἐννοεῖν, ὑμέναιον, κρότον, τοὺς παραπέμποντας, τοὺς δαιτυμόνας, δᾶδας, εὐωχίας, παίδων ἐλπίδας, αὐτοὺς τοὺς παῖδας, ὧν οὐδὲν ἥδιον τοῖς εὖ φρονοῦσι τῶν ἀνθρώπων»).⁶⁵

Επίκληση στο πάθος

Όπως επισημαίνεται στη *Ρητορική* του Αριστοτέλη, ένας ρήτορας πείθει όχι μόνο μέσω της λογικής και της ηθοποιίας, αλλά και επιδιώκοντας να κυριευθούν οι ακροατές από κάποιο πάθος, από κάποιο συναίσθημα, γιατί η λύπη ή η χαρά, η αγάπη ή το μίσος οδηγούν σε διαφορετικές αποφάσεις. Το συναίσθημα λειτουργεί συχνά αλληλένδετα με τη λογική και για αυτό οι ρήτορες στηρίζονται στον επηρεασμό του, προκειμένου να πείσουν για τη θέση τους. Ο τρόπος αυτός πειθούς εμφανίζεται συχνά στα Προγυμνάσματα και φυσικά και στα συγκεκριμένα Προγυμνάσματα που μελετώνται στην εργασία αυτή.

Η *Ανασκευή-Κατασκευή*, λοιπόν, καθώς και η *Θέσις* ως ρητορικά προγυμνάσματα που απευθύνονται κατεξοχήν στη λογική, αγγίζουν κάποιες φορές το συναίσθημα. Παρακάτω θα επισημανθούν ενδεικτικά κάποια σχετικά αποσπάσματα.

Ο Αφθόνιος, για παράδειγμα, στο παράδειγμα *Ανασκευής* που παραθέτει προδηλώνει τον πόνο που νιώθει κάθε φορά που προπηλακίζονται οι θεοί («πάντων μὲν οὖν ἤλγουν ἐγὼ προπηλακιζομένων θεῶν»).⁶⁶ Παρακάτω, περιγράφοντας με μια σειρά ρητορικών ερωτημάτων την απίθανα απαράδεκτη στάση της μητέρας απέναντι στην κόρη διεγείρει την οργή και την αγανάκτηση στην ψυχή των ακριοατών («Τί δὲ ἡ μήτηρ τὴν κόρην ἐδέχετο φεύγουσαν; τῶν φαύλων ὁ γάμος; καὶ πῶς αὐτὴ μήτηρ ἐγένετο; ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν; καὶ τί τὴν παῖδα τῶν καλῶν ἀπεστέρησεν; Ἡ τοίνυν μήτηρ οὐ γέγονεν ἢ γενομένη φαύλη νομίζεται.»).⁶⁷

Και ο Λιβάνιος στο πρώτο παράδειγμα *Ανασκευής* περιγράφει συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις τη σύγκρουση του Αγαμέμνονα-Χρύση. Σκληρὸς περιγράφεται ο αρχηγὸς των Αχαιῶν και ξεστομίζει λόγια γεμάτα απειλές («χαλεποῦ πειρᾶσθαι τοῦ κρατοῦντος καὶ λόγους ἀκούειν ἀπειλῆς γέμοντας»).⁶⁸ Και ο Χρύσης πόνεσε εξαιτίας των προσβολών που δέχτηκε («ἤλγησε, φησίν, οἷς ὑβρίσθη»).⁶⁹ Στο δεύτερο παράδειγμα *Ανασκευής*, θέλοντας να

⁶⁴ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [XIII α' 1]

⁶⁵ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [XIII α' 31]

⁶⁶ Rabe H., *Aphthonii Progymnasmata*, Leipzig, Teubner, 1926 [V 28]

⁶⁷ Ο.π. V 29-30

⁶⁸ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [IV α 2]

⁶⁹ Ο.π.

πέσει πως ο Αίας ο Λοκρός δεν μπορεί να διέπραξε το τεράστιο ανουσιούργημα που του αποδίδεται και να βίασε την Κασσάνδρα, κόρη του Πριάμου και ιέρεια της Αθηνάς, περιγράφει με έντονη συναισθηματική φόρτιση το τρελό πάθος που υποτίθεται πως κυρίευσε τον ήρωα (*«Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο θαυμάσαι τις ἂν, εἰ Αἴας ὁ τῶν Λοκρῶν ἡγεμῶν καὶ τοσαύτας ἄγων ναῦς καὶ πόλεων τοσούτων ἡγούμενος καὶ τιμώμενος ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἐπ' ἀρετῇ καὶ τῷ μηδενὸς ἠττᾶσθαι τῶν αἰσχυρῶν οὕτως ἐξεπλάγη παρθένον ἰδὼν ὥστε εὐθὺς μαίνεσθαι καὶ πᾶν δίκαιόν τε καὶ πρέπον ἐκβάλλειν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ μηδὲν ἐννοεῖν ὧν εἰκός, μὴ τοὺς ἀρχομένους, μὴ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, μὴ τοὺς τούτων ἄρχοντας, μὴ φίλους, μὴ δυσμενεῖς, εἴ τινες ἄρα ἦσαν αὐτῷ, καὶ τὸ μέγιστον, μὴ τὸν νεῶν, μὴ τοὺς βωμούς, μὴ τὴν Ἀθηνᾶν αὐτήν.»*).⁷⁰

Παρουσιάζοντας το Προγύμνασμα της *Κατασκευῆς* με παράδειγμα ο Αφθόνιος προσπαθεῖ να πείσει διεγείροντας πάθη, συναισθήματα και πιο συγκεκριμένα την λαχτάρα για τον έρωτα και τις ομορφιές του. Έτσι υμνεῖ τον έρωτα και την ομορφιά με διάσπαρτες ποιητικές εικόνες. (*«πᾶν γὰρ εἴ τι καλὸν ἐν γῆ πολιτεύεται, προῆλθε θεῶν· εἰ δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν τὸ κάλλος εὐδαιμονέστερον, οἷς τὸ κάλλος δωρεὰ τῶν θεῶν, ἐραστὴν εἶχε τὸ κάλλος θεόν· ἃ γὰρ θεοὶ δωροῦνται, στέργουσιν ἅπαντες»*).⁷¹

Ο Λιβάνιος, από την άλλη, στο πρώτο παράδειγμα *Κατασκευῆς* θέλοντας να πείσει για την αλήθεια του μύθου παρουσιάζει τη «ρητορική» ικανότητα του Οδυσσέα με τέτοιο τρόπο, ώστε γεννά την απέχθεια και ίσως το θυμό του ακροατή για τον ήρωα που μπορούσε εύκολα να διαστρεβλώνει την αλήθεια (*«λαβὼν τοίνυν Ὀδυσσεὺς οὐπὲρ ἐβούλετο τὸν Αἴαντα, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐν ἀγῶνι λόγων, παῖδα ἄντικρυς ἀπέφηνε. καὶ γὰρ εἰ μηδὲν εἶχε λέγειν δίκαιον, τῇ γε δυνάμει τῶν λόγων τάληθές διέστρεφε σοφιζόμενος, τεχνάζων, πάσῃ δεινότητι χρώμενος.»*).⁷² Δεν μπορούμε, άλλωστε, να παραβλέψουμε τον ύμνο στην πατρική αγάπη του δεύτερου παραδείγματος *Κατασκευῆς*, όπου ο Λιβάνιος πολύ παραστατικά, με μια σειρά ρητορικών ερωτημάτων περιγράφει την αυτοθυσία του πατέρα-Χρῦση αλλά και κάθε πατέρα που διακινδυνεύει για το παιδί του. (*«Διὰ τί γὰρ οὐκ ἂν ἦκεν ὁ Χρῦσης ἐπὶ λύσιν τῆς θυγατρὸς παρὰ τοὺς Ἑλληνας; οὐκ ἦν πατήρ; οὐχ οὗτος τῆς φύσεως νόμος προκινδυνεύειν τῶν ἐγγόνων; οὐχ ὑπὲρ τούτων ὄπλα λαμβάνομεν καὶ παραταπτόμεθα καὶ πίπτομεν ἠδέως ταῖς ἡμετέραις χερσὶ κτώμενοι τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνοις;»*).⁷³ Στο τρίτο παράδειγμα *Κατασκευῆς* ο ίδιος ο ρητοροδιδάσκαλος αναφέρεται στη δύναμη πειθούς που αντλείται από το συναίσθημα και

⁷⁰ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [IV β 3]

⁷¹ Rabe H., *Aphthonii Progymnasmata*, Leipzig, Teubner, 1926 [V 31]

⁷² Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [VI α 4]

⁷³ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [VI β 3]

αναφέρεται στον παρορμητισμό του Αίαντα του Λοκρού, ο οποίος δεν ενήργησε με τη λογική του, αλλά παρακινούμενος από τον πόθο, ο οποίος, άλλωστε αλλοίωσε την λογική του κρίση και του έδωσε άτοπες δικαιολογίες για την αποτρόπαια πράξη του (*«ὁ τοίνυν Αἴας τῷ λογισμῷ μὲν οὐδὲν ἔδρα, πάντα δὲ ἐπιθυμία, δι' ἣν ἴσως κάκεῖνο ἔπειθεν ἑαυτὸν ὡς ἐκλέλοιπεν ἢ θεὸς ἑάλωκυῖαν τὴν πόλιν, τῆς δαίμονος δὲ ἀπούσης οὐδὲν ἀμείνων εἶη τῶν βεβήλων ὁ νεὼς.»*).⁷⁴

Ὅπως και στην περίπτωση της επίκλησης στο ἦθος ως τρόπου πειθούς έτσι και η επίκληση του πάθους συναντάται περιορισμένα στο Προγύμνασμα της *Θέσεως*. Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Αφθόνιος κυρίως μέσα από τα αναλογικά παραδείγματα που παραθέτει διεγείρει την αυτοεκτίμηση και την υπερηφάνεια των ακροατών του, ιδιαίτερα αν ανήκουν στις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες - γεωργούς, ναυτικούς, στρατευμένους - που περιγράφει πως δεν υποχωρούν μπροστά στους κινδύνους και δεν χάνουν τις όμορφες ασχολίες τους από δειλία.⁷⁵ Η περιγραφή επίσης των όμορφων στιγμών του γάμου γεννά συναισθήματα χαράς ή και ανυπομονησίας, υπενθυμίζει όμορφες στιγμές και παροτρύνει τους ακροατές στην υιοθέτηση της θέσης του Αφθονίου. (*«ὅποσα πονεῖ, δι' ὑμεναίων ἀνήρηται καὶ ῥαστώνη παντάπασιν εἰς ὀμιλίαν γυναικὶ συνελθεῖν· ἠλίκον εἰς εὐνήν ἀνὴρ γυναικὶ συνιών; μεθ' ὄσης δὲ ῥαστόνης ἐλπίζεται παῖς καὶ προσδοκώμενος φαίνεται καὶ πατέρα φανεῖς προσερεῖ καὶ πρὸς μελέτην ἔρχεται τέχνης, καὶ πατρὶ συνεργῶν καὶ παρὰ τὰς ἐκκλησίας δημηγορῶν καὶ πατέρα γηροτροφῶν καὶ ὅλως ἅπαν ὃ τι δέοι γινόμενος;»*).⁷⁶

Η ιδέα αυτή των όμορφων στιγμών του γάμου επανέρχεται και στον επίλογο της πρώτης *Θέσεως* του Λιβανίου, όπου αναφέρονται το τραγούδι του γάμου, το χειροκρότημα, οι προσκεκλημένοι, οι δάδες, το γλέντι, οι ελπίδες των παιδιών και τα ίδια τα παιδιά, από τα οποία τίποτε δεν είναι πιο ευχάριστο. Κι όλα αυτά συγκινούν και πιθανότατα πείθουν τους ακροατές να τηρήσουν μια θετική στάση απέναντι στον γάμο.

Μπορούμε να δούμε λοιπόν, ότι ακόμη και στα κατεξοχήν «λογικά» Προγυμνάσματα, όπως είναι η *Ανασκευή-Κατασκευή*, αλλά και η *Θέσις* υπάρχει θέση για το τρίπτυχο των τρόπων πειθούς που μελέτησε ο Αριστοτέλης, ώστε να έχουμε έναν ολοκληρωμένο πειστικό λόγο.

⁷⁴ Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927 [VI γ 5]

⁷⁵ Rabe H., *Aphthonii Progymnasmata*, Leipzig, Teubner, 1926 [XIII 51]

⁷⁶ Ο.π. [XIII 53]

6. Η αξιοποίηση των Προγυμνασμάτων του Αφθονίου και του Λιβανίου στην Εκπαίδευση από την Ύστερη Αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

6.1. Ιστορική αναδρομή

Τα προγυμνάσματα, όπως αναφέρθηκε και στο α΄ μέρος της εργασίας αποτελούσαν μέρος της βασικής εκπαίδευσης σε όλη την περίοδο της Ύστερης Αρχαιότητας και του Βυζαντίου, στον Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση και γενικότερα στην εκπαίδευση μέχρι τη σύγχρονη εποχή.

Τόσο στην Ύστερη Αρχαιότητα όσο και στο Βυζάντιο οι μαθητές που μετά το τέλος των μαθημάτων της Γραμματικής και της ανάγνωση των ποιητών διδάσκονταν τη ρητορική, σε πρωτοβάθμιο επίπεδο εξασκούσαν με τη βοήθεια των Προγυμνασμάτων.⁷⁷

Τα προγυμνάσματα στις αρχαίες ρητορικές σχολές

Κατά την R. Webb, που στηρίζεται σε μαρτυρίες του Κοϊντιλιανού, η εξάσκηση στα προγυμνάσματα εφοδίαζε τους επίδοξους ρήτορες με ένα πλήθος τεχνικών παρουσίασης και επιχειρηματολογίας, με διάφορες εύπλαστες φόρμες πάνω στις οποίες θα μπορούσαν να δομήσουν τις δικές τους συνθέσεις, επιπλέον με ένα σύνολο από έτοιμες αφηγήσεις, πορτρέτα, ιδέες και αξίες που θα μπορούσαν να επικαλεστούν.⁷⁸ Όπως επισημαίνει και ο Κοϊντιλιανός, αναγκαία στο ρήτορα είναι η μνήμη,⁷⁹ η οποία δυναμώνει και αναπτύσσεται με την άσκηση στις μικρές ηλικίες, εφόσον με τη φροντίδα του διδάσκοντος μπορούν να ενεργοποιηθούν οι κληρονομικές καταβολές, αν υπάρχουν στο παιδί. Ο ίδιος θεωρεί ακόμη, ύψιστη παιδαγωγική αρχή την άσκηση στην ορθοφωνία και την εκφορά του λόγου.⁸⁰ Η θεωρητική κατάρτιση αλλά και η άσκηση είναι στοιχεία που θεωρούνται απαραίτητα για την διαμόρφωση και την διαπαιδαγώγηση του ικανού ρήτορα.

Η ρητορική εκπαίδευση των παιδιών άρχιζε από την μικρή ηλικία κυρίως με τα Προγυμνάσματα και τις *declamationes*. Η *declamatio* είναι ανάπτυξη ενός πρακτικού θέματος με τη μορφή καταρχήν δικανικού ή συμβουλευτικού λόγου και άσκηση προφορικής ομιλίας, η οποία όμως θα πρέπει να στηριζόταν, τουλάχιστον κατά περίπτωση και ανάλογα με την

⁷⁷ Βουβονίκος Β., «Διδακτικές αρχές στα Προγυμνάσματα του Αίλιου Θέωνα. Η περίπτωση του Διηγήματος», *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης*, Αθήνα, 2014, σελ.1.

⁷⁸ Webb R., "The *Progymnasmata* as Practice", στο Yun Lee Too (επιμ.), *Education in Greek and Roman Antiquity*, Brill, Λονδίνο / Βοστώνη / Κολωνία 2001, 290. από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/rhetoric/page_047.html#fn176

⁷⁹ Κοϊντιλιανός, *Institutio Oratoria*, 11.2.1-4

⁸⁰ Ο.π. 3.3.1

ευχέρεια του ομιλητή, σε μια έστω πρόχειρη γραπτή σύνθεση. Τόσο οι declamationes όσο και τα Προγυμνάσματα συνέβαλλαν στη γενικότερη ηθική και κοινωνική καλλιέργεια του νέου ρήτορα.

Χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις στην μακράιωνη διδασκαλία των προγυμνασμάτων υπήρχαν στάδια εκμάθησης. Εφαρμοζόταν αρχικά η ανάγνωση, αντιγραφή και η αποστήθιση μικροκειμένων και παραδειγμάτων (μύθος, χρεία, γνώμη, διήγημα) και στη συνέχεια ακολουθούσαν δημιουργικές ασκήσεις που αφορούσαν την ενσωμάτωση των κειμένων αυτών σε άλλα ευρύτερα κείμενα, την αιτιολόγηση απόψεων, την εξάσκηση στην επιχειρηματολογία και τη συγγραφή και την προφορική εκφορά ευρύτερων ρητορικών λόγων. Στο δεύτερο αυτό στάδιο εντάσσεται η διδασκαλία και η εξάσκηση στα προγυμνάσματα της *Ανασκευής-Κατασκευής* και της *Θέσεως*.

Τι προσέφεραν τα προγυμνάσματα διαχρονικά

Η δυνατότητά των προγυμνασμάτων να προσαρμοστούν και να αξιοποιηθούν σε όλα τα είδη των ρητορικών λόγων, συμβουλευτικών, επιδεικτικών και δικανικών καθώς και η ευελιξία τους τα κάνει κατάλληλα για κάθε μορφή εκπαίδευσης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.⁸¹ Είναι λοιπόν, σημαντική η συνεισφορά τους διαχρονικά στην ηθική, κοινωνική και ρητορική εκπαίδευση των νέων.

Όπως αναφέρει ο Jim Selby,⁸² για 1500 χρόνια οι σύντομες οδηγίες του Αφθονίου καθώς και οι πρότυπες ασκήσεις του Αφθονίου και του Λιβανίου (όσον αφορά τον Αφθόνιο αναφερόμαστε περίπου σε 570 λέξεις *Ανασκευής*, 485 περίπου λέξεις *Κατασκευής* και 970 περίπου λέξεις *Θέσεως*) αποτέλεσαν τη βάση για να τεθούν τα θεμέλια της σύνθεσης επιχειρηματολογικών λόγων που στηρίζονται σε λογικούς συλλογισμούς και ενθυμήματα μέχρι την εποχή μας.

Πώς επηρέασαν τα Προγυμνάσματα μεταγενέστερους συγγραφείς

Στο πέρασμα των αιώνων βλέπουμε τα Προγυμνάσματα να επηρεάζουν κάθε είδους συγγραφείς. Μπορούμε, για παράδειγμα, εύκολα να φανταστούμε τον νεαρό Θερβάντες να διδάσκεται τα Προγυμνάσματα στα τέλη του 16^{ου} αιώνα στην Ισπανία στο πλαίσιο μια νεωτερικής εκπαίδευσης που ακολουθούσε τα ευρωπαϊκά πρότυπα της Αναγέννησης. Στο κείμενό του βλέπουμε ξεκάθαρα την επίδραση μιας τέτοιας παιδείας με την *Έκφραση* και την

⁸¹ Ό.π. σελ.314

⁸² Selby J., *Stoic Logic and Aphthonius' Refutation and Confirmation Stages* (από το διαδίκτυο), https://www.academia.edu/26336747/Stoic_Logic_and_Aphthonius_Refutation_and_Confirmation_Stages .

Σύγκρισιν να κυριαρχούν και τη ρητορική να συμβάλλει στην κορύφωση του χιούμορ της γραφής του στον Δον Κιχώτη, όπως επισημαίνει ο Matthew A. Wyszynski.⁸³

6.2. Η επιβίωση των Προγυμνασμάτων της Ανασκευής-Κατασκευής και της Θέσεως στη σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα το αναλυτικό πρόγραμμα των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων αλλά και κάποιων εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της Μέσης Εκπαίδευσης σε Αμερική, Αυστραλία και Ευρώπη συμπεριέλαβε τη Ρητορική ως αναπόσπαστο κομμάτι, απαραίτητο για την καλλιέργεια της προφορικής και γραπτής δημιουργικής σκέψης.

Οι θεωρητικοί της εκπαίδευσης αλλά και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί διατυπώνουν την άποψη πως ολοένα και περισσότερο τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα ανατρέχουν στο ρητορικό παρελθόν της κλασικής αλλά και ύστερης αρχαιότητας, αναζητώντας καινοτόμες μεθόδους στη διδασκαλία της γραπτής και προφορικής σύνθεσης. Τέτοιες εφαρμογές βρίσκουμε σε ανοδική πορεία από τη δεκαετία του 1980 και μετά σε Ευρώπη και Αμερική. Από την άλλη, διαπιστώνουν πως, ενώ το κίνημα για την επαναφορά της κλασικής ρητορικής κερδίζει δύναμη στα πανεπιστήμια, ωστόσο, υπάρχει ακόμη δρόμος να διανυθεί στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.⁸⁴

Ειδικότερα στην Ελλάδα, η σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση βρίσκεται ακόμη στα πρώτα της βήματα. Μόλις τις τελευταίες δύο δεκαετίες εμφανίστηκε στα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, ακολουθώντας το παράδειγμα των ξενόγλωσσων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Πρέπει, όμως να επισημανθεί πως, παρόλο που διαμορφώθηκε μια ποικιλία ρητορικών «αγωνισμάτων», κορυφαία θέση στη Ρητορική Εκπαίδευση καταλαμβάνει το ρητορικό «αγώνισμα» του Debate (στα ελληνικά εμφανίζεται με διαφορετικές ονομασίες, όπως Επιχειρηματολογία-Αντιλογία, Διτοί Λόγοι κτλ). Είναι αυτό που κυρίως απευθύνεται στη Λογική, καλλιεργεί την επιχειρηματολογική ικανότητα χωρίς, όμως να παραγνωρίζει το *ἦθος* και το *Πάθος* του Αριστοτέλη ως τρόπους πειθούς.

⁸³ Wyszynski M. A., “Progymnasmata as Humor in Don Quixote”, *Hispanic Journal* 21.1 (Spring, 2000), σελίδες 179-190.

⁸⁴ Baxter N. S., *The Progymnasmata: New/Old Ways to Teach Reading, Writing, and Thinking in Secondary Schools*, διδακτορική διατριβή, Brigham Young University – Provo, 2008.

Η Ανασκευή και η Κατασκευή καθώς και η Θέσις μπορούν εύκολα να συσχετιστούν με σύγχρονα ρητορικά «αγωνίσματα». Πριν γίνει, όμως, αυτή η αντιστοίχιση, θα γίνει μια προσπάθεια να συνδυαστούν οι στρατηγικές πειθούς που προτείνει η Barbara Johnstone⁸⁵ με τους 14 τύπους Προγυμνασμάτων που εισηγούνται ο Αφθόνιος και ο Λιβάνιος.

Η Johnstone κατατάσσει τις στρατηγικές πειθούς σε τρεις κατηγορίες: α) τη βασισμένη στη *λογική* (quasilogic), β) τη βασισμένη στην *παρουσίαση* (presentation), και γ) τη βασισμένη στην *αναλογία* (analogy). (Η μετάφραση ανήκει στην Ειρήνη Θεοδωροπούλου, γλωσσολόγο, εκπαιδευτρια ρητορικής, Δρ. Κοινωνιογλωσσολογίας η οποία παρουσίασε τις στρατηγικές αυτές και τον τρόπο με τον οποίο τις υπηρετούν τα Προγυμνάσματα).⁸⁶

Η Johnstone παρουσιάζει αρχικά τρία παραδείγματα κακής διαπολιτισμικής επικοινωνίας που αναδεικνύουν την δύναμη των τριών στρατηγικών πειθούς. Αξιοποιώντας και κείμενα του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, αποδεικνύει πως η πρώτη στρατηγική στηρίζεται στη λογική των συλλογισμών, ενώ η δεύτερη επιτυγχάνεται με το «ρυθμικό κύμα των λέξεων και των ήχων», όπως ακριβώς συμβαίνει και στην ποίηση. Στην τρίτη στρατηγική μέσα από μια ιστορία κινητοποιούνται όλοι οι μηχανισμοί πειθούς.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των στρατηγικών καθώς και τα γλωσσικά μέσα με τη βοήθεια των οποίων πραγματώνονται, δίδονται με συνοπτικό τρόπο στον Πίνακα 1, ο οποίος μεταφράστηκε αρχικά από την Δρ. Ειρήνη Θεοδωροπούλου:

Πίνακας 1: Τρεις στρατηγικές πειθούς κατά τη Johnstone (1989)

Πραγμάτωση	Βασισμένη στη λογική	Βασισμένη στην παρουσίαση	Βασισμένη στην αναλογία
Χαρακτηριστικά	ειλημμένη από την τυπική λογική, πείθει	ειλημμένη από την ποίηση, κινητοποιεί το συναίσθημα	ειλημμένη από τα αφηγηματικά κείμενα, διδάσκει
Γλωσσικά μέσα πραγμάτωσης	χρήση «λογικών» συνδετικών λέξεων/φράσεων»:	«ρητορική δείξη»: εδώ, τώρα, αυτός/-ή/-ό	Στερεοτυπικές φράσεις: ξέρεις τι λέει ο λαός, ξέρεις

⁸⁵ Johnstone B., *Linguistic Strategies and Cultural Styles for Persuasive Discourse*, Carnegie Mellon University, 1989.

⁸⁶ Ειρήνη Θεοδωροπούλου, *Τρεις στρατηγικές πειθούς και η διδασκαλία τους*, Χολαργός 2008. Η παραπομπή δεν είναι πλήρης. Είναι βιβλίο και εκδόθηκε στον Χολαργό;;;

	γι' αυτό, επομένως, ώστε, άρα...		αυτό που λένε, αυτό μου θυμίζει...
		Οπτικές μεταφορές: κοίτα, άκου, δεξ	«όπως έλεγαν οι πρόγονοί μας», «όπως λέει ο σοφός λαός μας» (παροιμία)
	υποτακτική σύνδεση (δευτερεύουσες προτάσεις), ολοκλήρωση (πλήρη νοήματα)	παρατακτική σύνδεση, παραλληλισμός, συμμετοχή του κοινού	χρονολογική προοπτική, παρελθόν χωρίς συγκεκριμένη τοποθέτηση στον χρόνο («μια φορά κι έναν καιρό»), συμμετοχή του κοινού

Όπως επισημαίνει η Δρ Ειρήνη Θεοδωροπούλου, τα Πανεπιστήμια Leeds και Brigham Young προτείνουν τη χρήση διαφορετικών Προγυμνασμάτων για τους διαφορετικούς τρόπους στρατηγικής και πιο συγκεκριμένα:

Για τη στρατηγική της Λογικής μπορούν να αξιοποιηθούν η *Θέσις*, η *Γνώμη*, ο *Κοινός Τόπος*, το *Εγκώμιον*, ο *Ψόγος*, η *Ανασκευή* και η *Κατασκευή*.

Για τη στρατηγική που βασίζεται στην Παρουσίαση και το συναίσθημα μπορούν να αξιοποιηθούν η *Ηθοποιία*, η *Προσωποποιία* και η *Έκφρασις*.

Για τη στρατηγική που βασίζεται στην Αναλογία μπορούν να αξιοποιηθούν ο *Μύθος*, το *Διήγημα*, η *Χρεία*, η *Σύγκριση*.

Η *Ανασκευή*, λοιπόν, η *Κατασκευή* και η *Θέσις* είναι προγυμνάσματα που όπως το σύγχρονο ρητορικό αγώνισμα της Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας απευθύνονται κυρίως στην Λογική και αυτή προσπαθούν να επιστρατεύσουν ως κυρίαρχο (αν και όχι μοναδικό) τρόπο πειθούς.

Έχει γίνει πλέον κατανοητό πως στη σύγχρονη προοπτική της διαμόρφωσης καινοτόμων και δημιουργικών νεναικών μυαλών, καθώς και στην αναζήτηση αποτελεσματικών και

ελκυστικών μεθόδων επικοινωνίας το παρελθόν μπορεί να έλθει ως επίκουρος και να δώσει πολύτιμα εργαλεία, να διευρύνει τη φαντασία και να καλλιεργήσει τη λογική.

6.2.1. Το παράδειγμα της ρητορικής εκπαίδευσης στην *Whitefield Academy* στο Κάνσας των Η.Π.Α. μέσα από τα κείμενα και τις παρουσιάσεις του καθηγητή *James Selby*.

Τα τελευταία χρόνια κυρίως στις Η.Π.Α. αλλά και σε πολλές χώρες της Ευρώπης έγινε μια προσπάθεια αξιοποίησης των Προγυμνασμάτων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Μια αξιολογη προσπάθεια προσαρμογής και εφαρμογής της Αρχαίας Ρητορικής και των Προγυμνασμάτων εντοπίζεται στο σχολείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης *Whitefield Academy* στο Κάνσας των Η.Π.Α. με πρωτοστάτη τον *James Selby* - Διευθυντή και Εκπαιδευτικό στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα- ο οποίος σε μια σειρά ανακοινώσεων αλλά και στη σειρά βιβλίων του με τίτλο *Classical Composition* αποτυπώνει σχετικά συμπεράσματα.

Ο *James Selby* έχει διαμορφώσει ένα αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών για τις όλες τις τάξεις του αμερικανικού σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. το οποίο στηρίζεται στα *Προγυμνάσματα*.

Στη *Whitefield Academy*, το σχολείο πρωτοβάθμιου επιπέδου, αναφέρεται ως *Grammar School* παραπέμποντας στον αρχαίο Γραμματιστή και προσφέρει βασικές γνώσεις. Το δεύτερο επίπεδο αναφέρεται ως *Logic school*, κι εκεί με την ενίσχυση των κλασικών ανθρωπιστικών και ρητορικών γραμμάτων οι μαθητές μαθαίνουν να αναπτύσσουν και να ελέγχουν επιχειρήματα, ενώ στο τελευταίο επίπεδο, στο *Rhetoric school*, δηλαδή στις τέσσερις τελευταίες τάξεις του σχολείου οι μαθητές χρησιμοποιούν τις γνώσεις που έχουν αποκτήσει για να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις σε γραπτά κείμενα και προφορικές δραστηριότητες. Με αυτόν τον τρόπο, μέχρι την ηλικία των 14 ετών οι μαθητές αποκτούν τις απαραίτητες γνώσεις και καλλιεργούν την τυπική λογική και στη συνέχεια οδηγούνται σε μελέτη και καλλιέργεια των ρητορικών τους ικανοτήτων καθώς και σε πρωτότυπες δημιουργίες. Πριν φτάσουν στο τελευταίο στάδιο, οι μαθητές έχουν μελετήσει τις βασικές ρητορικές αρχές που θέτει ο Αφθόνιος στα Προγυμνάσματά του.

Αν και η Ελλάδα αντιμετωπίζει ακόμη τη ρητορική εκπαίδευση ως πάρεργο και ενασχόληση εκτός Αναλυτικού Προγράμματος, που αφορά λίγους εθελοντές εκπαιδευτικούς,

σε όλο τον κόσμο τα Προγυμνάσματα βρίσκουν τις εφαρμογές τους. Το μοντέλο του James Selby θα αναλυθεί παρακάτω ως πρόταση για περαιτέρω αξιοποίηση των Προγυμνασμάτων και κυρίως της *Ανασκευής, Κατασκευής και Θέσεως*.

6.3. Προτάσεις για περαιτέρω αξιοποίηση των Προγυμνασμάτων και ειδικότερα της Ανασκευής-Κατασκευής και της Θέσεως στη σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση.

Όπως επισημαίνει ο James R. McNally,⁸⁷ ένα πρόβλημα που επανέρχεται στη σύγχρονη ρητορική αλλά και γενικότερα στη γλωσσική εκπαίδευση είναι το είδος των εργασιών που πρέπει να ανατεθούν στους μαθητές εντός και εκτός τάξης στα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης, όταν ακόμη οι μαθητές είναι άπειροι και δεν έχουν το απαραίτητο θεωρητικό υπόβαθρο. Επιπλέον, καθώς οι μαθητές αποκτούν την ικανότητα να συνθέτουν πολύπλοκα επιχειρηματολογικά κείμενα οι ασκήσεις και οι αργασίες που τους ανατίθενται πρέπει να διαφοροποιούνται.

Οι εκπαιδευτές της Ρητορικής συχνά διαπιστώνουν τη δυσκολία των μαθητών τους να επινοήσουν επιχειρήματα. Η ιδανική διαδικασία σε τέτοιες περιπτώσεις είναι να οδηγηθεί ο μαθητής στην εύρεση ιδεών με τη σωκρατική μέθοδο και μέσα από μια σειρά ερωτήσεων που θα εκμαιεύσουν ιδέες από τον μαθητή μας. Με τα προγυμνάσματα αυτό το πρόβλημα επιλύεται σε μεγάλο βαθμό. Οι ασκήσεις είναι αρκετά συγκεκριμένες και με μεγάλη ποικιλία, που δίνει στους αμήχανους μαθητές τη δυνατότητα επιλογής. Δίνεται επίσης καθοδήγηση στην προσέγγιση και τη διαχείριση κάθε θέματος. Άλλο πλεονέκτημα που απορρέει από τη χρήση των προγυμνασμάτων είναι ότι δίνουν στο λόγο υψηλό βαθμό συνεκτικότητας και εξέλιξης και στη ρητορική διδασκαλία οργάνωση και συνάφεια. Ένα πλήρες μάθημα ρητορικής πρέπει να έχει μια εσωτερική δομή που θα οδηγεί τον μαθητή σε ανώτερα επίπεδα μέσα από φάσεις σταδιακά αυξανόμενης δυσκολίας.

Η δημιουργική αξιοποίηση της εκπαίδευσης της αρχαιότητας μπορεί να παρέχει στους εκπαιδευτικούς μια λύση στο πρόβλημα, ώστε να οδηγηθούν στην διαμόρφωση μια σειράς ασκήσεων και εργασιών που θα είναι αποτελεσματικές, θα υπηρετούν τους επιθυμητούς στόχους και ταυτόχρονα θα προσελκύουν το ενδιαφέρον των μαθητών. Σε αυτό μπορούν να

⁸⁷ McNally J.R., «Hermogenes in the modern classroom», *The Speech Teacher*, 18:1, (1969) 18-20.

βοηθήσουν τα Προγυμνάσματα, τα οποία στο πέρασμα των αιώνων αξιοποιήθηκαν με παρόμοιους στόχους και αποτελέσματα.

Τα Προγυμνάσματα έχουν πολλά θετικά στοιχεία: Καταρχάς δίνουν μια σειρά εργασιών που έχει συγκεκριμένες προδιαγραφές και σαφείς οδηγίες και γι' αυτό είναι εύκολο να ελεγχθούν. Έπειτα, οι ασκήσεις έχουν διάταξη τέτοια που οδηγεί από το απλό και αρχικό στάδιο προς το πιο σύνθετο και πολύπλοκο. Μπορούν ακόμη να καλύψουν την έλλειψη γνώσεων, δεν απαιτούν δύσκολη βιβλιογραφική έρευνα και καλύπτουν την ενδεχόμενη έλλειψη έμφυτου ταλέντου. Είναι απλές ασκήσεις που απευθύνονται και μπορούν να βελτιώσουν όλους τους μαθητές. Προφανώς, η απόδοση όλων δεν θα είναι η ίδια, αλλά δίνεται στον καθένα η ευκαιρία για την βέλτιστη απόδοση και για βελτιωτική αλληλεπίδραση όλων των μαθητών.

Η εκπαίδευση, λοιπόν, στη Ρητορική και την πειθώ, με έμφαση στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της λογικής και αώτερο στόχο την απόκτηση σφαιρικών γνώσεων, μπορεί να αξιοποιήσει σταδιακά όλα τα είδη Προγυμνασμάτων με τη σειρά μάλιστα που προτάθηκε από τους σοφιστές της Ύστερης Αρχαιότητας.

Από πολλούς ερευνητές και θεωρητικούς της εκπαίδευσης⁸⁸ προτείνεται σε πρώτο στάδιο οι μαθητές να απομνημονεύουν μικροκείμενα (κυρίως αφηγηματικά). Η ανάπτυξη της μνήμης αποτελεί ένα πρώτο πολύτιμο βήμα που θα συγκεντρώσει στο μυαλό των παιδιών ιδέες και τεχνικές. Το επόμενο βήμα είναι οι μαθητές να προβαίνουν σε απλές δημιουργικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα την αξιοποίηση αποσπασμάτων από τα κείμενα αυτά σε άλλα πρωτότυπα μικροκείμενα (επιγραφές, μικρά ποιήματα, σύντομα ανέκδοτα κτλ.)

Το επόμενο στάδιο θα μπορούσε να είναι η εξάσκηση στη *χρεία*, η οποία συμπεριλαμβάνει όλες τις δεξιότητες που οι μαθητές έχουν αποκτήσει μέχρι εκείνο το επίπεδο. Δίνεται στους μαθητές μια φράση που προέρχεται από ένα από τα κείμενα που οι μαθητές έχουν μελετήσει, όπως για παράδειγμα από τον Ηρόδοτο η ρήση του Σόλωνα, "Ένας άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ευτυχισμένος μέχρι να πεθάνει » και στη συνέχεια ζητείται η επεξεργασία της μέσα σε έναν μύθο, ένα περιστατικό από ιστορικό ή/και επικό ποίημα, ή η εφαρμογή σε ένα περιστατικό από τη δική τους ζωή ή από την παρατήρηση των σύγχρονων κοινωνικών ή πολιτικών υποθέσεων.

⁸⁸ Harp R.L., «Practicing What We Preach: Using the Classics to Teach the Classics», *College English*, Vol. 37, No. 5 (1976), σελίδα 478.

Το επόμενο βήμα θα είναι η διδασκαλία του ύφους εκφοράς και η δημιουργία αφηγηματικών κειμένων που θα παρουσιάζουν την ίδια ιστορία με διαφορετική πλοκή σε διαφορετικά περιβάλλοντα και με την αξιοποίηση διαφορετικού κάθε φορά ύφους (απλές δηλαδή ασκήσεις δημιουργικής γραφής). Μπορούν ακόμη να δοκιμάσουν μια διαφορετική οργάνωση των σκέψεων και των μέσων πειθούς των προσώπων της ιστορίας, ώστε να κάνουν τα πρώτα βήματα σε επιχειρηματολογικά κείμενα.

Το στάδιο αυτό δεν μπορεί παρά να στηριχτεί στη μνήμη και την επινοητικότητα μέσα από μια δυναμική διαδικασία συνεργασίας μαθητών και εκπαιδευτικών που θα οδηγήσει σταδιακά από τα *Διηγήματα*, τους *Μύθους* και τις *Γνώμες* στην *Ανασκευή-Κατασκευή* και αργότερα στη *Θέση*.

Μετά την εξάσκηση των σύγχρονων μαθητών σε Προγυμνάσματα σχετικά με τη διήγηση ιστοριών και μύθων ή την ανάπτυξη απλών θέσεων και αποφθεγμάτων οι μαθητές είναι έτοιμοι να ασχοληθούν με πιο σύνθετες ασκήσεις που θέτουν προβλήματα θεμελίωσης ή ακύρωσης προτάσεων και θέσεων.

6.3.1. Διδασκαλία πειθούς με βάση την Ανασκευή-Κατασκευή. Μαθαίνοντας από το παράδειγμα του εκπαιδευτικού James Selby

Τα Προγυμνάσματα χρησιμοποιούνται σε πολλές χώρες του κόσμου (Αμερική αλλά και Ευρώπη) κυρίως στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αλλά αυτό δεν αποκλείει την αξιολογή χρήση τους και στη Δευτεροβάθμια. Σε εργαστήριο που παρουσίασε ο Dr. James Selby στο Whitefield Academy εξηγεί πώς εφαρμόζει όσα γράφει στο εγχειρίδιό του “English Composition V & VI: Refutation and Confirmation, Stages Exercises for argumentative essays”⁸⁹ και καταδεικνύει πώς η Ανασκευή και η Κατασκευή μπορούν να αξιοποιηθούν στη σύγχρονη εκπαιδευτική διαδικασία για την καλλιέργεια του γραπτού και προφορικού λόγου. Στη σύντομη εισήγησή του επισημαίνει πως οι ρητορικές αυτές ασκήσεις αρχίζουν να οικοδομούν τη βασική δεξιότητα σύνθεσης ενός επιχειρηματολογικού λόγου. Η Ανασκευή και οι αντίστοιχες ασκήσεις Κατασκευής αναπτύσσουν στους μαθητές την ικανότητα να εξετάζουν ποικίλες πλευρές ενός θέματος.⁹⁰

⁸⁹ Selby J. A., *Classical Composition IV: Refutation & Confirmation*, Memoria Press, 2013

⁹⁰ <https://theclassicalthistle.com/2018/08/09/writing-in-the-upper-school-refutation/>

Κατά τον εισηγητή, η απλότητα των ασκήσεων που προτείνει ο Αφθόνιος και η ομαλή διαδικασία με την οποία ο μαθητής οδηγείται στην συνθετότερη ρητορική σκέψη κάνουν τις ασκήσεις αυτές ιδιαίτερα χρήσιμες. Καλό είναι να ενταχθούν σε ένα πλαίσιο ευρύτερης διδασκαλίας, ενός ευρύτερου προγράμματος που θα συμπεριλαμβάνει όλα τα Προγυμνάσματα και την εξέλιξη στη δυσκολία τους. Σε ένα τέτοιο πρόγραμμα η Ανασκευή και Κατασκευή προσφέρονται για πιο προχωρημένους μαθητές και η Θέση για μαθητές του τελευταίου σταδίου.

Οι συμμετέχοντες στο εργαστήριο του Dr. James Selby συνδιαλέγονται με τον εισηγητή για την προσπάθεια ανασκευής μιας αφήγησης. Η ανασκευή στηρίζεται στα «τελικά κεφάλαια» του Αφθονίου και επιδιώκει την εύρεση επιχειρημάτων που αποδεικνύουν την έλλειψη λογικής υπόστασης σε μια ιστορία. Βασίζονται στη έλλειψη σαφήνειας, την αξιοπιστία, τη δυνατότητα, τη δικαιοσύνη, την ευπρέπεια και την ωφελιμότητα. Αυτές οι ασκήσεις αρχίζουν να οικοδομούν τη βασική δεξιότητα σύνθεσης ενός επιχειρηματολογικού λόγου. Η Ανασκευή και οι αντίστοιχες ασκήσεις Κατασκευής αναπτύσσουν στους μαθητές την ικανότητα να εξετάζουν πολλαπλές πλευρές ενός θέματος.⁹¹

Το Παράδειγμα που εφαρμόζει ο Selby στο εργαστήριό του έχει ως αφορμή μια παραδοσιακή Ιταλική ιστορία που τιτλοφορείται «Giufà and the Judge» του Thomas Crane.⁹² Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια Ανασκευής της ιστορίας με βάση «τελικά κεφάλαια», τα στάδια που ακολουθεί και ο Αφθόνιος.⁹³

Προτείνεται στην αρχή να εκφραστεί **η καχυποψία και η αμφισβήτηση για τον αφηγητή**, συγκεκριμένα για τους Ιταλούς δημιουργούς – με σεβασμό στο έργο τους-, έπειτα παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές **η πλοκή** του μύθου και πιο συγκεκριμένα δίνεται ο τόπος, ο χρόνος, τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα, ο τρόπος, η αιτία, τα γεγονότα. Στη συνέχεια, όπως ορίζουν τα «τελικά κεφάλαια» του Αφθονίου, για διάφορα χωρία της ιστορίας καταδεικνύεται **η ασάφεια, η απιθανότητα, η έλλειψη λογικής, η ανακολουθία, η απρέπεια και η σύγκρουση με το συμφέρον** («Δεῖ δὲ ἀνασκευάζοντας πρῶτον μὲν εἶπειν τὴν τῶν φησάντων διαβολὴν, εἶτα ἐπιθεῖναι τὴν τοῦ πράγματος ἔκθεσιν, καὶ κεφαλαίοις χρήσασθαι τοῖσδε· πρῶτον

⁹¹ <https://theclassicalthistle.com/2018/08/09/writing-in-the-upper-school-refutation/>

⁹² Crane, Th. F., *Italian Popular Tales*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1885. Η ιστορία μπορεί να αναζητηθεί στην ιστοσελίδα <http://www.surlalunefairytales.com/authors/crane/giufajudge.html>

⁹³ Patillon M., *Corpus Rhetoricum*. τόμ 1, Anonyme : *Préambule à la rhétorique*. Aphthonios: *Progymnasmata*. En annexe: *Pseudo-Hermogène: Progymnasmata*, Paris, 2008.

μὲν ἀσαφεῖ καὶ ἀπιθάνῳ, πρὸς τούτοις ἀδυνάτῳ καὶ ἀνακολούθῳ καὶ ἀπρεπεῖ, καὶ τελευταῖον ἐπάγειν ἀσύμφορον»⁹⁴). Το κείμενο παρατίθεται στο τέλος της εργασίας.

Η αμφισβήτηση και η ανασκευή του μύθου με σκοπό την απόδειξη της ασάφειας, αλλά και των άλλων «τελικών κεφαλαίων» στηρίζονται κυρίως στην αποκάλυψη του χάσματος που υπάρχει ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα. Ο στόχος της άσκησης είναι να εφαρμοστεί αυτός ο κανόνας στην αναζήτηση των επιχειρημάτων ανασκευής από τους μαθητές.

Στη συνέχεια, ακολουθώντας ουσιαστικά την ίδια διαδικασία η τάξη επιβεβαιώνει την ιστορία και οδηγείται σε *Κατασκευή* του μύθου.

Προτείνεται ακόμη, οι μαθητές να παραφράσουν τη συγκεκριμένη ιστορία με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύονται ακόμη περισσότερο τα 6 παραπάνω στοιχεία (*τελικά κεφάλαια*).

Το να καθοδηγεί κάποιος τον μαθητή, τη σκέψη του με συγκεκριμένες κατευθύνσεις και ερωτήσεις βοηθά στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και έτσι σταδιακά ετοιμάζεται για το επόμενο επίπεδο, της *Θέσεως*, οπότε πλέον έχει αποκτήσει την ευελιξία και έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει ελεύθερα τη δική του επιχειρηματολογία. Επιπλέον, κατά την αναζήτηση επιχειρημάτων ανασκευής και μέσα από τον διάλογο της τάξης ο μαθητής συνειδητοποιεί πως υπάρχουν γόνιμα και μη γόνιμα επιχειρήματα και μαθαίνει να επιλέγει αυτά που θα οδηγήσουν πραγματικά σε κάποιο λογικό αποτέλεσμα. Τέλος, ένα από τα θετικότερα στοιχεία στη διαδικασία αυτή είναι ότι οι μαθητές διασκεδάζουν, μαθαίνουν με έναν παιγνιώδη τρόπο και αποκτούν αυτοπεποίθηση.

6.3.2. Πρόταση άσκησης στην *Ανασκευή-Κατασκευή*

Σε μαθητές Γυμνασίου δίνεται σε σεμιναριακό μάθημα διάρκειας 3 ωρών άσκηση-εφαρμογή της *Ανασκευής* και *Κατασκευής* σύμφωνα με το πρότυπο του Αφθονίου και Λιβανίου. Οι μαθητές έχουν ήδη το θεωρητικό υπόβαθρο, καθώς είναι εξοικειωμένοι με τα Προγυμναστικά κείμενα του Αφθονίου και του Λιβανίου και κυρίως με τη θεωρητική πρόταση του πρώτου.

Συγκεκριμένα δίνεται στους μαθητές η ιστορία του Οιδίποδα από τον Ψευδο-Απολλόδωρο⁹⁵ (παρατίθεται στη συνέχεια) και ακολουθεί η εξής πορεία διδασκαλίας:

1^ο στάδιο: Ανάγνωση του μύθου από τον διδάσκοντα και τους μαθητές:

⁹⁴ Ο.π.

⁹⁵ Ψευδο – Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη* 3.48 – 56, (Μτφρ. Απόστολου Παπανδρέου : *Απολλοδώρου Βιβλιοθήκη, τόμος Β'*, εκδ. Αφών Τολίδη Ο.Ε., Αθήνα 1984)

Μετά το θάνατο του Αμφίονος παρέλαβε τη βασιλεία ο Λάιος. Παντρεύτηκε την Ιοκάστη ή, όπως λένε μερικοί, Επικάστη, θυγατέρα του Μενοικέως, και, ενώ οι χρησμοί του μνηούσαν να μην κάμει παιδιά, γιατί το παιδί που θα γεννηθεί θα τον σκοτώσει, αυτός τύφλα στο μεθύσι πλάγιασε με τη γυναίκα του. Κι όταν γεννήθηκε το παιδί τό δωσε στο βοσκό να το παραπετάξει, αφού πρώτα του τρύπησε τους αστραγάλους με καρφιά.

Ο βοσκός λοιπόν απόθεσε το βρέφος στον Κιθαιρώνα, το βρίσκουν όμως οι βουκόλοι του Πολύβου, του βασιλιά των Κορινθίων και το πηγαίνουν στη γυναίκα του βασιλιά, την Περίβοια. Εκείνη υιοθέτησε το παιδί, του θεράπευσε τα πόδια και το ονόμασε Οιδίποδα γιατί είχε πρήξιμο στα πόδια απ' τις πληγές.

Όταν μεγάλωσε το παιδί οι συνομήλικοί του τον έβριζαν νόθο από φθόνο, γιατί ξεχώριζε απ' όλους στη δύναμη και το θάρρος. Κι αυτός ρωτούσε και ξαναρωτούσε την Περίβοια για να μάθει την αιτία, αλλά τίποτε. Πηγαίνει λοιπόν κι αυτός στους Δελφούς και ζητά να μάθει για τους γονείς του. Κι ο θεός του απάντησε να μη γυρίσει στην πατρίδα, γιατί θα σκοτώσει τον πατέρα του και θα ζευγαρωθεί με τη μάνα του.

Μόλις τ' άκουσε, νομίζοντας πραγματικούς τους θετούς γονείς του, αφήνει την Κόρινθο και περνώντας με το άρμα του μεσ' απ' τη Φωκίδα συναντά σ' ένα δρόμο στενό το Λάιο που περνούσε πάνω στο άρμα. Κι όπως ο Πολυφόντης, ο κήρυκας του Λαίου, τον διέταξε να παραμερίσει και του σκότωσε μάλιστα το ένα απ' τ' άλογά του, επειδή δεν υπάκουσε κι αργοπορούσε, ο Οιδίπους πάνω στο θυμό του σκοτώνει τον Πολυφόντη και το Λάιο μαζί και τραβάει για τη Θήβα.

Τον Λάιο τον έθαψε ο Δαμασίστρατος, ο βασιλιάς των Πλαταιέων και τη βασιλεία την παίρνει ο Κρέων, ο γιος του Μενοικέως. Επί της βασιλείας του Κρέοντος μεγάλη συμφορά πλάκωσε στη Θήβα. Η Ήρα δηλαδή έστειλε εκεί τη Σφίγγα, ένα τέρας γεννημένο απ' τον Τυφώνα και την Έχιδνα, που είχε πρόσωπο γυναίκας, στήθος, πόδια και ουρά λιονταριού και φτερούγες πουλιού. Έμαθε λοιπόν απ' τις μούσες ένα αίνιγμα και θρονιασμένη στο Φίκιο όρος το πρότεινε στους Θηβαίους.

Να ποιο ήταν το αίνιγμα : Τί είν' αυτό που, ενώ έχει μια φωνή, γίνεται τετράπουν και δίπουν και τρίπουν; Υπήρχε χρησμός στους Θηβαίους που έλεγε, ότι τότε θα απαλλαγούν απ' τη Σφίγγα, όταν λύσουν το αίνιγμα. Γι' αυτό συγκεντρώνονταν συχνά κι έσπαζαν τα κεφάλια τους να βρουν τι εννοεί το αίνιγμα. Κι όσο δεν τό 'βρισκαν η Σφίγγα άρπαζε κι έναν και τον καταβρόχθιζε.

Κι αφού χάθηκε κόσμος πολύς και τελευταίος κι ο γιος του Κρέοντος, ο Αίμων, βάζει κήρυκα ο Κρέων να φωνάζει, ότι δίνει και τη βασιλεία και τη γυναίκα του Λαίου σ' όποιον λύσει το αίνιγμα. Μόλις τ' άκουσε ο Οιδίπους έλυσε το αίνιγμα απαντώντας, ότι είναι ο άνθρωπος. Γιατί, λέει είναι

τετράποδος στη βρεφική του ηλικία, καθώς μπουσουλάει με τα τέσσερα, όταν μεγαλώνει γίνεται δίποδος και στα γηρατεία του παίρνει τρίτο πόδι, το ραβδί.

Κι η Σφίγγα γκρεμίστηκε απ' την Ακρόπολη, ενώ ο Οιδίπους παρέλαβε τη βασιλεία, παντρεύτηκε χωρίς να ξέρει τη μητέρα του και γέννησε παιδιά μαζί της, αγόρια τον Πολυνείκη και τον Ετεοκλή, και θυγατέρες την Ισμήνη και την Αντιγόνη. Μερικοί λένε ότι τα παιδιά τά 'κανε με τη Ευρυγάνεια, θυγατέρα του Υπερφαντος.

2^ο στάδιο: Καταιγισμός ιδεών. Ζητείται από τους μαθητές να καταγράψουν τα σημεία του μύθου που μπορούν να αμφισβητηθούν και γίνεται μια πρώτη συζήτηση, ώστε να γίνει ξεκάθαρος ο στόχος.

3^ο στάδιο: Καθοδηγούμενος διάλογος Ανασκευής, βασισμένος στις οδηγίες του Αφθονίου. Πιο συγκεκριμένα, ζητούμε από τους μαθητές να συζητήσουν μεταξύ τους αναζητώντας τις αδυναμίες του μύθου με καθοδηγητή τις ακόλουθες οδηγίες-ερωτήσεις:

1) Πώς θα μπορούσε να αμφισβητηθεί η αξιοπιστία του αφηγητή (με σεβασμό πάντοτε στο πρόσωπό του και το έργο του).

(π.χ. Παρόλο που ο Απολλόδωρος, είναι σπουδαίος ιστορικός και το έργο του χαρακτηρίζεται από αρτιότητα και πληρότητα, η ιστορία του Οιδίποδα μοιάζει εξωπραγματική και έχει αντιφάσεις.)

2) Ποιες λογικές αδυναμίες έχει ο μύθος; Πιο συγκεκριμένα:

α) Η ασάφεια: Για παράδειγμα πώς μπορεί κανείς να πιστέψει πως «*οι χρησμοί του μνηούσαν να μην κάμει παιδιά, γιατί το παιδί που θα γεννηθεί θα τον σκοτώσει*»; Ποια είναι η αιτία που μπορεί να κάνει τους θεούς να φέρουν στον κόσμο ένα παιδί-εγκληματία;

β) Η α-πιθανότητα: Για παράδειγμα είναι απίθανο, ενώ μόλις είχε φύγει από τους Δελφούς όπου είχε εκφράσει ερώτημα σχετικό με τη γνησιότητα των γονέων του, να φύγει «*νομίζοντας πραγματικούς τους θετούς γονείς του, μακριά από την Κόρινθο και να περάσει με το άρμα του μεσ' απ' τη Φωκίδα*», όπου συνάντησε τον πατέρα του και τον σκότωσε.

γ) Η έλλειψη λογικής: Για παράδειγμα είναι παράλογο ένας πατέρας τραγικός, όπως ο Λάιος, να συμπεριφερθεί με τόση σκληρότητα στο νεογέννητο μωρό του, ώστε «*να το παραπετάξει, αφού πρώτα του τρύπησε τους αστραγάλους με καρφιά*.»

δ) Η ανακολουθία: Για παράδειγμα, υπάρχει ανακολουθία στο παρακάτω χωρίο: «*Τον Λάιο τον έθαψε ο Δαμασίστρατος, ο βασιλιάς των Πλαταιέων και τη βασιλεία την παίρνει*

ο Κρέων, ο γιος του Μενοικέως. Επί της βασιλείας του Κρέοντος μεγάλη συμφορά πλάκωσε στη Θήβα.» Εύκολα εντοπίζεται λογικό χάσμα στην ιστορία, αφού δεν διευκρινίζεται πόσος καιρός πέρασε από το φόνο του Λαίου μέχρι την επίλυση του αινίγματος της Σφίγγας. Πού βρισκόταν ο Οιδίποδας όλο αυτό το διάστημα;

ε) Η απρέπεια: Για παράδειγμα δεν είναι πρόπουσα για έναν αυλικό του βασιλέα να σκοτώνει παρορμητικά για μια απλή διένεξη, όπως φαίνεται στο παρακάτω χωρίο: «Κι όπως ο Πολυφόντης, ο κήρυκας του Λαίου, τον διέταξε να παραμερίσει και του σκότωσε μάλιστα το ένα απ' τ' άλογά του, επειδή δεν υπάκουσε κι αργοπορούσε, ο Οιδίπους πάνω στο θυμό του σκοτώνει τον Πολυφόντη και το Λαίο μαζί και τραβάει για τη Θήβα».

στ) Η σύγκρουση με το συμφέρον: Για παράδειγμα: Ο Οιδίποδας ήταν ο νόμιμος διάδοχος του θρόνου της Κορίνθου. Δεν είχε συμφέρον να δεχτεί τον θρόνο μιας άλλης πόλης, να παντρευτεί μια μεγαλύτερή του, άγνωστη σύζυγο και να κάνει μαζί της τόσα παιδιά.

4^ο στάδιο: Καθοδηγούμενος διάλογος Κατασκευής, βασισμένος στις οδηγίες του Αφθονίου. Στο στάδιο αυτό ο μαθητής καλείται να επιβεβαιώσει την σαφήνεια, την πιθανότητα αλήθειας, την λογική, την ακολουθία, το πρόπον και το συμφέρον, τα «τελικά κεφάλαια» δηλαδή που θα στηρίζουν το μύθο ακολουθώντας την ίδια μέθοδο με προηγουμένως.

5^ο στάδιο: Προφορικές και γραπτές δραστηριότητες. Αφού καταγραφούν με τη μορφή σημειώσεων επιχειρήματα υπέρ ή κατά της ιστορίας, οι μαθητές είναι έτοιμοι να περάσουν σε επιπλέον ρητορικές δραστηριότητες όπως:

- α) Προσχεδιασμένος προφορικός λόγος με θέμα την αμφισβήτηση ή υποστήριξη του μύθου.
- β) Δραστηριότητες δημιουργικής γραφής (π.χ. διαφοροποίηση νοηματικών πτυχών του μύθου, διαφοροποίηση του τέλους, ασκήσεις μετατροπής ύφους κτλ.).
- γ) Εικονική ανάκριση ή δίκη προσώπων του μύθου.
- γ) Αγώνας Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας με θέμα σχετικό με την αξιοπιστία του μύθου (η δραστηριότητα αυτή μπορεί να γίνει στο τέλος, ώστε να αποτελέσει ένα προστάδιο, που θα προετοιμάσει για την εκπαίδευση με τη βοήθεια της *Θέσεως*).

6.3.3. Πρόταση άσκησης στη Θέσιν.

Η Θέσις (μαζί με την *Νόμου Είσφοράν*) αποτελούσαν πάντοτε το τελευταίο στάδιο εκπαίδευσης με τη βοήθεια των Προγυμνασμάτων. Η αρχή αυτή θα μπορούσε να τηρηθεί και στην εποχή μας, στη σύγχρονη ρητορική εκπαίδευση.

Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι η Θέσις έχει πολλά κοινά στοιχεία με το ρητορικό αγώνισμα της Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας (διεθνής ονομασία: Debate).

Αρχικά, τα θέματα είναι δυνατό να είναι είτε πολιτικοκοινωνικά είτε θεωρητικά-φιλοσοφικά. Στην αναζήτηση επιχειρημάτων υπέρ ή κατά μιας θέσης μπορούν να αξιοποιηθούν οι κατευθύνσεις που δίνει ο Αφθόνιος.

Κάθε λόγος ξεκινά με μια *έφοδον*, ένα δυναμικό προοίμιο που ορίζει τη θέση της κάθε πλευράς. Στη συνέχεια, κατά την αναζήτηση της επιχειρηματολογίας οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν τα «τελικά κεφάλαια» του Αφθονίου, το *νόμιμον*, το *δίκαιον*, το *συμφέρον*, και το *δυνατόν*.

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί ενδεικτική επιχειρηματολογία σχετικά με την *Θέσιν-Θέμα αγώνα Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας*: «Πρέπει να επιτρέπεται το κυνήγι».

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται μια κατάταξη της ενδεικτικής επιχειρηματολογίας με βάση τα «τελικά κεφάλαια» του Αφθονίου:

Θέμα προς ανάπτυξη επιχειρηματολογίας: Οι σχολικοί περίπατοι και εκδρομές πρέπει να καταργηθούν.

Θέση: Πρέπει να επιτρέπεται το κυνήγι ζώων, γιατί:	Αντίθεση: Πρέπει να απαγορευτεί το κυνήγι ζώων, γιατί:
---	---

<p><i>A. Το μὴ νόμιμον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Υπάρχει συγκεκριμένη νομοθεσία που θέτει όρια στο κυνήγι και δεν δημιουργεί προβλήματα στην πανίδα ενός τόπου. <p><i>B. Το δίκαιον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Με το κυνήγι ακολουθούνται οι άγραφοι νόμοι της φύσης, επομένως δεν διαπράττεται καμία αδικία σε βάρος των ζώων. Ανέκαθεν οι άνθρωποι ήταν κυνηγοί. <p><i>Γ. Το συμφέρον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Οι κυνηγοί είναι άνθρωποι που αγαπούν τη φύση και γι'αυτό την προστατεύουν από τους λαθροκυνηγούς και τους εμπρηστές. <p><i>Δ. Το δυνατόν:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Δεν είναι δυνατό να απαγορευτεί το κυνήγι, όπως δεν είναι δυνατό να απαγορευτεί το ψάρεμα, καθώς είναι φυσική τάση του ανθρώπου. Απλώς είναι αναγκαία η κατάλληλη εκπαίδευση. 	<p><i>A. Το μὴ νόμιμον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Είναι πρακτικώς αδύνατο να τηρηθεί το γράμμα του νόμου για το κυνήγι, γιατί είναι ελάχιστη η δύναμη της θηροφυλακής (300-500 άτομα σε όλη την Ελλάδα). Συχνά, λοιπόν, το κυνήγι είναι παράνομο. <p><i>B. Το ἄδικον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Το κυνήγι σήμερα γίνεται για διασκέδαση και όχι για την επιβίωση. Είναι άδικο για τη φύση, καθώς καταστρέφει αθώα ζώα και το οικοσύστημα, που ανήκουν σε όλους μας. Παραβιάζει τα δικαιώματα όλων μας. <p><i>Γ. Το μὴ συμφέρον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Η καταστροφή του οικοσυστήματος, πέρα από την αλλοίωση της χλωρίδας και της πανίδας, θέτει σε κίνδυνο την υγεία και τη ζωή όλων των ανθρώπων. <p><i>Δ. Το ἀδύνατον:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Είναι αδύνατο να γίνουν όλοι κυνηγοί στην εποχή μας. Αν όλοι οι άνθρωποι ήθελαν να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους για διασκέδαση, η καταστροφή θα ήταν ακαριαία.
--	--

Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη εργασία παρουσιάστηκαν από τα Προγυμνάσματα του Αφθονίου και του Λιβανίου η *Ανασκευή-Κατασκευή* και η *Θέσις*. Η οργάνωση των Προγυμνασμάτων και στους δύο ρητοροδιδασκάλους είναι η ίδια, αλλά διαφοροποιείται ο τρόπος με τον οποίο τα παρουσιάζουν. Ο Αφθόνιος συμπεριλαμβάνει κατατοπιστικό θεωρητικό μέρος, το οποίο εφαρμόζει αριστοτεχνικά στο παράδειγμα που παραθέτει για κάθε περίπτωση. Από την άλλη, ο Λιβάνιος παραλείπει τη θεωρητική παρουσίαση αλλά παραθέτει περισσότερες και πολύ διαφωτιστικές εφαρμογές.

Έγινε επιπλέον, μια προσπάθεια νοηματικής προσέγγισης και παρουσίασης της οργάνωσης και της ανάπτυξης των Προγυμνασμάτων αυτών. Οι επιμέρους στόχοι αποδείχθηκε ότι εφαρμόζονται στις εφαρμογές-πρότυπα των ρητοροδιδασκάλων και αξιοποιούνται όλοι οι τρόποι πειθούς σύμφωνα με την αριστοτελική διδασκαλία. Στη συνέχεια, αναδείχθηκε η σπουδαιότητά τους, κάτι που αποδεικνύεται και από την μακραίωνη επιβίωσή τους και εφαρμογή τους στη Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση από την Ύστερη Αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Στην τελευταία ενότητα της εργασίας συσχετίστηκαν τα συγκεκριμένα Προγυμνάσματα με τα σύγχρονα ρητορικά αγωνίσματα. Τόσο η Κατασκευή και η Ανασκευή όσο και η Θέσις θυμίζουν μορφικά και λειτουργικά τα σημερινά αγωνίσματα και πιο συγκεκριμένα, την Επιχειρηματολογία-Αντιλογία (Debate). Σε σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του εξωτερικού ήδη αξιοποιούνται εκτενώς και θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να γίνει κάτι τέτοιο και στην σύγχρονη ελληνική εκπαίδευση. Το μεγαλύτερο όφελος είναι ότι μέσα από τα Προγυμνάσματα δίνεται η πρωτοβουλία στους μαθητές και έτσι ο δάσκαλος γίνεται κάτι περισσότερο από απλό διανεμητή ρητορικών κανόνων και αρχών. Ήρθε η ώρα να επανέλθουν τα Προγυμνάσματα στην Εκπαίδευση και να αξιοποιηθούν όπως τους αρμόζει. Η αρχαιότητα εξακολουθεί να διδάσκει και είναι διαχρονικά και σήμερα επίκαιρη.

Βιβλιογραφία

Πηγές

- Foerster R., *Libanii Opera*, 12 vols, Leipzig, Teubner, 1903-1927.
- Martin J. & Petit P., *Libanios: Discours*, τόμ. 1, *Autobiographie (Discours 1)*, Paris, 2003.
- Patillon M., *Corpus Rhetoricum*. τόμ 1, *Anonyme : Préambule à la rhétorique. Aphthonios: Progymnasmata. En annexe: Pseudo-Hermogène: Progymnasmata*, Paris, 2008.
- Ross W. D., *Aristotelis Ars Rhetorica*, Oxford 1959.

Γενική

- Adams S.A., «Luke and Progymnasmata Rhetorical Handbooks, Rhetorical Sophistication and Genre Selection», στο M.R. Hauge and A.W. Pitts (επιμ.), *Ancient Education and Early Christianity* (2016), 137-54.
- Baxter N. S., *The Progymnasmata: New/Old Ways to Teach Reading, Writing, and Thinking in Secondary Schools*, διδακτορική διατριβή, Brigham Young University – Provo, 2008.
- Clark D.L., «The place of rhetoric in a liberal education», *Quarterly Journal of Speech*, 36, (1950) 291-295.
- _____, «The Rise and Fall of Progymnasmata in Sixteenth and Seventeenth Century Grammar Schools», *Speech Monographs* 19 (1957) 177-212.
- Cribiore R., *Libanius the sophist: rhetoric, reality, and religion in the fourth century*, Cornell University Press, New York, 2013.
- _____, *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton University Press, Princeton, 2007.
- Dainville J. & Sans B., «Teaching rhetoric today: Ancient exercises for contemporary citizens», *Academic Journals, Linguistics and Literature Department, Université libre de Bruxelles*, 2016.
- Dieter O. A., «Classics and speech», *Quarterly Journal of Speech*, 37, (1951), 479-482

- Gibson A. Craig, *Libanius's Progymnasmata, Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2008.
- _____, "Libanius' Progymnasmata", στο Van Hoof, L. (επιμ.), σσ. 118 -135 και 179.
- Harp R.L., «Practicing What We Preach: Using the Classics to Teach the Classics», *College English*, Vol. 37, No. 5 (1976), 478-489.
- Heath M., *Aphthonius, Progymnasmata*, The School of Classics University of Leeds, 1997.
- _____, «Theon and the History of Progymnasmata», *Greek, Roman and Byzantine Studies* 43 (2002/3) 129-60.
- Hock R. F. & O'Neil, E. N., *The chreia and ancient rhetoric: classroom exercises*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2002.
- Hock R. F., *The Chreia in Ancient Rhetoric: Volume I: The Progymnasmata, Commentaries on Aphthonius's Progymnasmata*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2012.
- Hogstrom H. R., «Old wine in new bottles or a modest proposal for the revision of the speech curriculum», *The Speech Teacher*, 10, (1961) 194-199.
- Hunger H., *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, 2 τ., Αθήνα 2004.
- Johnstone B., *Linguistic Strategies and Cultural Styles for Persuasive Discours*, CA Language, Communication, and Culture: Current Directions, vol. 13, Beverly Hills, Sage Publications, 1989
- Kennedy G. A., *A new history of classical rhetoric*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994.
- _____, *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Society of Biblical Literature, Leiden/Boston 2003.
- _____, *Ιστορία της κλασικής Ρητορικής*, (μετάφρ. Ν. Νικολούδης), Παπαδήμας, Αθήνα, 2012.
- Kennedy G.A., «Invention and Method: Two Rhetorical Treatises from the Hermogenic Corpus. The Greek Text, Edited by Hugo Rabe, Translated with Introduction and Notes», *Rhetorical Review* 5:3 (2007), 10-17.

- Kortepeter P., *Writing & Rhetoric Book 5: Refutation & Confirmation - Teacher's Edition*, Classical Academic Press, Camp Hill PA, 2014.
- Kraus J., *Rhetoric in European Culture and Beyond*, (transl. Petra Key), Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014.
- Matsen P.P, Rollinson Ph., Sousa M., *Readings from Classical Rhetoric*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1990.
- McNally J.R., «Hermogenes in the modern classroom», *The Speech Teacher*, 18, (1969) 18-20.
- Nadeau R., «The Progymnasmata of Aphthonios in Translation», *Speech Monographs* 19 (1952) 264-85.
- Pernot L., *Η ρητορική στην αρχαιότητα*, (μετάφρ. Ξανθίππη Τσελέντη), Δαίδαλος Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 2005.
- Rewa M., «Aspects of rhetoric in Johnson's "professedly serious"», *Quarterly Journal of Speech* 56 (1970), 75-84
- Selby J. A., *English Composition V & VI: Refutation and Confirmation Stages*, Memoria Press, Louisville KY, 2002.
- Shorey P., «What teachers of speech may learn from the theory and practice of the Greeks», *Quarterly Journal of Speech*, 8, (1922) 105-131.
- Sloane T. O., *Encyclopedia of Rhetoric*, Oxford University Press, New York, 2006.
- Van Hoof L. (επιμ.), *Libanius: A Critical Introduction*, Cambridge University Press, University of Cambridge, 2014.
- Wyszynski M., «Progymnasmata as Humor in Don Quixote», *Hispanic Journal* 21.1 (2000) σελίδες 179-190.
- Zoido J.C.I., «The Battle Exhortation in Ancient Rhetoric», *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric* 25 (2007), 141-158.
- Αριστοτέλης, *Τέχνη Ρητορική*, (εισαγωγή μετάφραση σχόλια Παντελής Μπασάκος), Νήσος, Αθήνα, 2017.
- Βουβονίκος Β., «Διδακτικές αρχές στα Προγυμνάσματα του Αίλιου Θέωνα. Η περίπτωση του Διηγήματος», *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης*, Αθήνα, 2014.
- Κανάλη Ανθή, *Η Ηθοποιΐα στα Ρητορικά Προγυμνάσματα: Προϊστορία και Ρητορικές Προσεγγίσεις*, Θεσσαλονίκη 2012-13.

- Λυπουρλής Δ., *Αριστοτέλης. Ρητορική Βιβλίο Πρώτο. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια*, Ζήτρος, 2002.
- Τσιτσιγιάννης Α., *Ο ρόλος της χρείας στη ρητορική εκπαίδευση της ύστερης αρχαιότητας*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, ΔΠΘ, 2011.

Άρθρα-Βιβλία Διαδικτύου

- Θεοδοροπούλου Ε., «Τρεις στρατηγικές πειθούς και η διδασκαλία τους», Χολαργός 2008, από το https://www.academia.edu/232125/%CE%A4%CF%81%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CF%80%CE%B5%CE%B9%CE%B8%CE%BF%CF%8D%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B7_%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82_Three_persuasion_strategies_and_their_teaching
- Nordquist, R., «Definition and Examples of Progymnasmata in Rhetoric», *ThoughtCo*, Aug. 29, 2019, (από το διαδίκτυο: <https://www.thoughtco.com/progymnasmata-rhetoric-1691683>).
- Selby J., «A Classical Approach to Writing Instruction: The Progymnasmata», 2011, http://fcaclassical.org/wp-content/uploads/2016/progymnasmata_article.pdf .
- Selby J., «Stoic Logic and Aphthonius' Refutation and Confirmation Stages» (από το διαδίκτυο: https://www.academia.edu/26336747/Stoic_Logic_and_Aphthonius_Refutation_and_Confirmation_Stages)
- Selby J., «The Description Stage of Aphthonius' Progymnasmata in Light of Hermogenes' On Style: Abundance», (από το διαδίκτυο: https://www.academia.edu/26409581/The_Description_Stage_of_Aphthonius_Progymnasmata_in_Light_of_Hermogenes_On_Style_Abundance)
- Selby J., «The Characterization Stage of Aphthonius' Progymnasmata in Light of Hermogenes' On Style: Exploring the Border between Contemporary and Ancient Classrooms», (από το διαδίκτυο: https://www.academia.edu/8102235/The_Characterization_Stage_of_Aphthonius_Pro

[gymnasmata in Light of Hermogenes On Style Exploring the Border between Contemporary and Ancient Classrooms](#))

- Selby J., «Aphthonius' Progymnasmata as a Means to Preparing Innovative Communicators» (από το διαδίκτυο:
https://www.academia.edu/5856673/Aphthonius_Progymnasmata_as_a_Means_to_Preparing_Innovative_Communicators).
- Webb R., «The Progymnasmata as Practice», στο Yun Lee Too (επιμ.), *Education in Greek and Roman Antiquity*, Brill, Λονδίνο / Βοστώνη / Κολωνία 2001, 290. (από το διαδίκτυο:
http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/rhetoric/page_047.html#fn176)
- Σπανουδάκης Κ., Καρβούνη Κ., Λίτινας Ν., «Ποίηση Ύστερης Αρχαιότητας-Ανθολόγιο», Αθήνα 2015, από το <http://hdl.handle.net/11419/363>